

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

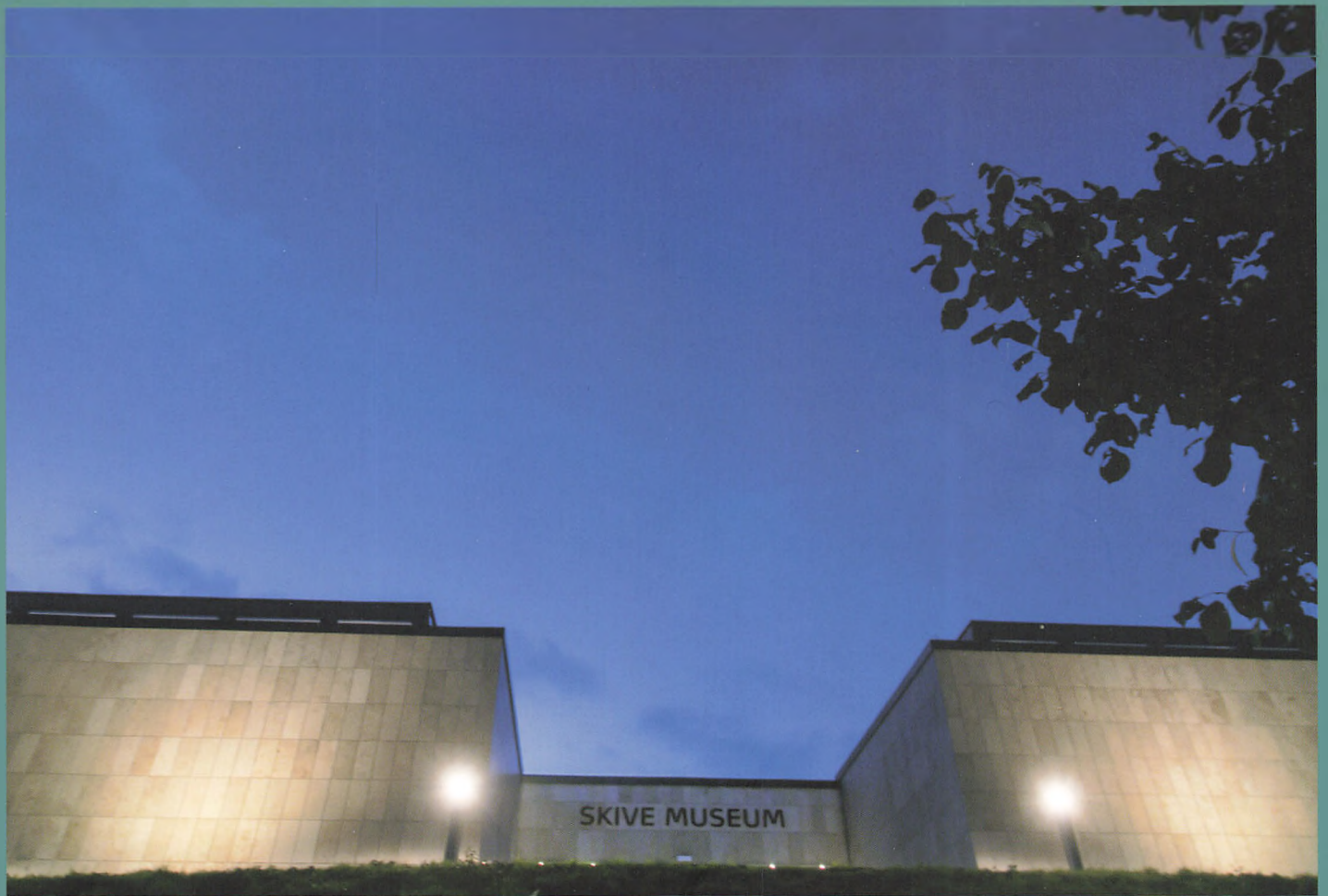
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SKIVEBOGEN 2018

Årbog for Skive og Omegn
Bind 109

Skivebogen 2018

SKIVEBOGEN

**Historisk Årbog for Skive
og Omegn**

**109. bind
2018**

SKIVEBOGEN

Udgivet af Historisk Samfund for Skive og Omegn

Redaktør: Henning Just

Grafisk produktion: Skive Offset, Oddense

Skrift: Times

DISTRIBUTION

Skive Byarkiv, Havnevej 14, 7800 Skive. Tlf. 99 15 77 53.

E-mail: skivebyarkiv@museumsalling.dk

MEDLEMSKAB

Kontingentet for 2018-2019 er 110 kroner (Indbefattet Skivebogen og levering af samme)

Medlemskab kan tegnes ved at sende en mail til: Histsamfkskive@gmail.com eller ved at kontakte et af bestyrelsens medlemmer.

ÆLDRE ÅRGANGE AF SKIVEBOGEN kan købes ved henvendelse til Skive Byarkiv. Pris: 75 kr. + porto, 1999 dog 120 kr. + porto.
P.t. er ilg. årgange på lager: 1930-1931, 1933-1934, 1937-1946, 1951, 1954, 1956, 1972-1974, 1978-1987, 1991-2007, 2010-2017.

HISTORISK SAMFUNDS BESTYRELSE:

Lektor Johan Nielsen, Hald (formand)

Statsaut. ejendomsmægler Per Toft Mouritsen, Roslev (kasserer)

Sognepræst Henrik Forman, Hurup

Godsejer Birger Schütte, Eskjær

Museumsinspektør Anne Birgitte Jessen, Skive

Arkæolog Garry Keyes, Ørslevkloster

Journalist Henning Just, Sdr. Thise

ISBN 978-87-87346-28-3

Forsiden:

Det genindviede Skive Museum i 2018-udgave.

Bagsiden:

Skive Museum som det så ud før renoveringen.

Indhold

Henning Just

Ét museum - tre indvielser på 76 år 7

Helge Stavnshjerg

Polio - en frygtet sygdom indtil vaccinen blev opfundet i 1955 21

Magne Juhl

Jordemødre i Fjends Herred gennem 200 år 39

Peter Lundby

Thise har være beboet mere end 200 generationer tilbage i tiden 57

Anders Villadsen

Tre sønner af fæstebonde fra Ramsing blev dyrlæger 67

Bodil Emtkjær

Dramatisk lodtrækning om borgmesterpost i Spøttrup 81

Eva Dragheim

Barn i Skive under besættelsen 89

Johan Nielsen / Per Mouritsen

Historisk Samfund for Skive og Omegn 2017-2018 94

Ét museum - tre indvielser på 76 år

Af Henning Just

En omtumlet tilværelse har Skive Museum ført, siden den moderne lyse bygning i byens anlæg første gang blev indviet i sommeren 1942. Få år efter måtte museet lukke i næsten tre år, fordi undergrunden skabte fugt og fik murværket til at slå revner. Og så blev det genindviet i 1959. Efter en gennemgribende renovering og udvidelse, hvor man har bevaret den oprindelige arkitektur, blev museet i 2018 indviet for tredje gang - og fik sin gamle navn Skive Museum tilbage.

Da magasinet Danske Museer i år udkom med sin oktober-udgave, stod der i en lille, let overset notits, at Skive Museum efter endt renovering og udvidelse atter var åbent for besøgende.

En væsentligt større historie var det på Skive-egnen, hvor det, der med rette kan betegnes som den tredje indvielse af museet, lørdag den 15. september samlede langt over 1000 gæster.

Langt flere har gennem de seneste fem årtier fulgt de talrige, indtil nu strandede planer, der dels skulle sikre kunst og kulturarv, dels skulle give byen et vartegn som det, Skive fik søndag den 5. juli 1942, da den første udgave af museet blev indviet.

For en talstærk skare af skibonitter, sallingboer og fjandboer var dagen dengang som museet selv - et lys i det dunkle mørke, der med besættelsen lå over by og land.

De første tanker om et lokalt museum opstod i 1888, men først i 1907 stillede Skive Folkeblad som den første kapital - 1000 kroner - til rådighed for »Musæumsfonden«, der skulle sikre en historisk samling i byen. Straks efter stiftelsen af Historisk Samfund for Skive og Omegn

året efter fik foreningen til opgave at administrere den kapital, som Folkebladet og andre velyndere havde givet til »Musæumsfonden«.

Historisk Samfund for Skive og Omegn blev stiftet den 11. december 1908 med det altoverskyggende formål »at stræbe efter at få oprettet et museum i Skive« med udgangspunkt i »Musæumsfonden«.

Rammer for et museum

Dog delte den første bestyrelse for Historisk Samfund for Skive og Omegn sig i to: Den ene del skulle arbejde for udgivelsen af en årbog med et lokalhistorisk indhold. Den anden del, der gik under betegnelsen »Musæumsudvalget«, skulle forsøge at skabe rammer og indhold for et lokalt museum.

Formand blev træhandler Niels Sørensen, Lem, der frem til sin død i 1919 gjorde en betydelig indsats for sagen.

Få dage efter stiftelsen af Historisk Samfund for Skive og Omegn viste Skive Byråd sin éntydige opbakning til arbejdet ved vederlagsfrit at stille et par lokaler i »den gamle skole« i Østergade 6 til rådighed. Den gamle skole var blevet tømt for lærere og elever i september 1907.

Lige så let det havde været at få politisk opbakning til det, der gerne skulle munde ud i et museum, lige så svært blev det at få skibonitter, sallingboer og fjandboer til at indlevere genstande til en museumssamling. Hele det første år kom der ikke så meget som én eneste ting, der kunne fortælle om svundne tider på egnen.

Lettere blev det heller ikke, da Skive Byråd i slutningen af 1909 solgte »den gamle skole« til en privat mand. Mu-

Skive Folkeblad havde som byens radikale avis et stærkt engagement i bestræbelserne på at få et nyt museum i Skive. Derfor stillede Folkebladet i to omgange lokaler til rådighed i Torvegade 7.

Foto: Skive Byarkiv

seet, der dårligt nok havde fået indhold, stod nu også uden lokaler.

Som formand for Historisk Samfund for Skive og Omegn ærgrede pastor A. Th. Dorf sig. Nedslået konstaterede han, at tiden tilsyneladende ikke var inde til et museum - og at man måske burde samle kræfterne om en årbog. Det medførte debat i Skive-aviserne, men det bragte ikke Historisk Samfund for Skive og Omegn tættere på et museum.

Hjemsted på Folkebladet

Formanden for »Musæumsudvalget« under Historisk Samfund for Skive og Omegn, Niels Sørensen, tog først del i debatten, da han samtidig kunne lancere en god nyhed:

Garantselskabet Skive Folkeblad havde vederlagsfrit

stillet »et rummeligt og hyggeligt værelse« på første sal til rådighed i den bygning i Torvegade 7 i Skive, hvor Folkebladet var lejer.

Her kunne der ikke alene indrettes museum. Også redaktionssekretær Henry Madsen påtog sig velvilligt at have opsyn med museet og dets - forhåbentlig - kommende, mange genstande.

Niels Sørensen, der var blandt de ivrige fortalere for afholdssagen på Skive-egnen, var angiveligt heller ikke utilfreds med beliggenheden dør om dør med Skive Afholdshotel.

Den 9. marts 1910 blev lærer Petersens hustru toneangivende, da hun indleverede de første af i alt 11 genstande til museet. Gaverne begyndte at strømme ind, og det var, som Niels Sørensen konstaterede, »smukke ting, som her

Niels Sørensen fra Lem arbejdede utrætteligt for et museum i Skive. Men han nåede ikke at opleve det nye museum på Havnevej før sin død i 1919.

Foto: Skive Byarkiv

er overladt museet med den rigtige forståelse af, at sligt opbevares bedst i en offentlig samling«.

Omtrent samtidig forlader direktørfamilien for det engelskejede Skive Svineslagteri sin hidtidige bolig - Gl. Skivehus. Her kan der indrettes museum, lyder et forslag, der umiddelbart nyder politisk gunst. I hvert fald indtil det står klart, hvad det kan komme til at koste. I slutningen af juni 1910 må tanken opgives.

Et tomt sulehus i Dølby er også under overvejelse, og man når også ganske langt i håbet om at indrette museum der. Men planerne »overhales« af et endnu bedre tilbud fra Skive Folkeblad, hvor »det rummelige og hyggelige værelse« nu bugner af indleverede museumsgenstande.

Udvidelse i Torvegade

I bygningen i Torvegade er bestyrelsen for Folkebladet nu klar til at stille »de to værelser forneden til gaden« til råd-

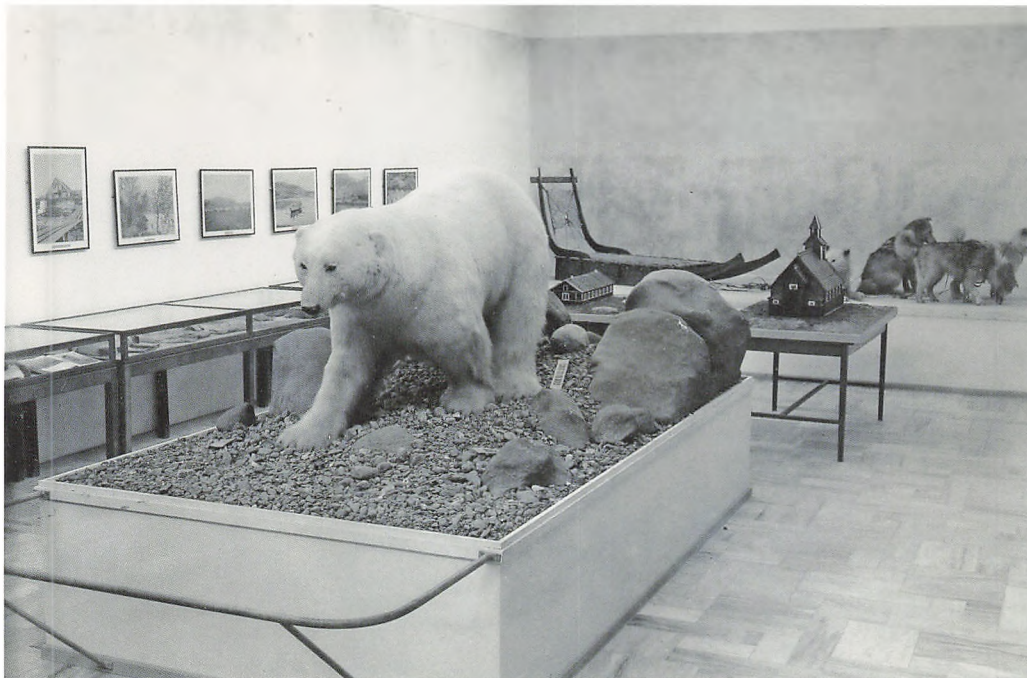
dighed for museet. I foråret 1911 kan museet slå dørene op til sine nye lokaler i den bygning, som naboen, Skive Afholdshotel, er ejer af.

Men lykken bliver kort. Allerede efter et par år må museet, der nu tæller en samling på hele 600 genstande, pakkes i kasser, der stilles på loftet på Skive Rådhus. Afholdshotellet skal selv bruge lokalerne, og museet går nu ind i en sand ørkenvandring. Tre år er genstandene opmagasineret.

Flere gange får Historisk Samfund for Skive og Omegn det indtryk, at det kun er et spørgsmål om tid, før museet atter kan pakkes ud.

Det bliver atter Skive Folkeblad, der tager affære. Ejendommen i Torvegade er blevet forhøjet med ikke færre end to etager - og mod en symbolsk leje kan museet flytte ind i en lille kvistlejlighed på tredje sal.

Men adgangen dertil er ikke let, og museet gør intet

*Grønlandssamlingen som den så ud ved indvielsen af museet i 1942. På den bagerste væg kan man se fugten, der allerede er ved at brede sig på væggene.
Foto: Skive Byarkiv*

større væsen af sig selv. Og i modsætning til den årlige Skivebog, der har forfatteren Jeppe Aakjær som redaktør, er der heller ikke meget at prale af.

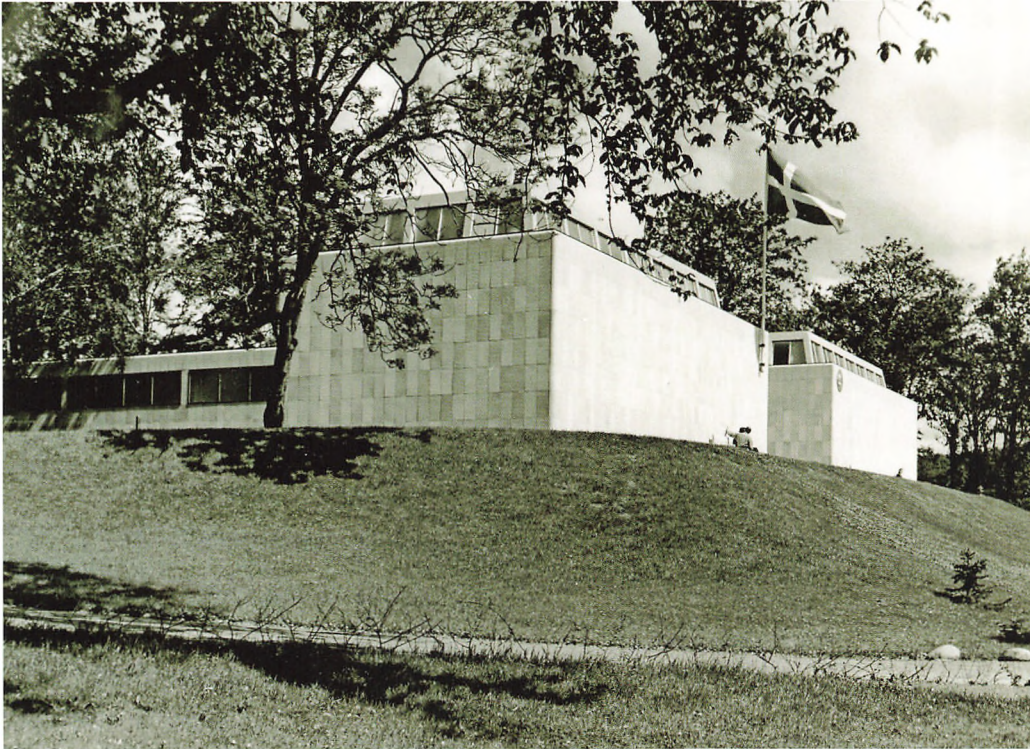
*Med forfatteren og samfundsrevseren Jeppe Aakjær som redaktør fik Skivebogen snart efter stiftelsen af Historisk Samfund for Skive og Omegn vind i sejlene. Knap så let gik det med museumsplanerne.
Foto: Skive Byarkiv.*

»Mor Else« tager over

Efter Niels Sørensens død påtager en omsorgsfuld frue af byen - Else Christensen, der sammen med sin familie bor i Voldgade, sig opsynet med museet og dets genstande. »Mor Else« kalder byens unger hende.

Skives 600 års-jubilæum som købstad nærmer sig, og i juni 1926 ansøger Historisk Samfund for Skive og Omegn derfor om, at det gamle alderdomshjem på Kielgastvej overlades til museet. Et moderne »De Gamles Hjem« i Møllegade i Skive er tæt på indvielse. Men Skive Byråd vil bruge bygningen på Kielgastvej til lejligheder til ældre.

Gl. Skivehus bringes atter i forslag som rammen om Skive Museum. Ejeren, konsul Albert Dige, er klar til at sælge, men det kniber med pengene - kun en fjerdedel af den forlangte købssum bliver rejst. I 1928 køber Jens Peter Jensen Gl. Skivehus for 40.000 kroner, og hans familie indretter det til missionshotel.

Arkitekten Leopold Teschl fra Hans Toft-Hansens tegnestue i Skive fik mange rosende ord fra »sagkundskaben« for det museum, der blev indviet første gang 5. juli 1942. Mange husker endnu fornemmelsen af at lade hånden følge de rundede Hasleklinker rundt om hjørnerne på bygningen.

Foto: Skive Byarkiv

I 1930 håber Historisk Samfund for Skive og Omegn at kunne købe en tidligere logebygning på Nørre Allé i Skive, »hvis den kunne fås til en rimelig pris«. Alternativt håber bestyrelsen, at Skive Byråd vil stille en byggegrund til rådighed.

Man håber på en grund på Skivehus Mark - det nuværende kvarter ved Jyllandsgade og Fyensgade - men her er ét af byens nye boligkvarterer ved at skyde op. Flere af byens unge forretningsdrivende har allerede sikret sig en grund.

En af dem er Erling Strange Nielsen, der netop er vendt hjem til Skive efter et længere ophold i Tyskland. Her har han ikke blot har lært at brygge øl, men Strange Nielsen har også giftet sig. Han skal overtage bryggeriet Thordal efter sin far, Erik Nielsen, og det sker i efteråret 1933 på Nørreport.

Byggegrund til rådighed

Bestyrelsen for Historisk Samfund for Skive og Omegn giver ikke op - og tanken om en byggegrund bliver mere og mere tillokkende. Skive Byråd er i januar 1931 også positivt indstillet, men man stiller to betingelser:

Der bliver ikke givet yderligere økonomisk støtte til et museum fra kommunen - og byggeriet skal være påbegyndt senest 1. april 1933. Det giver travlhed, for det kræver indsamling fra alle, der kan bidrage.

Allerede i maj måned kan et medlem af bestyrelsen for Historisk Samfund for Skive og Omegn, tidligere borgmester, skoleinspektør Hjalmar Kjems fortælle en god nyhed. En af byens sønner, redaktør ved Ekstra Bladet, Leif B. Hendil, havde fået et opsigtsvækkende tilsagn fra den anerkendte grønlandsforsker dr. Lauge Koch.

Det nye museum er i efteråret 1942 ramt af de første snefnug, men det lyste stadig op på bakken på Havnevej. I 1944 får museet en ny »nabo« i Skive Stadion.

Foto: Skive Byarkiv

Grønlandsforskeren ville skænke betydelige genstande fra Østgrønland til det museum, der forhåbentlig snart skulle tages første spadestik til.

I september 1931 indkalder Historisk Samfund for Skive og Omegn talrige foreninger i håbet om at skabe arrangementer, der alene har ét formål: At rejse penge til det nye museum.

Dr. Lauge Koch holder i Skive Theater to lysbilledforedrag, hvor han afstår fra sit honorar. Publikum skal heller ikke betale entré, men de opfordres til at give en gave i form af et beløb, stort eller lille, der ubeskåret går til det nye museum.

De to foredrag sætter en publikumsrekord i teatersalen, som formentlig aldrig bliver slået: Flere end 1500 overværer dem - og sikkerheden, hvis der skulle udbryde brand, nævnes ikke med ét ord i datidens aviser.

Svært at rejse kapital

Overalt på egnen forsøges der rejst penge i det følgende halvandet år, men det er en langsommelig proces.

Da Historisk Samfund for Skive og Omegn den 11. december 1933 har 25-års jubilæum lufter formanden, lærer N. P. Bjerregaard, sin skepsis ved det betimelige i at samle penge ind ved at stemme dørklokker. Vurderingen er tilsyneladende, at det ikke er blevet lettere af, at det ikke var lykkedes at starte et byggeri tidligere på året, som Skive Byråd havde stillet som betingelse.

Den gamle apotekerbygning på hjørnet af Slotsgade og Søndergade bringes i forslag som ramme om det museum, som længe ikke har været særligt tilgængeligt. Men det vil koste lige så meget at indrette en rømmet bygning til museum, som det vil koste at købe den.

Derfor er bestyrelsen for Historisk Samfund for Skive og

I 1964 blev de lyse Hasleklinter fra Bornholm gemt bag en træ- og kobberbeklædning, der løbende blev nødtørftigt vedligeholdt frem til 2016, da renoveringen begyndte.

Foto: Skive Byarkiv

Omegn fortsat af den opfattelse, at det optimale vil være at bygge et hus, som fra starten kan indrettes til formålet.

Grund på Havnevej

I november 1935 besluttede Skive Byråd at stille grunden på Havnevej ved Anlægget til rådighed for en museumsbygning.

Som en nytårsgave modtager formanden for Historisk Samfund for Skive og Omegn, lærer J.C. Krogh, Tøndering, en check på 1000 kroner. Den kommer fra »en udvandret skibonit«, der glæder sig over den beliggenhed, som de lokale politikere har valgt til et nyt museum.

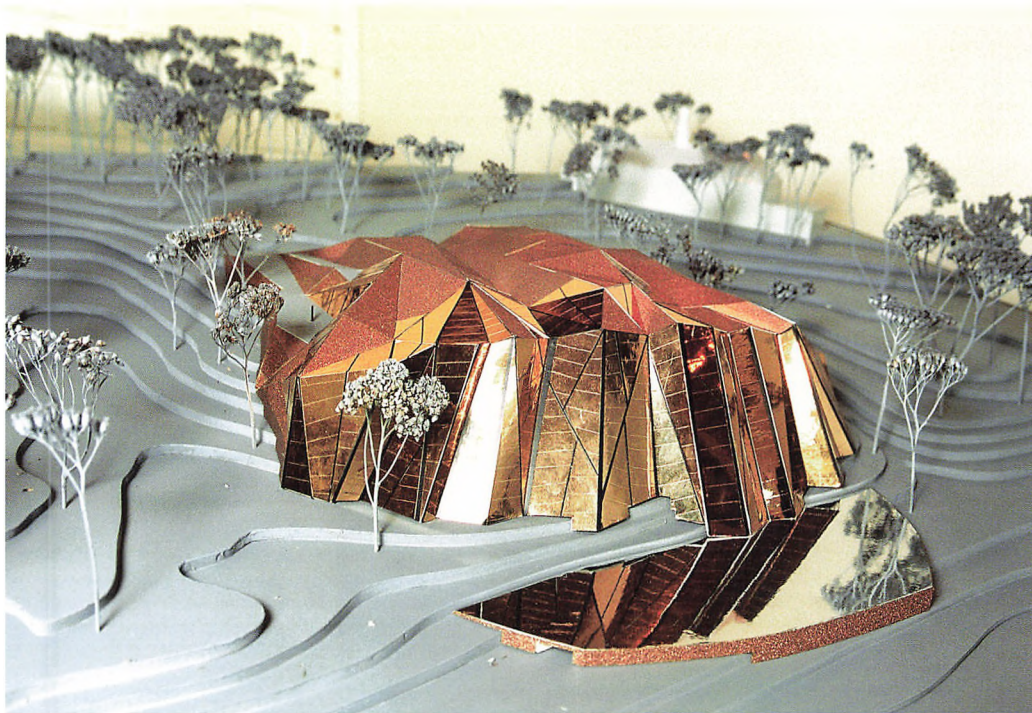
En komité af virksomme folk nedsættes i 1936 - og idéerne til måder at indsamle penge på antager nye højder.

Samtidig voksede samlingerne til det nye museum - og da 30'erne er ved at rinde ud, kan man prale af ikke færre end tre store, nøje registrerede samlinger - Grønlands-samlingen, en oldtidssamling og en samling for nyere tid.

I 1936 blev kunsten en del af de historiske samlinger, da Ny Carlsbergfondet skænkede museet det første kulturhistoriske værk - maleriet »Interiør fra en Sallingstue« af Christen Dalsgaard. I 1937 lykkes det sågar kunstsamleren, den lokale manufakturhandler Bernhard Fogh, sammen med arkitekt Hans Toft-Hansen, at erhverve en stor samling af 213 tegninger og skitser af Skivemaleren Christen Dalsgaard.

Det blev de første skridt til det selvstændige kunstmuseum, som Skive Kunstforening arbejdede hårdt for. Foreningen blev stiftet i september 1941 på initiativ fra Bernhard Fogh.

Men ved generalforsamlingen i 1937 må Historisk Samfund for Skive og Omegn alligevel konstatere, at det går lettere med at samle værker og genstande end med at få penge i kassen. 23.340 kroner er indsamlet, så byggeriet må udskydes mindst et år.

I 2001 blev der drømt store drømme, da Jacob Jensen Design udformede tre modeller, der skulle supplere et kulturcenter ved det tidligere tuberkulose-sanatorium på Resenlund. »Muslingen«, »Kuberne« og den gyldne »Skrænten« (billedet), der var inspireret af skrænterne langs Limfjorden var mulige museer. De blev dog opgivet efter et par år. Foto: Casper Jacobsen

Tilskud fra Ny Carlsbergfondet

Ny Carlsbergfondet har til gengæld fået øje på Skive. Fondet meddeler i november 1939, at man vil yde et tilskud på 20.000 kroner, så det nye museum også kan rumme en kunsthall.

Det giver blod på tanden. Et forslag til en udformning af museet, som arkitekt Hans Toft-Hansen tidligere har udformet, bliver lagt til side - og den unge juniormedarbejder på Toft-Hansens tegnestue, arkitekt Leopold Teschl, tager fat. Hans projekt bliver dyrere end det hidtidige, men til gengæld høster forslaget allerede på tegnebrættet »den største ros af sagkundskaben«, som det udtrykkes. Alle krav til et moderne museum er taget i betragtning.

I januar 1940 er det utænkelige en realitet. Snart kan arbejdet med at opføre Skive Museum udbydes i offentlig

licitation. 141.373 kroner og 71 øre lyder formuen til byggeriet på.

Mangel på byggematerialer under besættelsen, der bryder ud den 9. april 1940, sætter sit præg på det byggeri, der kommer til at tage to år. Men der er også hjælpende hænder.

Leif B. Hendil kan triumferende pr. telegram meddele fra hovedstaden, at det er lykkedes ham at overtale indenrigsministeren til at lade en hel godsvogn med cement blive koblet af toget i Skive - i stedet for at fortsætte vestpå, hvor tyskerne er ved at opføre Atlantvolden langs vestkysten.

Måske spiller det også ind, at den radikale indenrigsminister Bertel Dahlgaard ikke alene er valgt i Skive-kredsen. Han er også født på proprietærgården Hesthave i Krejbjerg.

Mange var store modstandere af planerne om at flytte museerne ud til Skive Hallerne, der - efter udvidelse i 2004 - fik navnet Kulturcenter Limfjord (KCL). I læserbrevene blev tanken kaldt »en pengemaskine for Skive Hallerne«. Smilene var ellers store hos formanden for hallerne, byrådsmedlem, statsautoriseret revisor Frits Malling Sørensen (K) og formanden for Resenlundfonden, tidligere borgmester i Sallingsund Kommune, amtsrådsmedlem Erik Krogh Kristensen (V), Hestbæk. Foto: Lindy Jørgensen

Men et »spin« i håbet om, at denne gestus til byen kan kaste stemmer af sig, kan der ikke være tale om. Leif B. Hendils triumferende telegram lægges i museets arkiv - og der kan på grund af besættelsens censur ikke skrives om indsatsen i Skive-aviserne...

Indvielse 5. juli 1942

Søndag den 5. juli 1942 kan 34 års vedholdende arbejde af skiftende bestyrelser for Historisk Samfund for Skive og Omegn fejres. Det sker med den officielle åbning af det museum, der beklædt med lyse, keramiske Hasleklinker fra Bornholm og to store ovenlyssale - én til Grønlandssamlingen og én til kunsten - rækker langt ind i fremtiden. Gulvet i den ene sal er endda belagt med grønlandsk marmor.

De Jyske Lurblæsere står på taget og spiller fanfarer, men desværre falder en af dem, Christiansen, ned. Han brækker et ben, men det tager lurblæseren angiveligt med godt humør.

Faktisk var bygningen allerede i 1941 taget i brug, men fra første færd fornemmede man, at fremtiden måske ikke tegnede helt så lys, som man håbede.

Først fik besættelsens kolde isvintre »skylden« for fugt, men det stod snart klart, at den nye bygning helt generelt var fugtig og begyndte at slå revner.

Kun to år efter den officielle indvielse, måtte bygningen i 1944 allerede renoveres første gang. Det viste sig, at bygningen stod på et underlag af ler, som skabte de tilsyneladende uoverstigelige vanskeligheder. Selv om bygningen faktisk blev piloteret, syntes skaderne umulige at rette op.

Samlingerne begynder at tage skade, og allerede i 1950'erne overvejer man at rive bygningen ned og opmagasinere samlingerne.

Som byrådets repræsentant i museets bestyrelse siden 1944 tror den socialdemokratiske borgmester Woldhardt Madsen, Skive, derfor næppe sine egne ører, da han kontaktes af direktøren for Diges Trælast, Tage Sønder.

Sammen med ingeniør Sylvain Thomsen har den bramfri trælasthandler med bestyrtelse fulgt museet fra side-linjen. De har en teori om, at leret under museet er en i Danmark ikke videre almindelig type, septarie-ler, der udvider sig voldsomt, når det er vådt. Tilsvarende trækker det sig sammen, når det er tørt. Leret burde udskiftes og effektiv dræning skulle følge, mente de to mænd.

Renoveres fra kælder til kvist

For at bevare byens smukke museum tilbød de for egen regning og risiko at renovere museet. Fra 1957 og frem til den anden indvielse i 1959 gennemgik museet derfor en gennemgribende renovering fra kælder til kvist.

*På grund af bortlodning af kunst har generalforsamlingerne i Skive Kunstforening altid været populære. Men i 2004 blev den et sandt tilløbsstykke, for mange stod i kø i over en time for at sikre sig en plads. Flere hundrede var med ved det fire timer lange møde, hvor utilfredsheden med en tanke om at flytte museet »ud på heden« til Skive Hallerne fik frit løb.
Foto: Lindy Jørgensen*

Renoveringen kostede over 350.000 kroner, og Tage Sønder investerede alene 100.000 kroner i bevarelsen af museumsbygningen. Renoveringen endte med at tage hen ved tre år.

Men det er ikke alene det indvendige museum, den er gal med. De smukke Hasleklinter, der gav museet sit lysende udseende, begyndte at smuldre med vind og vejr, og i 1964 blev de helt gemt bag en mørk træ- og kobberlistebeklædning.

Atriumgård overdækkes

Senere overdækkes museets atriumgård, så de to sale udvides med yderligere én, der kunne bruges til særudstillinger, men kælder og magasiner var fortsat præget af fugt og dårligt indeklima.

I 1970'erne talte man om at indrette museum i hovedbygningen på Marienlyst eller i det gamle Gyro på Østerbro, men det kommer aldrig til realiteter.

I 1980'erne blev der nævnt mulighed for, at museet kunne flytte til den på det tidspunkt stærkt forfaldne Staarup Hovedgaard eller administrationsbygningen på Diges Trælast i Aagade.

Opgaverne for de danske museer steg tilsvarende i de følgende år. Samlingerne voksede, og en afdeling for konservering fik lokaler på museet.

Skive Byarkiv blev i 1984 en del af museet, men der måtte lejes lokaler i Asylgade til arkivet - og i betragtning af den skimmelsvamp, som museet gennem 70'erne og 80'erne blev ramt af, var det godt for bevarelsen af uerstattelige fotografier og arkivalier.

Den arkæologiske afdeling holdt i over 20 år, fra 1988, til i en villa i Højslev, mens afdelingen for konservering i 1991 fik værksted ved Resenlund.

Mange planer, der skulle redde museumsbygningen, kuldsejlede på grund af økonomi. Imens udviklede museer sig på landsplan - og formidling kom i højsædet. Nu

Da Arbejdstilsynet lukkede kælderen under museumsbygningen kom personalet i bekneb for plads. En skurvogn blev en midlertidig løsning i 2009 - og halvandet år frem, indtil museets administration rykkede ind i den gamle elværksbygning i Brårup. Foto: Lindy Jørgensen

skulle museerne ikke alene vise skiftende udstillinger men også tilbyde skoletjeneste. Den skulle ikke alene give børn i alle aldre en oplevelse, men også en viden, som på længere sigt gav lyst til fordybelse, tilbageblik og perspektiv.

Forslag om flytning til Resenlund

I 1993 besluttede Skive Byråd at nedsætte en arbejdsgruppe, og dens forslag blev, museet kunne flyttes til hovedbygningen på det gamle tuberkulose-sanatorium Resenlund fra 1905.

Siden 1958 havde det været hjem for mange udviklingshæmmede fra hele Viborg Amt, og nu rummede den forfaldne, men dog statelige bygning midlertidigt flygtninge. Den var således ejet af amtet, som i begyndelsen af 90'erne længe havde ønsket at sælge.

Men man ville ikke sælge til Skive Kommune, som var

klar til at overtage bygningen til offentlige og almennyttige formål, mod et symbolsk beløb på én krone.

I 1996 købte entreprenør Kaj Ove Madsen Resenlund for fem millioner kroner, og en ny fond, Resenlund-fonden, blev stiftet i 1998.

I 2001 blev der drømt store drømme, da Jacob Jensen Design udformede tre modeller, der skulle supplere et kulturcenter ved det tidligere sanatorium. »Skrænten«, »Muslingen« og »Kuberne« var mulige museer, der næppe ville koste under 100 millioner kroner at opføre.

Selv om mange erklærede sig klar til at støtte Resenlund-fonden, måtte man se i øjnene, at drømmene havde været for store. I 2002 måtte man opgive planerne.

Angrebet af skimmelsvamp

Efterhånden var museet så angrebet af skimmelsvamp, at man enten skulle lukke og bygge nyt eller renovere og udvide - nu. Museets værker og genstande var efterhånden så medtagne, at Kulturstyrelsen måtte være nådesløs i sine vurderinger af kvaliteten.

De statsanerkendelser af museerne, der var udslagsgivende for statslige tilskud, havde Skive Kunstmuseum senest opnået i 1964. Men blev der ikke taget skridt til forbedringer, kunne statsanerkendelsen og de betydelige tilskud komme i fare.

I efteråret 2003 blev der udfærdiget et forslag til en museumsbygning ved Kulturcenter Limfjord i Skive. Sammen med en udvidelse af kulturcentret, så det foruden halter, motionscenter og badeland også ville omfatte biograf, koncertsal - og altså også gerne museum. Tanken var, at stederne kunne give hinanden en positiv synergi-effekt.

Modstanden var enorm. Jacob Jensen Design fik også tilbud om at vise en fast udstilling af de designs, der i flere tilfælde er udstillet på Museum Of Modern Art (MOMA) i New York. Men fra hovedsædet i Hejlskov frabad man sig en »dunst af klor« - og undsagde dermed

Med politisk tæft og køligt overblik overlod det for tidligere folketingsmedlem, den radikale Poul Erik Christensen, Oddense, ved byrådets konstituering i 2009 borgmesterkæden til Venstre mod at få afsat 20 millioner kroner til museet. Siden fulgte de øvrige partier i byrådet trop - og senere kom en stor donation fra Spar Vest Fonden, der ledte museet det sidste stykke vej til den tredje indvielse.

Foto: Marianne Andersen

en afsmittende effekt fra de øvrige tilbud som svømmehallen i kulturcentret.

Modstand mod KCL-planer

Især fra kredsen omkring Skive Kunstforening, der støttede kunstmuseet, var modstanden voldsom. Flere hundrede medlemmer kom i 2004 til en generalforsamling, der varede i fire timer - og endte med at udtrykke utilfredshed med tanken om at flytte museet »ud på heden«, som man sagde.

Det mødte så stor modstand, at den daværende direktør for Kulturcenter Limfjord, Gunnar B. Simonsen - trods udsigten en solid million-donation fra en pengestærk fond - i efteråret 2004 meddelte sin bestyrelse, at han ikke længere ville være med. Uviljen gjorde for ondt.

Op til samlingen af museerne i fusionen Museum Sal-

ling i 2008 forsøgte kunstmuseet sig med et samarbejde med Krabbesholm Højskole, men det kuldsejlede som følge af uoverensstemmelser. Højskolen fik dog egen kunstsæl.

Museet i Skive fik til gengæld en skurvogn. Først lukkede Arbejdstilsynet kælderen under museumsbygningen, og der blev ofret store summer på at leje magasiner til genstandene. Efterhånden stod medarbejderne uden kontorer - og derfor kom skurvognen ind og skæmmede indtrykket af museumsbygningen.

Nej fra fonde

Senere blev det undersøgt, om man kunne indrette museum i Asylgade, på Posthustorvet, i Bodilsens tomme bygning i Glyngøre eller på Langesgaard i Østsalling.

Gennem mange år blev der af skiftende museumsledere - og med fusionen til Museum Salling i 2008 af flere museumschefer - taget kontakt til pengestærke fonde. Mens Aros i Aarhus og Heart i Herning tog form, forblev tommelfingeren vendt nedad, når det kom til Skive.

Det skyldtes, at fondene havde svært ved at fornemme éntydigt, hvilken økonomisk opbakning, Skive Byråd ville give til såvel anlæg som drift af et nyt kunstmuseum i Skive - og efterhånden hang al snak om museer tilsyneladende politikerne ud af halsen.

Heller ikke indholdsmæssigt var der de store nyskabelser i Skive. Fondene frygtede at stå alene med byggeri og drift, som kunne ses som en kommunal opgave.

Fondene stod fast. De ville ikke hænge på et byggeri med en tvetydig udmelding fra en kommune - og de ville slet ikke bidrage til driften. Efterhånden begyndte flere og flere at tvivle på, at det nogensinde ville lykkes.

Museum i konstitueringsaftale

Det ændrede sig ved kommunalvalget i 2009. Her kom erfaringen fra Folketinget de radikales nummer to på li-

Over 1000 mødte op for at tage Skive Museum i nærmere øjsyn, da kulturminister Mette Bock omsider kunne indvie det nyrenoverede og udvidede museum lørdag den 15. september 2018.

Foto: Steen Don

sten, bogtrykker Poul Erik Christensen, Oddense, til gode.

Han er ingenlunde vokset op i et hjem, hvor kunsten og kulturen blev prioriteret, men det blev hans store, private interesse. Poul Erik Christensen etablerede i 1967 Skive Offset, som gennem de første 50 år desuden har udvist velgørenhed og kulance ved museernes tryksager - og også ved trykningen af Skivebogen.

De radikale fik i 2009 et godt valg, og ved byrådets konstituering overlod de borgmesterkæden til Venstre mod en ganske klækkelig »betaling«: Der skulle afsættes 20 millioner kroner til et nyt museum.

Poul Erik Christensen havde i øvrigt året før fejret 25-års jubilæum som formand for Skive Folkeblad, der godt 100 år tidligere kom med de første penge til et nyt museum.

Ikke desto mindre turde mange fortsat dårligt nok håbe

på et nyt museum - og etableringen af Museum Salling beroligede ikke særlig mange. Museet udgav et såkaldt »manifest«, og spenderede en ikke ubetydelig sum på at få udtænkt nye navne til udstillingsstederne.

Museet skulle herefter hedde »Muse-rum« - et navn, som ikke vandt nævneværdig genklang - og museet i Skive fik navnet »Krydsfelt Skive«. Det slog heller aldrig an.

Mange frygtede, at de 20 millioner kroner, som det samlede byråd - og ikke kun konstitueringspartierne fra valgnatten i 2009 - senere støttede, blev »klattet« væk. De var ellers senere blevet suppleret med et løfte om en milliondonation fra Spar Vest Fonden.

Milliondonation fra Spar Vest-fonden

I 2014 faldt de sidste brikker på plads, og Spar Vest Fonden var fortsat med. Nu på den betingelse, at også Skive

Byarkiv skulle have nye lokaler i det museum, der trods en samlet pris på 30 millioner således kun gav 100 kvadratmeter mere til udstillinger.

I 2016 blev museet lukket for publikum - og alt blev forsvarligt pakket og opmagasineret. Den gamle skole i Rønbjerg er blevet moderniseret for to millioner kroner, og rummer nu administration og magasin. Flere magasiner er på vej.

Museumsgenstandene forblev gemt for offentlighedens øjne helt frem til lørdag den 15. september, da kulturminister Mette Bock klippede snoren til museet ved det, der skulle blive den tredje indvielse.

Måske kun nok til en lille notits i magasinet Danske Museer.

Men for Skive-egnen var det et gigantisk spring ind i en ny tid for det museum, som Historisk Samfund for Skive og Omegn i 1908 blev stiftet for at skaffe til veje.

Kilder:

Skive Folkeblad, 1908-2018

Jens Ole Lefèvre: »Skive Museums kunstaftdeling - et portræt af en kunstsamling«, Skive Museum, 1989

Jens Ole Lefèvre: »En 84-årig fejrer sit 50 års jubilæum«, Særtryk af Skivebogen 1992, udgivet af Historisk Samfund for Skive og Omegn

Merete Just: »Mod og mandshjertes«, Forlaget Just, 2015

Niels Mortensen: »Viljen til Skive Museum«, tillæg til Skive Folkeblads ugeavis Midt På Ugen, 12. september 2018

Om forfatteren:

Henning Just er journalist, født i Skive og har været ansat på Skive Folkeblad fra 1986 til 1998 og herefter på Viborg Stifts Folkeblad, hvor han fortsat arbejder. Som stofområde har han kommunalpolitik og sundhedsstof. Han har blandt andet afdækket sager som det forgæves forsøg med geotermisk varme i Kvols, der resulterede i et hul i jorden og en regning på 165 millioner kroner til varmemeforbrugerne. I 1992 blev han af Dansk Journalistforbunds kreds 5 tildelt hædersprisen »Den Gyldne Blok« for afdækning af det, der reelt blev afviklingen af Skive Sygehus. I sin fritid står han bag Forlaget Just, og han har været redaktør af Skivebogen siden 2017.

Polio - en frygtet sygdom indtil vaccinen blev opfundet i 1955

Af Helge Stavnshjerg

Polio, også kaldet børnelammelse, er en meget smitsom virussygdom, som angriber hjerne og rygmarg. Op gennem forrige århundrede og senest i 1950'erne var der epidemier, som også ramte Skive-egnen. Læger på Skive Sygehus var i front med behandlingen, og en ung læge fra Skive opfandt »Skive-studenten« - forløberen til nutidens respirator, der hjælper patienten med at trække vejret.

Epidemier af pest, kolera, difteri, tyfus, skarlagensfeber, tuberkulose, børnelammelse/polio og ikke mindst den spanske syge er sygdomme, mennesker til forskellige tider har frygtet. Tænk, den spanske syge, der var en influenzalignende sygdom, slog omkring 50 millioner ihjel i løbet af 1918 og begyndelsen af 1919. Til sammenligning kostede første verdenskrig ni millioner livet.

De fleste, der døde, var sunde og raske mennesker mellem 15 og 45 år. Helt modsat den almindelige influenza, der især rammer små børn og de ældste. Moderne forskning har forklaret, at de sunde og raske i 1918 havde et stærkt immunforsvar, der på grund af virusangrebet gik helt grassat, og reagerede så voldsomt, at lungevævet blev ødelagt.

Forskningen er ligeledes nået frem til, at sygdommen begyndte i USA, og at det var amerikanske soldater, der bragte sygdommen til Europa i 1917 og 1918. Uden de millionstore hære i Europa på det tidspunkt havde sygdommen næppe forårsaget så stort et dødstal.

Den spanske syge blev betegnelsen for influenzaen, for-

di de første dødsfald i Europa blev beskrevet af spanske aviser. Spanien var neutral under første verdenskrig, og landets censur var mere lempelig end hos de krigsførende parter, som eksempelvis USA.

Fra november 1918 til nogle måneder ind i 1919 ramte sygdommen Skive-egnen hårdt. Der var over 200 nye tilfælde om ugen. Møder blev aflyst. Skoler, biografer og teateret blev lukket for at begrænse smittefaren. På landsplan døde flere end 14.000 danskere. (note 2)

Den amerikanske læge, Morris Fishbein, mente i 1935, at »polio var... den mest frygtede af alle epidemiske sygdomme i samfund, hvor god hygiejne og sanitet har udryddet tyfus... og fået bugt med de fleste af de almindelige infektionssygdomme«. (note 2)

Denne artikel handler specielt om frykten for polio / børnelammelse, og hvordan pressen, myndigheder og befolkning handlede, når epidemien hærgede. Fokus er rettet mod forholdene på Skive-egnen og specielt epidemien i 1953 er blevet inddraget. Som baggrundsforståelse er USA (epidemi i New York i 1916) og København (epidemi i 1952) medtaget.

I mange år kaldte man sygdommen for børnelammelse, fordi langt de fleste ofre var børn, men forskning har siden vist, at det var voksne ofre for sygdommen, som havde størst risiko for omfattende lammelser og død. Derfor bruges betegnelsen polio altid i vore dage.

Polio er en tarmvirussygdom, der er særdeles smitsom, og som angriber hjerne og rygmarg. Sygdommen har eksisteret i årtusinder. De første faglige beskrivelser af

Lisbeth Klode, der i dag bor på Fur, hvor hun sammen med sin mand driver en gårdbutik, blev i 1961 som 15-årig ramt af polio.

sygdommen skyldtes en britisk læge, der i 1789 kaldte den »en sygelig svækkelse af benene«.

De første epidemier blev beskrevet i 1887 og 1895 af den svenske børnelæge Karl Oscar Medin. Derfor blev sygdommen til at begynde med kaldt Heine-Medins sygdom. Efterhånden tog epidemierne til, og polio blev i perioden 1920-1955, den mest frygtede blandt de epidemi-ske sygdomme i Europa og USA.

Selv om poliovirus var blevet isoleret allerede i 1908, skulle der gå næsten et halvt århundrede, før en vaccine stod til rådighed. Lægerne kunne derfor indtil 1955 kun anvende karantæne, hospitalsindlæggelse, renligheds-kampanjer og formaninger til befolkningen om at følge lægernes anvisninger. Det var vigtigt at dæmpe forældrenes frygt og bange anelser. Derfor blev det vigtigt for lægerne at have et godt samarbejde med pressen, så følelserne ikke skulle slå over i panik.

Et liv med polio

Lisbeth Klode, der nu bor på Fur, fik polio i maj 1961 - 15 år gammel. Dengang boede hun i København.

Det overraskende er, at Lisbeth var blevet vaccineret tre gange. De første to gange med sprøjte og den sidste gang med vaccinen i en sukkerknald. I dag forklarer hun, at den sidste vaccine bestod af en hollandsk variant, der helt åbenlyst viste sig ikke at være i orden.

Dagen før det akutte udbrud var hun faldet i skolegården. Næste dags morgen kunne hun ikke stå ud af sengen på grund af lammelser fra brystet og nedefter. Hun blev omgående indlagt på Blegdamshospitalet, hvor hun lå bundet til sengen i 10 dage. En radio gjorde dog dagene mere udholdelige.

Herefter blev hun flyttet til en 10 personers stue, hvor der var meget varmt og væmmeligt. Heldigvis fik hun mulighed for at komme ud i en have hver dag og få frisk luft og nye oplevelser.

En dag fik hun besøg af den kendte neurolog, overlæge Erik Skinhøj fra Bispebjerg Hospital, efter aftale med overlæge Lassen på Blegdamshospitalet. Skinhøj havde medlidenhed med Lisbeth, som i en alder af 15 år næsten ikke kunne bevæge sig:

»Har du tænkt dig at blive her i sengen resten af dit liv?«
 »Nej« svarede Lisbeth selvfølgelig. Hvorpå Skinhøj lovede, at komme og hente hende en dag. »Og så skal du nok komme til at gå!«

Nogle uger efter blev Lisbeth Klode flyttet til Bispebjerg Hospital. Skinhøj havde tilsyneladende en teori om, at det gjaldt om at forbinde de raske hjerneceller og nervebaner med benenes iturevne nerveceller via rygmarven. Altså skabe en forbindelse mellem hjerne og ben.

Skinhøj anbragte Lisbeth i et varmvandsbassin, der nåede hende til halsen. I bunden af bassinet havde han placeret pigge, der skulle sørge for at fodsålerne blev pirret til at give besked videre op til hjernen. Allerede i begyn-

delsen af juli måned lykkedes det for Lisbeth at bruge en kørestol, og kort tid efter kunne hun selv rejse sig fra den.

Tilbage i forældrenes sommerhus - medio juli - trænede hendes forældre hende dagligt. Der var en skov i nærheden, hvor træerne stod med cirka fem meters afstand. Det var en kæmpesejr for hvert træ Lisbeth kunne passere under øvelserne. Resultaterne var så gode, at Lisbeth startede på Rødovre Gymnasium i 1. g midt i august. Ved juletid måtte hun dog opgive gymnasiet, men hun fortsatte det næste halve års tid den intense træning med sin far.

Næste år til august begyndte hun på Frederiksberg Seminarium. Året efter, i 1963, fik hendes mor en hjerne-
svulst og måtte i ambulance køres til Bispebjerg Hospital. Lisbeth havde i forvejen ringet til Skinhøj, og aftalt med ham, at han ville modtage moderen, når hun ankom til hospitalet.

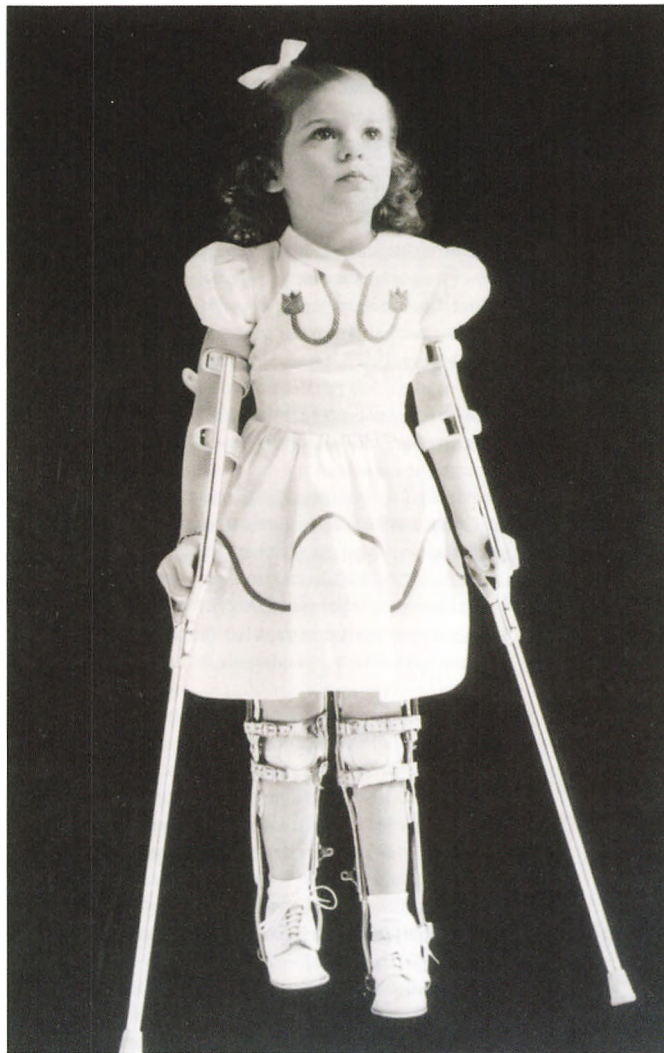
Lisbeth gik ved siden af båren fra ambulancen og ind til modtagelsen på sygehuset. Her stod Skinhøj klar, og da han så Lisbeth gå, råbte han:

»For helvede Lisbeth, det havde jeg fandme ikke troet«.

Det kan man da kalde et glædesudbrud, der skal ses i lyset af, at hans teori eller eksperiment med Lisbeth jo netop kun var et gennemtænkt forsøg på at hjælpe en ung pige på 15 år tilbage til sin førlighed. Og netop hendes unge alder havde trods alt givet ham visse forhåbninger.

Lisbeth fik det bedre og bedre, kunne cykle og vandre, og hun bevægede sig meget. Men en dag blev hun syg. Hendes livmoder blødte og sad fastklemt på rygmuskulaturen, så den måtte frigøres via forskellige varmebehandlinger. Der var sket det, at livmoderen havde bidraget til at støtte rygmuskulaturen gennem årene med intens træning. Lægerne mente ikke, at Lisbeth efterfølgende kunne få børn. Men det kom nu ikke til at gå sådan. Lisbeth og hendes mand fik fire sunde og raske børn.

Der gik mange år, uden at polioen dukkede op igen.

Børn og unge mennesker med benskiner blev et almindeligt syn i USA - og senere i Danmark.

Men på en rejse til Kina i 2010 skulle hun ud at gå på den kinesiske mur. Hendes dårlige højre ben ville ikke op på de ret store sten, der skulle passeres. Så hendes mand måtte hankе op i hende og hjælpe hende igennem turen.

Senere stødte en forgiftning til, og på Viborg Sygehus

kunne hun ikke gå op ad trapper, og ryggen var blevet svag. Desuden havde hun så store smerter, at kun morfin kunne hjælpe.

Via fysioterapeuters dygtighed lykkedes det at få Lisbeth på ret køl igen. De ugentlige behandlinger betød, at smerterne forsvandt. Derudover betød hendes arbejde med at passe gårdbutikken på Fur og en god daglig træning, at hun i dag har genvundet sin fysiske styrke.

Spøgelsesbyen New York

Pressens fotos af børn med krykker og benskiner ramt af polio gjorde et stort indtryk på mange mennesker jorden over i begyndelsen af 1900-tallet.

Især den uhyggelige epidemi, der indtraf i USA i 1916, forstærkede angsten for sygdommen. I et kvarter i New York oplevede mange forældre, at deres børn havde svært ved at bevæge sig, og småbørn havde problemer med at holde deres sutteflaske. 9000 tilfælde blev registreret, heraf langt de fleste hos børn under 16 år. I alt døde 2448 - lidt over 25 procent af de ramte.

Tusinder af familier flygtede ud af byen, men sygdommen bredte sig til nabostater, således at i alt 27.000 personer blev ramt - hvoraf 7000 døde. En uhyggelig høj dødsrate. I omtrent 40 år blev New York i mange somre ramt af polioepidemier, som forvandlede metropolen til en spøgelsesby.

Svømmebassiner og legepladser stod tomme. Nogle familier kunne flygte ud til familier og venner på landet, men de fleste holdt sig indendørs. Desuden afspærrede myndigheder de boliger og i nogle tilfælde de gader, hvor der var forekommet tilfælde af polio. Familierne blev sat i karantæne i en periode. Der vankede bøder og eventuelt fængsel ved overtrædelse af påbuddet. Forældrene til et barn, der var død af polio, måtte ikke deltage i barnets begravelse.

I 1921 blev den senere amerikanske præsident, Franklin

Præsident Franklin D. Roosevelt var selv polioramt. Her er han sammen med en lille pige og hunden Fada.

D.J. Roosevelt, i en alder af 39 år syg af polio. Han blev lammet i benene, og resten af livet var han bundet til en kørestol. Ved hjælp af en stok og fysisk støtte fra andre personer var han dog i stand til at gå.

I 1938 var han som præsident med til at starte en indsamling, »The March of Dimes«, hvor amerikanerne blev opfordret til at sende en dime = 10 cent til en fond, der skulle bruges til at bekæmpe børnelammelse. I løbet af få dage havde to millioner fulgt opfordringen, og senere støttede langt flere den gode sag.

Pengene blev brugt til genoptræning, krykker, benskin-

Bertel Dahlgaard fra Hesthave i Krejbjerg blev indenrigsminister i 1929. Hans planer om at overtage familiegården blev kuldkastet af, at han fik polio.

Polioramte Lis Hartel var en af verdens dygtigste dressur-ryttere i 1950'erne.

ner, jernlunger, kyradsventilatorer og rullestole. Desuden fik forskere penge til arbejdet med at finde en vaccine mod sygdommen. Desværre uden held i de næste 15 år men børnelammelse var blevet en folkesag i USA. (note 3)

Bertel Dahlgaard og Lis Hartel

De fleste nulevende danskere kender til polioramte i familien eller vennekredsen. Flere kendte danskere fik polio, og klarede sig fint på trods af et handicap.

Folketingsmand og mangeårig minister for de radikale, Bertel Dahlgaard, født i 1887, blev som 17-årig ramt af polio. Han havde været elev på Dalum Landbrugsskole og skulle efter planen på et senere tidspunkt overtage familiens proprietærgård, Hesthave, en anneksgård til Spøttrup Borg. Disse fremtidsplaner skød polioen helt i sæk.

Under et ophold på Askov Højskole blev han opfordret til at læse økonomi. Han lyttede til rådet og tog en studentereksamen som privatist. I 1913 blev han cand.polit. Kort efter blev han leder af Københavns statistiske kontor, hvor han var ansat til 1920. Fra det år og frem til 1964

blev han valgt til Folketinget for de radikale i Skivekredsen. (note 4)

Nævnes skal også den fantastiske historie om Lis Hartel født i 1921. Hun var en af dansk ridesports største navne og blev danmarksmester i dressur i 1943 og 1944.

Hun fik omfattende lammelser under polio-epidemien i 1944. Lægerne betragtede hendes tilfælde som håbløst. Men Lis Hartel tog sagen i egen hånd og lod sig udskrive fra hospitalet. Herefter startede en indædt genoptræning, der bragte hende tilbage i eliten.

Det blev til en sølvmedalje i dressur ved sommerolympiaden i Helsingfors i 1952, og bedriften blev gentaget i Stockholm i 1956. Hun vandt desuden det danske mesterskab i dressur i perioden 1952-54 og i 1956 og 1959, og blev uofficiel verdensmester i 1954. Ikke overraskende blev Lis Hartel optaget i dansk idræts »Hall of Fame«. (note 5)

Overlæge Skat Baastrup

Der har været mange epidemier af polio i Danmark i 1900-tallet (tabel 1). I 1933 ramte en relativ voldsom epidemi Danmark, og i 1940'erne var der flere større epidemier med kulmination i 1944. Det gav anledning til etablering af en forening, der skulle hjælpe de polioramte. Organisationen hedder i dag PTU [Polio-, Trafik- og Ulykkesskadede].

Skat Baastrup blev i 1924 ansat som den første overlæge på medicinsk afdeling ved amtssygehuset i Skive. Han blev en af Danmarks førende læger inden for bekæmpelse af polio. Før han kom til Skive, havde han blandt andet været reservelæge på Danmarks førende epidemisygehus, Blegdamshospitalet i København. På to meget vigtige områder var han med til at ændre praksis indenfor behandlingen af polio:

I forbindelse med den temmelig voldsomme epidemi i 1933, som også ramte Skive-egnen, gjorde han sine læge-

Overlæge Skat Baastrup på Skive Sygehus var en af landets førende poliologer.

faglige kolleger i Danmark opmærksom på, at i en række tilfælde blev sygdomsforløbet ikke fulgt op af lammelser. Det betød, at de patienter, der havde symptomer, men ikke lammelser, også skulle isoleres, og besøg af familie og venner skulle undgås.

Tidligere havde praksis været, at diagnosen børnelammelse kun blev stillet, når der forekom en form for lammelse. Blandt andet svenske forskningsresultater og lægepraksis gjorde han brug af i sit forslag til den nye praksis.

Desuden argumenterede Skat Baastrup stærkt for, at de patienter, der var lammede, ikke skulle blive liggende indtil sygdommen var raset ud. Tværtimod var det utrolig vigtigt at få muskulaturen i gang så hurtigt som muligt. Træning af musklerne skulle have høj prioritet lige fra starten af behandlingen.

Skat Baastrup refererede til en artikel i et amerikansk lægetidsskrift, hvor lægerne havde engageret terapeuter til at påbegynde massage af patienterne i en tidlig fase af indlæggelsen. Resultaterne havde været meget opmunrende. På den måde undgik man stivhed i musklerne. I sin egen praksis på Skive Amtssygehus påbegyndte han massagen allerede få dage efter indlæggelsen med gode resultater til følge.

Skat Baastrup udtalte ofte til sine kolleger på sygehuset, at det er »bedre at læse faglitteratur, så kunne man udmærket sidde i Skive, og være orienteret om alt det nye, der sker på det lægevidenskabelige område. Bare én procent af læsningen får praktisk betydning for ens arbejde.« (note 6)

Der var stor opmærksomhed om Baastrups virke som ekspert i børnelammelse. Røde Kors forærede i 1947 Skive Sygehus en kunstig lunge. Desuden blev Skat Baastrup medlem af bestyrelsen for »Landsforeningen til bekæmpelse af børnelammelse og dens følger« - fra 1945 til 1953. Efter 1953 sad han i hovedbestyrelsen for »Landsforeningen mod børnelammelse«. (note 7)

Desuden havde en taknemmelig patient, der ikke ønskede sit navn nævnt, skænket 20.000 kr til et legat, der skulle bære Skat Baastrups navn. Det var mange penge i 1949. Legatets renter skulle uddeles til unge læger ved Skive Sygehus, der beskæftigede sig med videnskabeligt arbejde. (note 8)

Patient på Skive Sygehus i 1944

En af Skat Baastrups patienter var Hans Halager, der blev indlagt på Skive Sygehus med polio i sommeren 1944. Han var på det tidspunkt 25 år gammel og havde et job som kontrolassistent på gårde i Hjerm-området. I dagene forinden havde han en voldsom influenza, og kunne for eksempel ikke stå på tæer.

Eftersom han havde læst om polioepidemien i pressen, fik han nogle naboer til at ringe efter en ambulance. Falck-folkene spurgte ham, hvor han ville køres hen. Han valgte Skive Sygehus, fordi hans forældre boede i Skives midtby. Han blev kun indlagt på Skive Sygehus i tre uger, herefter blev han overført til Holstebro Sygehus. Ringkøbing Amt skulle nemlig betale for indlæggelsen.

Begge ben var lammede. Efter nogle måneder blev han sendt til Ortopæisk Hospital i Århus, hvor han modtog

Rosa Abrahamsen blev kendt for sin ukuelighed som »Blegdammens Rose«.

massage og svage elektriske stød for at få liv i de døende muskler. Her lærte han at gå ved hjælp af læderbeklædte stålstativer.

I april 1945 blev han sendt hjem til sine forældre i Skive. De boede i en to-værelses lejlighed i stueetagen i et gammelt hus uden badeværelse og med lokum i gården. På befrielsesaften den 4. maj 1945 vovede han sig for første gang ud. Han ville overvære borgmester Woldhardt Madsens tale på Torvet. Men hvor »folk gloede«, og hans gamle værtinde spurgte ham, om »han ikke kunne gå ordentligt«!

Senere fik Hans Halager ophold på kuranstalten Hald Ege, en institution som Røde Kors drev. Her kom han på en syv- eller nimbands stue. Behandlingen bestod af massage og elektriske stød. Her fik han kræfter og mod på livet. (note 9)

Blegdammens rose

I 1952 indtraf på verdensplan den største polio-epidemi, hvor over 50.000 mennesker fik lammelser. I København blev der på 19 uger, mellem juli og december 1952, indlagt over 2700 patienter, hvoraf 1179 havde lammelser. Ifølge Blegdamshospitalets overlæge, Henry Cai Alexander Lassen (kaldet Henry) havde man »aldrig set noget lignende i Europa«.

En af patienterne var den 26-årige Rosa Abrahamsen, der i 1952 stod foran en særdeles lovende karriere som

tilskærer og syerske. Hun gik endda selv mannequin med sit eget tøj. I efteråret 1952 blev hun indlagt med store åndedrætsproblemer og placeret i en jernlunge. Hun var kun i stand til at bevæge højre arm og fingre. Hun havde et helt utroligt livsmod med et smittende humør og begyndte at skrive digte. I pressen fik hun tilnavnet »Blegdammens rose«. Hendes digte afslører, at det er en meget svær sygdom at leve med: (note 10)

»Så brat blev min fugleflugt standset - så hårdt man falder til jord -

hvor før jeg har jublet og danset, trækkes nu kun et slæbende spor,

og travle, urolige hænder blev alt for brat lagt til ro, så stille den livsgnist brænder, som før så jublende lo.«

(note 11)

Henry contra Bjørn Ibsen

På Blegdomshospitalet var der 500 senge beregnet til epidemisygdomme, der skulle dække behovet for København, Sjælland, Lolland og Falster. I august steg antallet af indlæggelser drastisk. Situationen var den, at hospitalet kun ejede to jernlunger og en del af de langt mindre effektive kyradsventilatorer til brug for patienter, der havde åndedrætsbesvær.

Derfor blev situationen efter få uger katastrofal. To patienter måtte ofte dele en jernlunge, til skade for begge. I løbet af august døde patienter, fordi der ikke var kapacitet til at assistere vejtrækningen.

Frygten i befolkningen steg dag for dag. To børnehaver blev lukket og en skoleklasse sendt hjem, da to elever havde fået sygdommen. Presset på hospitalet var så stort, at ambulancerne i slutningen af august holdt i en lang kø foran hospitalet.

Det ene krisemøde afløste det andet. På et af møderne besluttede man at indbyde en narkoselæge, dr. Bjørn Ib-

De frivillige studenter læste blandt andet tegneserier for patienterne.

sen til at præsentere en metode til at afhjælpe manglen på lungemaskiner.

Sagen var den, at overlæge, Henry Cai Lassen stod meget stejlt på den klassiske forklaring, om at det var polio-virussen, der angreb hjernen og dræbte patienten. Her overfor hævdede narkoselægen, Bjørn Ibsen, at patienterne døde af kvælning på grund af utilstrækkelig ventilation og for megen spytophobning.

Ibsen fik af overlæge Lassen tilladelse til at afprøve sin metode på en pige, Vivi Ebert, der havde stort besvær med vejtrækningen. Men Henry betonedede, at hvis behandlingen ikke hjalp pigen, skulle man lade hende dø i fred.

Forsøget begyndte med, at en kirurg skar et hul i patientens luftrør, hvilket var temmelig kompliceret blandt andet på grund af faren for alvorlig blødning. Ind i hullet trak kirurgen et gummirør, som var lidt tyndere i diameter end luftrøret og omgivet af et oppusteligt gummibånd. Når båndet var fyldt med et par kubikcentimeter luft, gav det en tæt pakning inde i luftrøret [luftrørstube].

En oppustelig gummiballon, der havde forbindelse til en iltbeholder, blev koblet til gummirøret, og når man trykkede på ballonen, blev ilten presset ned i patientens lunger. Forsøget gik godt, og herefter gik man i gang med at organisere arbejdet i stor skala.

Studenter hjælper poliopatienter

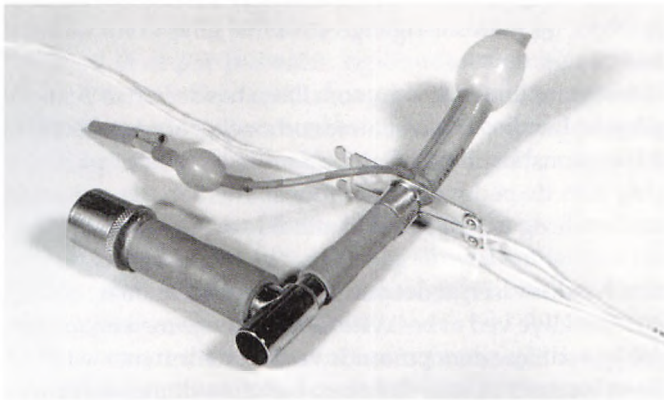
Det var meget krævende for de frivillige studentermedarbejdere mekanisk at ventilere patienterne. Da de mange patienter krævede kunstig hjælp 24 timer i døgnet, skulle der bruges rigtig mange frivillige til at presse ballonen rytmisk time efter time.

Der blev rettet henvendelse til de medicinstuderende ved Københavns Universitet. Senere måtte også tandlægestuderende inddrages, og mange frivillige tog en tårn i det næste års tid med at give kunstigt åndedræt. I december måned var antallet af frivillige oppe på 1500 studerende. I begyndelsen varede en vagt otte timer, hvor to studenter havde ansvaret for én patient, det vil sige, at en patient krævede seks frivillige på arbejde i døgnet. Senere gik man ned til seks timers vagter.

Nattevagterne var problematiske. Der var et ensformigt arbejde i dæmpet belysning, og især stilheden var søvndyssende. Nogle af de frivillige faldt i søvn, men da der var fem eller seks studenter i hver stue, kunne man holde øje med hinanden. Det hændte, at det var nødvendigt at smide en våd vaskeklud i hovedet på en søvnig kollega.

Om dagen var der altid en sygeplejerske ved hånden, der omgående kunne træde til, hvis der opstod problemer. Megen tid gik med at læse op for patienterne. Specielt tegneserier var vældig populære. Kommunikationen kunne være en prøvelse på grund af patienternes omfattende lammelser. Her kunne et »ja«, være at patienten greb om studentens arm, og et »nej« være, at patienten ikke reagerede.

Det blev efterhånden praksis, at den enkelte ventilator

En såkaldt luftrørstube, som betjenes med håndkraft.

fik tildelt én bestemt patient. På den måde udviklede der sig et meget tæt forhold mellem de to parter. I nogle tilfælde blev forældrene helt misundelige på studenterne.

I 1952 havde der været 5676 tilfælde af polio i Danmark, heraf havde 2450 patienter været ramt af lammelser. 263 af de lammede patienter døde - 10,7 procent. Men vigtigst af alt var det faktum, at dødeligheden for de åndedrætstruede patienter på et halvt år faldt fra 87 procent til 20 procent først og fremmest takket være den nye metode med adgang til patientens luftrør. (note 13)

»Skive-Studenten«

Der blev i 1953 sat en række forsøg i gang med at erstatte studenterne med mekaniske ventilatorer, men det viste sig meget vanskeligt at regulere lufttilstrømningen.

I Skive havde der været et mindre udbrud af polio i 1952, og Skat Baastrup, reservelæge Claus Bang og reservelæge Niels Heilskov havde anvendt de samme nye behandlingsmetoder, som blev introduceret på Blegdamshospitalet. De to reservelæger blev pålagt at uddanne studenter og frivillige, der kunne bestride den manuelle ventilation.

Det lykkedes for Claus Bang i samarbejde med teknikere, at udvikle en maskine, der måske kunne erstatte studenterne. »Skive-læge opfinder et nyt våben mod børnelammelse«, lød den optimistiske overskrift i Skive Folkeblad den 16. januar 1953. Der var tale om en dreng på fem år, der i fem dage havde haft glæde af det nye apparat

Reservelæge Claus Bang udtalte til avisen:

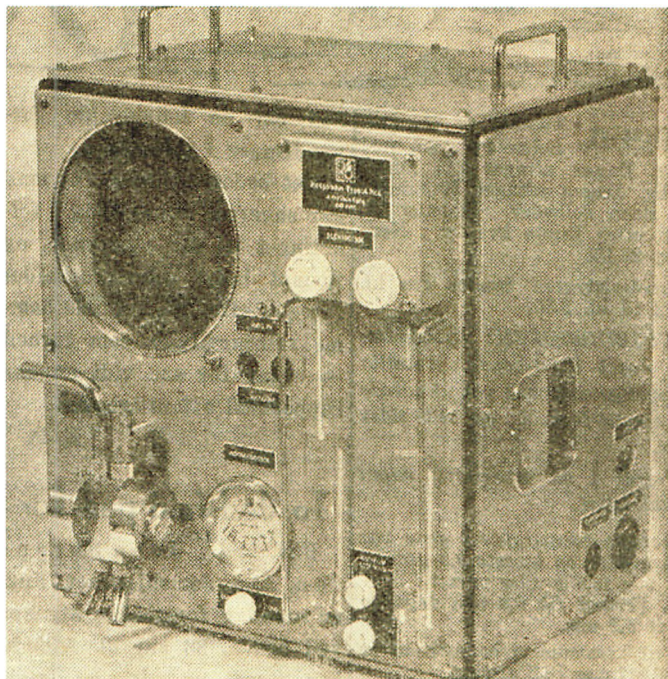
»Jeg fik idéen, da jeg en dag stod og så på et væskemanometer [vandtryksmåler], som regulerede trykket i lungerne på en patient... Jeg kom til at tænke på, at man kunne lave et apparat, som kunne overtage de menneskelige pustefunktioner.«

Claus Bang indså, at stigningen og faldet af vandet i måleren kunne bruges til at udløse en ventil, som kunne åbne og lukke for lufttilstrømningen fra en trykcylinder. Han afprøvede idéen på hospitalets tekniske afdeling, men der var en del praktiske problemer, han ikke kunne overskue.

Derfor henvendte han sig til Bang & Olufsen i Struer. Fabrikken lod to teknikere arbejde med projektet - i deres fritid! Det drejede sig om ingeniør Niels Helge Nielsen (note 14) og montør Kaj Nielsen. Sammen med Claus Bang fik de produceret tre prototyper.

Claus Bang fortalte videre, at hvis afprøvningen af apparaterne fortsat gik godt, ville han kontakte Blegdamshospitalet for at høre, om lægerne der var interesseret i en demonstration.

Glædesstrålende kunne avisen fortælle læserne, at der var stor interesse for Skive-lægens nye respirator. Avisen havde nemlig allerede samme formiddag henvendt sig til overlæge Lassen på Blegdamshospitalet, der ganske vist ikke kendte til det nye apparat, men erklærede sig meget interesseret i en demonstration på hans hospital. Dog tvivlede han på, om det var lykkedes at finde den helt rigtige konstruktion, da der var tale om komplekse tekniske forhold.

Den såkaldte »Skive-student«, som blev udviklet af en ung Skive-læge og B&O kom aldrig i serieproduktion.

Efter demonstrationen af apparatet på en 25-årig kvinde erklærede overlæge Lassen, at »opgaven er smukt løst«. Men det er for tidligt at sige noget endeligt.

Claus Bang var selv meget beskeden. Han havde jo ikke skabt en »sensationel altdækkende vidundermaskine«, men han håbede da på, at apparatet kunne blive til gavn.

Claus Bang var usikker på, om en produktion af det nye produkt ville blive sat i gang. Det ville først blive afklaret i løbet af nogle uger, når belastningsevne og stabilitet var blevet ekstra afprøvet. Han havde dog udtaget patent på apparatet for at gøre apparatet så billigt som muligt. Han hævdede, at avancen i branchen var alt for høj, så han ville selv være med til at dirigere en eventuel produktion og have indflydelse på prisen. (note 15)

B&O satte faktisk i sommeren 1953 en serieproduktion i gang. Maskinen var blevet placeret i en kvadratisk beholder på en halv meter gange en halv meter. Den havde ikke meget lighed med den først fremstillede maskine fra december måned året før.

Der var gode forventninger til salget. da der allerede var kommet ordrer fra Blegdamshospitalet og andre danske sygehuse, samt fra sygehuse i Sverige og Canada. »Skive-Studenten« blev den kaldt på Blegdamshospitalet!

Claus Bang skrev en artikel i et af de førende lægefaglige tidsskrifter, »the Lancet«, om sin opfindelse og dens anvendelse. (note 16)

Den 5. marts 1954 blev det offentliggjort, at reservelæge Claus Bang og ingeniør Erik Rørbæk Madsen, B&O delte en pris på 3000 kroner for »værdifuldt videnskabeligt arbejde«. »Landsforeningen til Børnelammelsens Bekæmpelse« stod bag prisuddelingen. Det kom fuldstændig bag på Claus Bang, der med klædelig beskedenhed udtalte:

»Jeg har slet ikke haft nogen anelse om dette her, og jeg synes ærlig talt, at der på Blegdamshospitalet i København er gjort et så stort arbejde, at man der let kunne have fundet ligeså kvalificerede og mere kvalificerede end os. Men naturligvis skønner vi da på det...« (note 17)

Da B&O i 1954 ikke fik en statsordre på deres respirator, opgav firmaet projektet, og koncentrerede sig om deres audiovisuelle produkter. (note 18)

En mindre epidemi på Skive-egnen i august 1953

29 patienter blev i løbet af 1952 indlagt med lammelser på sygehuse i Viborg Amt. Fire af patienterne døde. Men en noget voldsommere epidemi ramte Viborg Amts- og især Ringkøbing Amts befolkning i 1953. (note 19)

I begyndelsen af august 1953 var der i løbet af sommeren indlagt en del patienter på Skive Sygehus med lammelser eller til observation for børnelammelse. Patienter-

ne kom især fra Ringkøbing Amt, mens ingen kom fra Skive-egnen.

Den 3. august kunne Skive Folkeblad meddele, at der havde været et enkelt tilfælde af børnelammelse i Skive. Det drejede sig om en voksen mand, der boede i udkanten af Skive - Åglimt ved Holstebrovej. Han havde dog ingen lammelser.

Kredslæge Allan Biinfeldt udtalte, at der ikke var grund til panik. Sandsynligheden for en stor epidemi var meget ringe. Lægen benyttede dog lejligheden til at gøre læserne opmærksom på, at symptomerne: feber, hovedpine og lidt stivhed i nakken og ryggen, kunne være forløber for børnelammelse. (note 20)

Han frarådede de voksne at spille helte - »gå hellere i seng og ring efter lægen.« Især voksne med strengt legemligt arbejde skulle være forsigtige. Lægen gjorde også opmærksom på, at man ikke nødvendigvis fik lammelser, fordi man var angrebet af børnelammelse.

Dengang var der forsat stor usikkerhed om smitekilder og årsager til sygdommens opståen. Læge Biinfeldt indskærpede betydningen af renlighed. Især vask af hænderne. Han fortalte, at på Skive Sygehus gjorde man meget ud af renlighed, og kun få af de ansatte blev smittet med børnelammelse, selv om de dagligt færdedes blandt syge patienter.

»Fire i samme kvarter med børnelammelse.

Tre legende børn smittet hinanden«.

Lød overskriften i Skive Folkeblad dagen efter. Der var tale om tre børn i alderen fire-seks år fra Frederiksdal-kvarteret. Dog havde kun et enkelt af børnene lettere lammelser. Den fjerde syge var den voksne mand, som bladet havde fortalt om dagen før.

Læge Peter Greisen, der fungerede som kredslæge, gentog kredslæge Biinfeldts to henstillinger fra gårsdagens avis, og tilføjede, at man skulle være opmærksom på syg-

domssymptomerne: Gå i seng og søg læge hurtigst muligt.

Aftenposten, byens socialdemokratiske avis, havde samme dag sit første indlæg om poliosyge skibonitter. Ifølge avisen havde de nye indlæggelser skabt meget stor ængstelse - ikke mindst blandt forældre, som om få dage skulle sende deres børn i skole efter afslutningen af sommerferien.

Læge Greisen erklærede overfor avisen, at der ikke var tale om nogen epidemi - endnu. Han anbefalede, at man skulle forholde sig roligt. Især sportsfolk og personer med hårdt fysisk arbejde skulle passe på med bare at fortsætte træningen eller arbejdet, hvis de følte sig sløje. Det havde nemlig vist sig, at de sværeste lammelser altid angreb personer, der brugte musklerne meget.

Læge Greisen indskærpede, hvor vigtigt det var at vask hænder grundigt før alle måltider og efter alle toiletbesøg. Desuden advarede han mod badning i åen og fjorden. »Der er ført kloakker ud, og man ved positivt, at smitte overføres gennem afføringen. Badning bør ikke finde sted før Lyby Strand.«

Greisen forklarede, at børnelammelse »er langt mere udbredt, end folk overhovedet tænker sig, og det er faktisk kun en ringe procentdel af de tilfælde, der forekommer, lægerne overhovedet får kendskab til«. I de fleste tilfælde forløb sygdommen let, og det var ikke nødvendigt at tilkalde lægen. Og meget beroligende erklærede han til sidst, at kun en lille procentdel af de indlagte patienter fik lammelser.

Behandlingscentre for polio

Skive Sygehus var netop på det tidspunkt blevet udvalgt som et af centrene i Danmark til bekæmpelse af polio. På de forskellige centre skulle der uddannes mandskab til behandling af de sværest angrebne patienter. (note 21)

Den fungerende kredslæge, Peter Greisen, angav flere årsager til valget af Skive Sygehus:

Patienten her ligger i en såkaldt jernlunge.

- sygehuset var i besiddelse af en kunstig lunge
- sygehuset havde et betydeligt antal respiratorer, som ingeniør Niels Helge Nielsen, B&O og læge Claus Bang havde konstrueret. »Disse apparater anvendes som bekendt til behandling af patienter, hvis åndedræftsorganer er angrebne«
- sygehuset har »altid stået i første række, når det gjaldt bekæmpelsen af børnelammelse... Under den store epidemi i 1933 vandt overlæge Baastrup stor anerkendelse ved sine undersøgelser og spredning af kendskabet til sygdommens første symptomer.«

»Ingen grund til at holde skolerne lukkede«

Diskussionen om at forlænge sommerferien af hensyn til poliotruslen tog fart. Aftenposten tog sagen op den 11. august med ovenstående overskrift.

Med læge Greisen som kilde påstod avisen, at risikoen for smitte var lige stor, om børnene legede sammen på

gaden eller gik i skole sammen. Og det var vel ikke muligt at holde dem indespærret!

Erfaringerne fra den store epidemi i København året før viste, at det ikke var til megen nytte, ja måske slet ingen, at lukke skoleklasser. »Der er – som alle ved - 100 gåder i forbindelse med børnelammelse, men der er slet ikke tale om nogen epidemi på egnen, så intet frister til ekstraordinære skridt.«

Greisen meddelte avisen, at der var indlagt otte patienter fra Skive by på sygehuset. Heraf var de seks fra Frederiksdal-kvarteret, en fra Jernbanegade (i dag Viborgvej) og en fra Sjællandsgade. Desuden var en patient fra Hvitfeltsgade indlagt til observation. Fra Skives opland var der kommet fem patienter. Der var ingen alvorlige tilfælde, og kun i ét tilfælde havde sygdommen forårsaget en let lammelse.

Lægen mente, at de seks fra Frederiksdal formentligt havde smittet hinanden, medens de øvrige ikke havde haft direkte forbindelse med hinanden. »Det tyder på, at børnelammelsens smitstof er meget udbredt, men at der kræves bestemte påvirkninger før sygdommen kommer i udbrud.«

Den 17. august gjorde Skive Folkeblad status. Der var indlagt 20 patienter fra Skives lægekreds, heriblandt to elever fra Bustrup Optagelseshjem, og et barn fra et hjem i nærheden af Bustrup. Derudover et barn fra Højslev.

Kredslæge Biinfeldt, der var kommet hjem fra ferie, mindede læserne om, at det var risikabelt at bade ved kloakudløb. Og han anbefalede husstande, hvor børnelammelse var indtruffen, at holde sig for sig selv i en halv snes dage.

Samme dag havde Skive Venstreblad en stor artikel med foto fra børnehjælpsdagens festplads, hvor 20.000 havde deltaget i festlighederne. I en mindre notits meddelte avisen, at der var fem nye tilfælde af børnelammelse på Skive-egnen. Der var ingen kobling overhovedet mellem de to nyheder!

»Nyt polio-dødsfald i Skive«

Således lød overskriften i Skive Folkeblad den 18. august. Heldigvis var der tale om en bommert fra redaktionens side, for indholdet handlede slet ikke om en død patient. Mærkelig nok blev bommerten ikke beklaget af avisen i de følgende dage. Især besynderligt, når man betænker, at avisen igennem to uger havde været med til at dæmpe læsernes store frygt for en polioepidemi som den i København året før.

Indholdet i artiklen var, at kredslæge Biinfeldt havde besluttet at isolere Bustrup Optagelseshjem. Desuden formanes læserne til at være meget påpasselige med behandlingen af fødevarer:

»I det hele taget ekstra bør man vise ekstra renlighed i alt vedrørende fødevarer. Vi ved jo ganske vist ikke, hvorfra polioen stammer, men det er klogt at vise renlighed i alt. I denne forbindelse må jeg endnu engang... advare mod vore beskidte vandløb og mod at bade i eller ved havnen... Vi ved jo ganske vist ikke, hvorfra polioen stammer, ...Folk, der vil bade, bør tage helt ud til Resen Strand.«

Vi må konstatere en forskel på de to kredslægers anbefalinger til badning. Greisen ville ikke anbefale badning syd for Lyby Strand. Biinfeldt havde ikke noget imod badning ved badeanstalten på Resen Strand.

I den sammenhæng er det interessant at konstatere, at blandt andet børnelammelses-epidemierne gav anledning til en hed debat i Skive Byråd i 1950'erne om at få etableret et nyt rensningsanlæg, der kunne rense spildevand fra Skive købstad til erstatning for det i 1937 etablerede anlæg ved Aage Nielsensvej og Hemmersvej.

Der skulle gå 11 år inden beslutningen i 1967 blev vedtaget. Og først seks år efter kunne det nye rensningsanlæg på Norgesvej indvies. Der var tale om den største enkeltinvestering i Skive købstad - 27 millioner kroner kostede anlægget i alt. Halvdelen af beløbet skulle gå til

en ombygning af kloaksystemerne. Til sammenligning kostede selve rensningsanlægget fra 1937 kun 35.000 kr. (note 22)

»I dag eftersøges børnelammelse-smittekilderne«

Siden august 1952 havde kredslæge Biinfeldt og stadsdyrlæge Svend Jørgensen undersøgt vandprøver fra vandløb og fjorden med henblik på at opspore polioens kilder. Aftenposten fortalte den 19. august 1953, at kredslægen havde bedt stadsdyrlægen om en undersøgelse af vandkvaliteten i fjorden og åen. Det ville tage fem-seks dage før resultaterne af prøverne kunne foreligge.

Kredslæge Biinfeldt lagde ikke fingrene imellem overfor Skive Venstreblad: »Det er det værste griseri, man kan tænke sig, at nogen vil bade for eksempel ved havnen eller i åen. Selv om vedkommende ikke bliver syge deraf og eventuelt pådrager sig børnelammelse, kan de nemt være sunde smittebærere, og overføre sygdommen til andre.«

Søskende til indlagte patienter skal »omgående sendes hjem og blive hjemme, i hvert fald i en halv snes dage, også for at konstatere, at smitten ikke eventuelt kan overføres via sunde smittebærere til mere modtagelige børn.«

Lægen betonede, at han kun kunne henstille til befolkningen at lade være med at bade i åen og ved åmundingen ved fjorden. Der var ikke tale om et forbud. For epidemi-loven kunne ikke bruges i den aktuelle situation!

»Åvandet meget sundhedsfarligt

- Badning ved havnen og nær åen frarådes bestemt«

Således lød overskrifter i Aftenposten. Målingerne af vandkvaliteten havde vist, at Resen Strand kunne friken-des for indhold af såkaldte varmbloedige colibakterier. Hvorimod vandet omkring åmundingen og havnen indeholdt betydelige mængder af bakterier - »helt op til 400 pr. kubikmilliliter vand«. Kredslægen frarådede derfor på det bestemteste badning og sopning i havnen og åen.

I sig selv udgjorde colibakterierne ikke nogen større fare. De kunne højst betyde mave- og tarmubehag, der ikke var farlig. Urovækkende var derimod vandets indhold af menneskelig afføring med farlige smitstoffer, som tyfus, paratyfus og børnelammelse, der ganske vist ikke direkte kunne påvises, var til stede i vandet. (note 23)

Latrin på markerne

Aftenposten bragte allerede den 19. august nyheden om, at kredslægen ville undersøge, om der havde været kontakt mellem de forskellige børn og unge i oplandet, for sygdommen havde udbredt sig meget spredt her. Det viste sig efterfølgende, at der ikke kunne påvises direkte kontakter.

Kredslægen fremførte den teori, at en af smittevejene kunne være den latrin, som blandes med staldgødningen og spredes ud på markerne. Mærkelig nok nævnte lægen ikke noget om de 428 latriner, der fandtes i Skive by på den tid. (note 24)

Han beroligede læserne med, at ingen af de 24 patienter fra Skive købstad og dets opland var angrebet i en alvorlig form. Derimod var der flere hårdt angrebne fra andre byer som Holstebro og Struer, der måtte behandles i den kunstige lunge. Der var også dødsfald blandt disse patienter.

Slik kan være farligt at købe

Aftenposten fortalte også den 24. august om to nye tilfælde af polio i Salling. Det var et barn på halvandet år, der havde en forælder blandt lærerne på Bustrup. Heldigvis var optagelseshjemmet allerede nogle dage før blevet isoleret.

Desuden var en dreng på syv år fra Ramsing blevet indlagt. Forældrenes forretning var af kredslægen blevet lukket i 10 dage. Kort tid før lukningen havde børn, der deltog i et bryllup i naboejendommen, fået lov til at købe slik

i forretningen. Kredslægen formulerede sig meget mildt om forældrenes tilladelse. Han syntes, den var noget uforsigtig!

Et poliotilfælde fra Roslev

Epidemien ebbede ud. Den 27. august kunne Skive Folkeblad meddele, at der var indlagt 35 patienter fra Skive-egnen, men desuden var der mange patienter indlagt fra andre dele af Jylland.

En pige på halvandet år fra Roslev var blevet indlagt. Der var tale om Lis Christiansen [født Bjørndal Jensen, nuværende bopæl, Skive], der var medtaget i højre side og havde lammelser i højre ben.

Hun kom efter nogle måneder på Skive Sygehus til kuranstalten Hald Ege, hvor Røde Kors havde etableret en afdeling for optræning af poliopatienter. Hendes mor har fortalt hende, at forældrene måtte stå udenfor døren og se ind til patienterne gennem et vindue. Desuden havde en læge været så venlig at fortælle forældrene, at »hun kom aldrig til at gå«.

Det gjorde Lis nu. Det betød meget, at hendes forældre trænede dagligt med hende. Desuden tog hendes mor hende med til kontrol på Ortopædisk Hospital i Århus en til to gange om året. De måtte med bus klokken fire om morgenen for at nå toget i Roslev, så det passede med Skive-Århus strækningen.

Som 12-årig fik Lis en operation i det raske venstre ben for at stoppe væksten. Hvilket betød, at hun som voksen »kun« har en forskel i længde på benene på cirka en centimeter. Hun skulle egentlig bruge ortopædisk fodtøj, men det har hun aldrig brugt.

I skolen blev hun måske af den grund ikke udsat for mobning. Det var kun i gymnastiktimerne, at det var svært at være Lis. Der var jo nogle øvelser og spil, hun ikke kunne deltage i.

Hun uddannede sig som omsorgsassistent, en tre-årig

Krydsventilatoren, der også hjalp patienten med at trække vejret, var knap så effektiv som jernlungen.

uddannelse. Hendes sidste arbejdsplads blev Skovly Aktivitetscenter, hvor hun arbejdede i over 15 år. De sidste år på flektid. Hun blev bevilget førtidspension i 2010 med diagnosen PPS [Post Polio Syndrom].

Hun fortæller, at hun altid har forsøgt at skjule sit handicap. Hun ville ikke indrømme, når hun blev træt, eller at der var nogle funktioner, der blev mere og mere besværlige for hende. Senere har hun erkendt, at det var en stor fejl ikke at fortælle ærligt om sin situation. I dag bekender Lis i langt højere grad kulør.

»Hele operationsstuen rykker ud fra Skive«

Lød en overskrift i Aftenposten den 28. august. Her fortalte avisen om, hvorledes Skive Sygehus anvendte en helt ny metode, når der var alvorlige tilfælde af børnelammelse, der især forekom i Ringkøbing Amt. Metoden blev

også brugt på Blegdamshospitalet i København og af sygehuse i Norge.

Operationsudstyr, to læger og to sygeplejersker blev med ambulancer kørt ud til patienterne. Fordelen ved denne fremgangsmåde var, at åndedrætshjælpen kunne starte med det samme, idet åbningen af lufrøret blev iværksat, og efterfølgende blev der givet kunstig respiration via en håndrespirator. Lægerne sørgede for den nødvendige lufttilførsel, mens transporten til sygehuset foregik.

Reservelæge Claus Bang ved Skive Sygehus vurderede, at metoden var »den helt rigtige«. Sygehuset havde ganske vist kun to gange haft mulighed for at realisere metoden - men med stor succes begge gange.

Reservelægen fortalte videre, at Skive Sygehus havde seks respiratorer af den type, han selv havde været med til at udvikle. Sygehuset havde været tilfredse med maskinerne. Foreløbig var der eksport af respiratoren til de øvrige nordiske lande.

Skive samler brikker til puslespillet om børnelammelse - Stadsdyrlæge Svend Jørgensens myggeteori

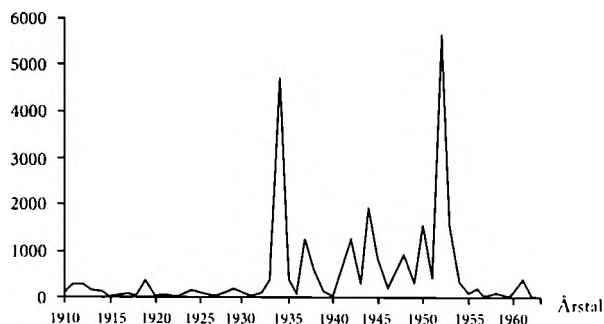
Polio var fortsat en gåde og en mystisk sygdom. Mange teorier konkurrerede i lægefaglige kredse.

Kredslæge Biinfeldt og de fleste fagfæller var således optaget af, at sunde mennesker kunne være smittebærere. Det kunne måske forklare, hvorfor de smittede boede så spredt. (note 25)

Myg kunne ifølge Skives stadsdyrlæge, Svend Jørgensen, være mulige spredere af poliovirus. Han baserede sin teori på, at der ofte var ganske mange myg i kloakvand med stort indhold af fæcal colibakterier. Hvor disse bakterier fandtes, var der stor sandsynlighed for også at finde poliovira.

Direktøren for Serumintitutet, Jeppe Ørskov, var meget interesseret i stadsdyrlægens forskning, selv om han

Antal der ram-
mes af polio

(Kilde: Ph.D af Nete Munk Nielsen)

Poliotilfælde i Danmark fra 1910 til 1960.

mente, at direkte kontakt mellem fæcal colibakterier og mennesker nok var den almindeligste smittevej.

Det viste sig vanskeligt for stadsdyrlægen at verificere sin tese. I den indsamlede masse af myg fandt han kun 300 colibakterier pr. kubikcentimeter, mod de forventede 10.000. Dog var der stor interesse for hans myggeterori over det ganske land.

Således mente en brevskriver fra Stuer, at der kunne være en sammenhæng mellem de mange tilfælde af polio for personer, der boede nærmest brakvandssøen »Kilen«, og at der netop i det år var ualmindeligt mange myg omkring søen. I den nordlige del af kommunen var der få myg og få tilfælde af polio. (note 26)

Dronning Ingrid's Fond

I hele Danmark blev der afholdt indsamlinger i den gode sags tjeneste. Kosmorama i Skive, Roslev Bio og Balling Bio viste film, hvor alle indtægter gik til poliosagen. I november 1953 skulle der i løbet af en uge samles ind til »Dronning Ingrid's Fond«.

Der blev indsamlet 13.000 kroner i Skive, 18.000 kroner i Viborg og 72.000 kroner i landkommunerne i Viborg Amt. »Fru læge Munck, Balling har herudover stillet cirka 7500 kroner, som hidrører fra forskellige af hende foranstaltede filmforevisninger med videre, til rådighed for fonden.

Formanden for fonden takkede i et offentligt brev lokalkomiteerne, sognerådsformændene, der havde ledet indsamlingen i landkommunerne, og specielt fru læge Munck for hendes imponerende indsats.« (note 27)

Efter at have overstået strabadserne med polioepidemien i Skive i 1953 fik Skat Baastrup desværre en hjerneblødning, der bevirkede, at han måtte tage sin afsked i 1954. Han døde i 1956 på den afdeling i Skive, som han havde været med til at opbygge fra grunden af og været med til at udvikle igennem 30 år.

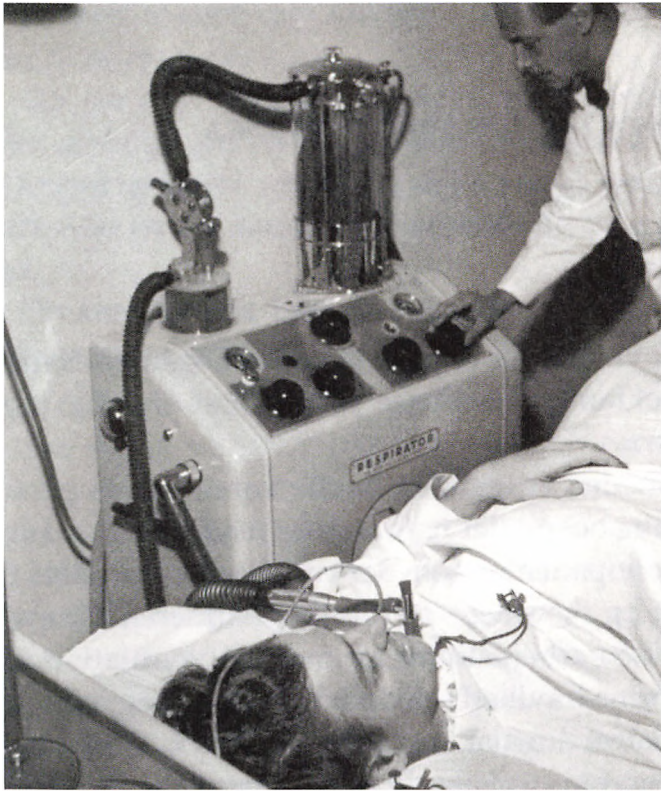
Frygten for polio forsvinder

Efter tusindvis af forsøg på dyr lykkedes det for den amerikanske læge Jonas Salk at dyrke poliovirus på humane væv. Han selv og hans familie var de første mennesker vaccinen blev afprøvet på. Hans lægekolleger advarede stærkt imod massevaccinationen. De syntes, der var alt for stor risiko forbundet med en massevaccination. Der skulle i stedet etableres langt flere forsøg.

Tidligere præsident Roosevelts organisation »The March of Dimes« stolede dog på Jonas Salk og bevilgede pengene til projektet. I 1953 blev over 100.000 børn vaccineret. På en konference den 12. april 1955 blev resultaterne offentliggjort via en direkte radiotransmission.

Det glade budskab var, at vaccinen var sikker og effektiv. Overalt i USA blev der ringet med kirkeklokker, truttet i bilhorn og fløjtet med fabrikkssirener. Kirker og synagoer afholdt takkegudstjenester.

Salk ønskede, at alle kunne få adgang til den eftertrag-

Emerson-maskinen, der blev foretrukket for Skive-studenten.

tede vaccine. Meget provokerende udtalte han: »Kan man tage patent på solen?« (note 28)

I Danmark havde Statens Seruminstitut oprettet en forskningsinstitution, der skulle udvikle og gennemprøve poliovacciner. Leder blev Herdis von Magnus, der ved flere studiebesøg i USA havde samarbejdet med blandt andre Jonas Salk.

Allerede i 1955 blev næsten alle syv-12 årige skolebørn i Danmark vaccineret - 98 procent. Det siger noget om alvoren i frygten for polio hos den danske befolkning. Der var heldigvis slet ingen komplikationer i forbindelse med vaccinationen i disse aldersgrupper.

Danmark var det første land i Verden, der gennemførte en generel vaccination for at forebygge udbrud af polio.

Salk-vaccinens effekt aftog gradvist, da den var baseret på døde poliovira. Derfor skulle en vaccination fornyes jævnligt.

Det problem tacklede den amerikanske læge Robert Sabin, ved at frembringe en vaccine, baseret på meget svækkede vira, som fik kroppen til at udvikle sit eget immunforsvar mod polioen. Denne vaccine fik de fleste danskere som »poliosukker« gennem de store folkelige vaccinationsprogrammer.

Siden 1966 er alle børn i skolealderen blevet tilbudt gratis vaccine mod polio. I årene efter 1953 var der kun få tilfælde af polio i udbrud, og ingen efter 1966.

I 2017 var der enkelte tilfælde af sygdommen blandt syriske flygtninge i Danmark. (note 29)

Polio spøger igen

Ekspertter vurderer, at der i dag i Danmark lever 12.000 personer, der har været ramt af polio. Heraf forventer de, at 7000-8000 vil opleve forskellige grader af senfølger. Sygdommen kaldet PPS - Post Polio Syndrom. Den vil hyppigst dukke op i 50 års-alderen - mange år efter det akutte udbrud.

Der er tale om led- og muskelsvækkelse, led- og muskelsmerter, åndedrætsbesvær, synkeproblemer, sitren og små trækninger samt træthed. I de sværeste tilfælde opstår problemer med at trække vejret.

PPS er en anerkendt diagnose til at få bevilget førtidspension. Fysioterapeuterne har derfor fået en stor gruppe patienter, der gennem træning og øvelser kan få hjælp med offentlig støtte. For som en leder af et rehabiliteringscenter, Lise Key, har udtalt: »Det kan ikke gås væk«. (note 30)

Noter:

Note 1. Jørgen D. Jensen: Skive kommunes historie bd.2. s.346. Jørgen Mikkelsen: Politiken 6.2.2018. »Influenzaen, der slog op mod 14.000 danskere ihjel. Artiklen indeholder »12 forholdsregler«, som stod at læse i Politiken den 22. oktober 1918.

Note 2. Warwicker s. 9 - citat af læge Morris Fishbein i 1932.

Note 3. Eberhardt s. 194, Illustreret Videnskab 2017, nr. 14, s. 43.

Note 4. Bertel D. s samarbejde med Skives borgmester Woldhardt Madsen fik stor betydning for udviklingen af Skive købstad: Woldhardt - Skives moderne grundlægger, s. 153-154. »Den store danske« og Wikipedia.

Note 5. www.sportenshalloffame.dk, wikipedia og »Den store Danske«.

Note 6. Skive Folkeblad 27.2.1982 og 27.3.1982.

Note 7. Skive Venstreblad 14.6.1947.

Note 8. Skive Folkeblad 6.6. 1949.

Note 9. Mit liv med polio s.106-110.

Note 10. Google »Rosa Abrahamsen«, Wikipedia »Blegdammens Rosa«. Totalt lammet fortalte hun i radioen i 1956 til Karl Bjarnhof, at »hele livet er min hobby, der er altid noget at leve for«.

Note 11. 3. vers i digtet. »De store skibe«. I digtsamlingen »De store skibe«. 1956. Warwicker s. 150-151.

Note 12. Warwicker s. 89-98. Den tidligere kredslæge i Skive, Per Hye Knudsen, som påbegyndte sit medicinske studium i efteråret 1952. var en af de mange studerende, som deltog i arbejdet som »ventilatør«.

Note 13. Paul Warwicker: Polio

Note 14. Ingeniør Niels Helge Nielsen var i mange år bestyrer af elværket i Skive

Note 15. Skive Folkeblad. 16. 1. 1953 og 21.1. 1953

Note 16. Warwicker s. 141, Skive Folkeblad 21.7.1953.

Note 17. Skive Folkeblad 5. marts 1954.

Note 18. Claus Bang arbejde på Skive sygehus til 1956. Han købte kort tid efter en lægepraksis i Viby ved Århus. Han havde en ret omfattende skribentvirksomhed. Han døde i 1970 - 46 år gammel.

Note 19. Næsten 300 tilfælde i Ringkøbing amt, kun ca. 100 i København. Mit liv med polio s. 59.

Note 20. Ifølge tidligere kredslæge Per Hye Knudsen hører stivhed i nakken sammen med meningitis angreb. Børnelammelsen bliver man »snarere blød i nakken af«.

Note 21. Skive Folkeblad 8. august 1953. Skive Venstreblad 8. august 1953. De øvrige centre i Jylland og på Fyn var placeret i Århus, Hjørring, Vejle, Kolding og Esbjerg og Odense.

Note 22. Helge Stavnsbjerg: Skive kommunes historie bd.2. s. 400-403, Niels Mortensen: Skive kommunes historie bd. 3. s.433-435.

Note 23. Aftenposten 19.8.1953. Note 24 Byrådsbogen Skive. 1955. »Vedtægter... ang. Gader. Veje, kloaker...«

Note 25. Skive Folkeblad 27. august 1953.

Note 26. Skive Folkeblad. 16. november 1953.

Note 27. Skive Folkeblad 23. december 1953.

Note 28. Illustreret Videnskab. 2017. nr. 14. s. 44-45.

Note 29. Harder s. 133-146, Mit liv med polio s. 60.

Note 30. Ugeskrift for læger 2012, Danske Psykiatere. Lise Kay har i »Mit liv med polio« s. 122-128. LK fik polio i 1952, 9 mdr. gammel. Hun måtte gå af som overlæge i en alder af 57 år på grund af arbejds-pres og manglende forståelse for hendes sygdom. Senere arbejdede hun for PTU i 12 timer om ugen.

Telefonsamtaler, kilder og litteratur:

Telefonsamtaler med Lis Christiansen, Skive, Lisbeth Klode, Fur og Per Hye Knudsen, Skive.

Landsarkivet Viborg: Kredslægesager / Viborg Lægekreds 1915-1958. Sundhedsstyrelsen. Medicinalberetning. Viborg Amt. 1954. Lokale aviser: Aftenposten, Skive Folkeblad, Skive Venstreblad: 2. halvår 1953 og 1. halvår 1954. Skive Folkeblad. 14.4.1970 nekrolog Claus Bang. Skat Baastrup: Kliniske og seroterapeutiske Studier over det præparalytiske Studium af Poliomyelitis. Ugeskrift for læger. 1934. nr. 96. s. 759-778.: Ugeskrift for læger. Polioepidemien spørger igen. 2012. nr.3. s.102-105. Karen Strøm Hansen: 100 års jubilæums-artikler om Skive Sygehus. Skive Folkeblad. 20.2. og 27.2. 1982.

Litteratur:

Dagens Medicin. 20. januar 2017. s.12 og 14-15. De var de syge børns åndedræt. Jacob Eberhardt: Verdenshistoriens største epidemier. 2016 (Kap.8. Polio den skandinaviske plage). Klaus Hertel: Tre store københavnske epidemier. 1979. Illustreret Videnskab. 2017. nr. 14. Katrine Nielsen (ed): Mit liv med polio. En antologi af livsberetninger. 2011. Klaus Hertel: Tre store københavnske epidemier. 1979. (Pest, 1711, Kolera, 1853, Polio, 1952). Klaus Larsen: Ugeskrift for læger. 2012. s. 102-105. Kraks Blå bog og Den danske lægestand (Skat Baastrup). Dorthe Lütken og Merete Bertelsen: Danske fysioterapeuter. 1997. s. 4-7. Skive Kommunes historie. Bd.2. 2002 og bd.3. 2003. Helge Stavnsbjerg: Woldhardt - det moderne Skives grundlægger. 2017. Paul Warwicker: Polio. Historien om den store polioepidemi i København i 1952. 2006.

Om forfatteren:

Helge Stavnsbjerg har undervist i faget historie på Skive Seminarium. I de senere år har han skrevet flere artikler i Skivebogen. Seneste udgivelse er biografien: Woldhardt det moderne Skives grundlægger.

Jordemødre i Fjends Herred gennem 200 år

Af Magne Juhl

Historien om selv lærte og uddannede jordemødre i tre distrikter i Fjends tilbage til omkring 1800 og om en dødsnat i Fly, som forfatteren Marie Bregendahl har skrevet om. Hendes mor døde under en fødsel i 1879, da den senere forfatter var 12 år gammel.

Fjends Herred i Viborg Amt var fra begyndelsen af det attende århundrede inddelt i tre jordemoderdistrikter - hver bestående af flere sogne.

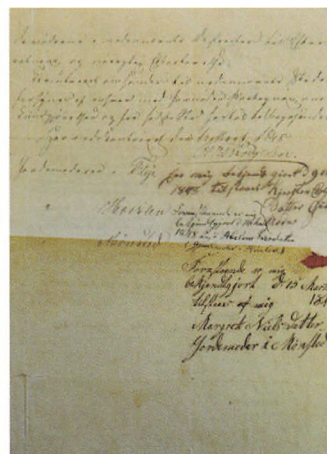
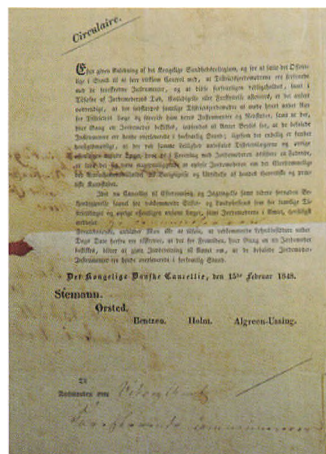
Første distrikt, Mønsted omfattede i 1893 ifølge fysikus Heiberg (note 1) Mønsted, Gammelstrup og Borris sogne af Viborg lægedistrikt og Daugbjerg og Smollerup sogne af Sjørup lægedistrikt. Jordemoderboligen var beliggende i Mønsted.

Andet distrikt, Kjeldbjerg eller Vroue, omfattede sognene: Vroue og Vridsted sogne af Sjørup lægedistrikt. Fly, Feldingbjerg og Kobberup sogne af Skive lægedistrikt. Jordemoderboligen var i Kjeldbjerg.

Tredje distrikt, Højslev, omfattede sognene: Højslev, Dommerby, Lundø, Ørslevkloster og Ørum sogne med jordemoderbolig i Højslev. I hvert fald en del af tiden må jordemoderen i andet distrikt have boet i Fly, idet et cirkulære i 1848 (note 2) blev forevist jordemødrene i Fly, Høislev og Mønsted henholdsvis Kjersten Chrestensdatter, Abalone Iversdatter og Margrethe Nielsdatter.

Jordemoderdistrikterne hørte under tre forskellige lægedistrikter, Sjørup, Skive og Viborg, hvor Sjørup lægedistrikt kun eksisterede i en kortere periode. Alle distriktslægerne var underlagt stiftfysikus i Viborg, til hvem de

skulle indberette forskellige oplysninger om sundhedstilstanden, så der hvert år kunne indsendes en medicinalberetning til København. Nogle fødsler i Fjends Herred kan

Cirkulære fra 1848 forevist de tre distriktsjordemødre Kjersten Chrestensdatter, Abalone Iversdatter og Margrethe Nielsdatter.

være assisteret af jordemødre uden for de tre distrikter, for eksempel fra Fiskbæk, Haderup eller Skive.

Før år 1800 blev hovedparten af de jordemødre, der uddannedes på landets eneste jordemoderskole i København, optaget blandt ansøgere fra hovedstaden, og man var i provinsbyerne og på landet henvist til selv at få uddannet jordemødre. Det skete i Ribe (Kromann) og i Viborg samt formentlig også i Skive, hvor i hvert fald distriktskirurg Stengel eksaminerede Kirsten Christensdatter i Fly senest i 1821. Og havde man ikke en uddannet og

eksamineret jordemoder, måtte man klare sig med en kone, som havde været til stede ved fødsler før.

Mange kilder

Oplysningerne om jordemødrene, der har virket i Fjends Herred, må stykkes sammen fra mange kilder. Det gælder foruden folketællinger og kirkebøger diverse andre bevarede papirer. I jordemoderksamensprotokollen, der på Fødselsstiftelsen i København er ført siden 1739, er først i 1857 nævnt en kone fra Fjends Herred, Ellen Marie Nielsen.

Hun var gift med en gårdmand i Vroue, og efter sin eksamen blev hun jordemoder i Kvorning. Hun er omtalt som nr. 51 i min liste over jordemødre fra Viborg Amt, hvor oplysningerne er samlet (note 3) efter blandt andet en afskrift og bearbejdelse af eksamensprotokollen fra 1739 til og med 1920 (note 4). Hvor der i det følgende står et nummer efter en jordemoders navn, referer det til listen over jordemødre i Viborg Amt.

Jordemødre fra tiden omkring 1935 kan findes i jordemoderforeningens jubilæumsbog (Nellemann) i afsnit tre, og en mængde oplysninger om jordemoderuddannelsen kan læses i samme bogs første afsnit skrevet af Gordon Norrie. Før optagelse på jordemoderskolen måtte en ansøgning skrives, og en del af disse ansøgninger er bevaret.

Efter en gennemgang af kirkebøgernes skemaer over dødfødte børn, vil de tre jordemoderdistrikters jordemødre blive omtalt. De fleste nævnes dog kun i et skema, mens et par fra hvert distrikt skildres mere udførligt.

Det skal tilføjes, at langt flere oplysninger om de nævnte jordemødre kan findes i min database over jordemødre i Viborg Amt (note 3) samt i materiale, som er afleveret til Æ Fjandboarkiv i Stoholm i 2018.

Dødfødte børn

I 1802 udsendtes en kancellistrivelse med krav om, at præsterne skulle gøre indberetning om dødfødte børn til

stiftsfysikus. Kravet kom for at holde kontrol med de involverede jordemødre (note 5). Det var jordemoderen, der havde pligt til at indberette dødsfødslen til præsten, og i kirkebogen er derfor, i hvert fald fra omkring 1814, et skema til udfyldelse med en række oplysninger. Hvor disse skemaer er udfyldt omhyggeligt, er de af stor værdi.

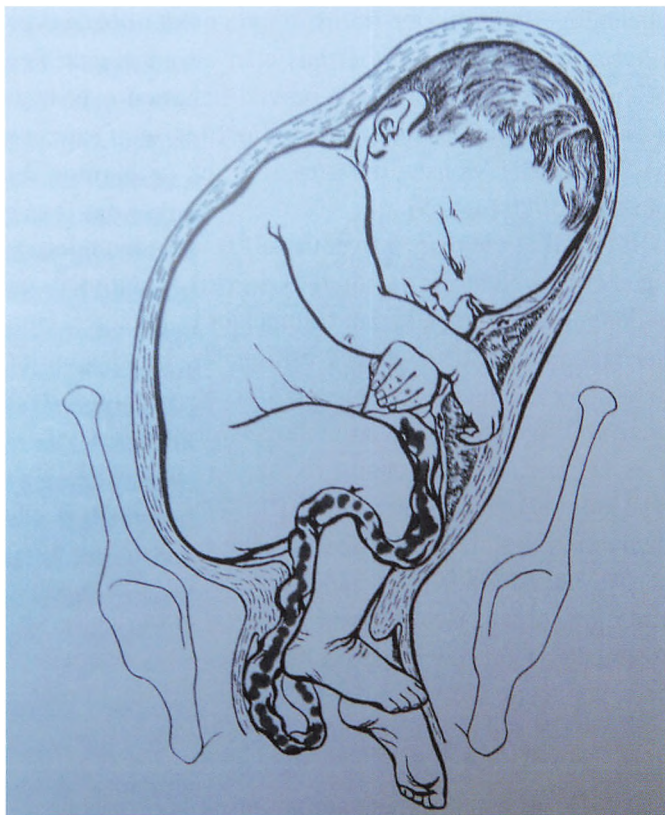
Kirkebogen for Rødding i Salling havde oplysninger, som kunne forklare, hvorfor Nis Nissen og Anna Dorthea Nissen (født Hagensen) på Spøttrup ikke fik levende børn trods fødsel af syv børn (Juhl).

Her er ikke alle kirkebøger i Fjends Herred gennemgået, men en gennemgang af bøgerne fra Højslev og Ørum, Fly med Vroue og Vridsted samt Mønsted viser følgende:

Midler til at genoplive det dødfødte barn med nævnes i flere tilfælde, og det er hyppigst bestækning med koldt vand på hjertekulen eller lunkne bade, gnidning eller gnidning med børster, luftindblæsning, stærkt lugtende ting under næsen og slag i rumpen. Det sidste nævnes især i Højslev. Kun i få tilfælde nævnes, at slim fjernes fra fosterets mund. Begrebet frie luftveje, var ikke så kendte som nu.

Effekten af det benyttede har ikke været stor, og i sundhedskollegiets vejledning fra 1806 (note 6) nævnes, at når genoplivning er opgivet, pakkes barnet lunt ind, og man observerer så, om barnet alligevel viser livstegn. Hvis barnet viste tegn på forrådnelse, hvilket var tilfældet hos fem af 30 dødfødsler i Fly, Vroue og Vridsted, var genoplivning naturligvis ikke relevant.

I meget få tilfælde har en læge været involveret i fødslerne på landet, og vi kender, før jordemoderprotokoller blev indført omkring 1860, kun til dem, hvor barnet var dødt. I 1841 deltog batallionskirurg Boisen fra Skive, der praktiserede i Skive fra 1839 til 1854, ved en fødsel i Fly, hvor fosteret fødtes med svag livskraft men uden brug af vending eller instrumenter. Instrumenter blev brugt af krigsråd Tetens fra Skive, der var distriktslæge i Skive fra

Tegning af navlesnorsfremfald, der afbryder blodforsyningen fra mor til barn.

1830 til sin død i 1838, ved en fødsel i Vridsted den 5.1.1834, men fosteret var allerede i forrådelse.

Komplikationer

Kendte komplikationer nævnes også. Ved en fødsel i Vridsted 26. januar 1842 havde moderen haft en blodstyrtning otte dage før fødslen, så sandsynligvis har der været løsning af moderkagen, hvorved barnet kan være død.

Navlesnorsfremfald nævnes hos de to første af 11 dødfødsler i Højslev, begge i 1818, hvor det fødte barn beskri-

ves som blåsort. Ved navlesnorsfremfald kan blodforsyningen afbrydes fra moderen til barnet, der så ikke får ilt. I Højslev bruges ikke udtrykket »forrådelse«, men hos tre af de 11 bruges beskrivelser, som dækker over begrebet.

I Højslev deltog ingen læge, men i seks tilfælde af 11 udførtes vending, altså af jordemoderen. Ifølge Ørum kirkebog deltog læger ved dødfødsler der i to tilfælde. Det var både stiftsfysikus Randrup og distriktskirurg Bagger, begge fra Viborg, ved en fødsel i 1821 og stiftsfysikus Lind fra Viborg i 1824. Ved begge tilfælde foretoges vending og brug af instrumenter. Endelig var 16 dødfødte i Mønsted, heraf to med tegn på forrådelse.

Ved en af de 16 fødsler deltog en læge, distriktslæge Balthasar Berg fra Viborg. Det var i april 1849, hvor kvinden havde født et dødt barn to gange før, og barnet fødtes »med skarpe instrumenter«, hvilket vil sige, at det blev sønderdelt for at få det ud og derved redde moderens liv.

Vigtige oplysninger i disse skemaer er også oplysninger om jordemoderen. Hendes navn og om hun er eksamineret eller ej skulle anføres. Disse oplysninger er indføjet nedenfor under de tre distrikters jordemødre.

Jordemødre i distrikt Mønsted

Tabel 1 viser oversigten over jordemødre, som har været ansat i distriktet. To jordemødre omtales mere udførligt, hvorved jordemoderbolig og fødsel under diskret ophold beskrives.

Kirstine Andersen gift Bertelsen/Thorup

Distriktsjordemoder i Mønsted fra 1862 til 1888 (nr. 191, 3). Kirsten Andersdatter gift med indsider Bertel Christensen Thorup, fra Thisted, Viborg Amt, fik eksamen i København som jordemoder den 30. oktober 1852 med første karakter. Hun kom til Mønsted den 24. april 1862, hvortil hun forflyttedes fra Fiskbæk, hvor hun havde afløst

Jordemoderen havde et kopsætningapparat med i en særlig kasse, når hun rykkede ud til en fødsel.

distriktsjordemoder Kirstine Caroline Støttrup gift Klyser i 1852, altså lige efter eksamen (note 7).

Allerede før hun tiltrådte sin ansættelse i Mønsted, klagede hun over, at det hidtil værende jordemoderhus var

ubeboeligt (note 8). Den tidligere jordemoder boede ikke i huset, da manden ejede et hus eller en gård. Det blev besluttet at bygge et nyt hus, og ved licitation over byggeriet i 1862 blev fremlagt en tegning til huset. Dette hus på Skovvej 1 i Mønsted afløstes af et nyt på Skovvej 2 i omkring 1920 (note 9).

Stiftfysikus Heiberg skriver (note 10), at jordemoderbogen er god - den var da kun omkring 20 år gammel - og at der er cirka syv tønder land simpel jord til boligen. Hun har et kreaturhold på en ged og fire får. Hendes løn er med alderstillæg 130 kroner om året, og hun har i 1884 opgivet årlig privat fortjeneste derudover på 300 kroner.

Et nyt kopsætningsapparat i kasse var indkøbt i 1862, og Madam Bertelsen kvitterede. I 1877 fik hun en ny jordemoderprotokol, og ved distriktslægens eftersyn i 1878 skriver denne (note 7), at både protokol og instrumenter var i god orden. Hendes forretningstøj, altså hendes instrumenter med mere, bestod da af et fødselsleje, snepert, koppeapparat, vægt og målebånd, der var i orden i januar 1884 (note 10). Det er tilføjet, at hun brugte fødselslejet.

Den 15. juni 1888 blev hun efter ansøgning entlediget - afskediget - og fik plads i Viborg Hospital. 68 år gammel, og først næsten 20 år senere døde hun den 30. marts 1907 i Viborg, 87 år gammel. Hun var født den 12. marts 1820 i Thisted, der er en lokalitet i Tapdrup sogn. Forældrene var gårdmand Anders Jacobsen og Kirsten Laursdatter.

Hun blev som Christine Andersdatter gift i Tapdrup den 3. august 1845 med husmand i Thisted, Berthel Christensen eller Christiansen. Manden var født i Thorup i Simested sogn, og han døde i Mønsted den 20. december 1869.

De fik mindst ét barn, Caroline Berthelsen, født 2. juni 1848 i Tapdrup, der blev gift i Mønsted den 18. januar 1867 med gårdmand Frederik Christensen. En datter af dem, Maren Christensen, blev plejebarn hos sin mormor, da moderen døde dagen efter fødslen af endnu en datter.

Gunnar Hansen, kaldet kunstmaler Hansen har tegnet huset her. Han var gift med Gudrun Hansen, der var jordemoder i Mønsted.

Denne datter, Sophie, fødtes 22. juni og hjemmedøbtes samme dag af jordemoderen i Mønsted, altså af mormoderen. Det nyfødte barn døde tre uger gammel. Jordemoderprotokollen (note 11) viser følgende om fødslen, hvor Kirstine Andersen må have assisteret sin datter ved en fødsel og straks have hjemmedøbt sit barnebarn: Frederik Christensens kone i Mønsted, 29 år. Født en levende pige ved naturen. Konen død af krampe.

Gudrun Hansen

Distriktsjordemoder i Mønsted fra 1924 til omkring 1934. (218, 3).

Embedet i Mønsted blev opslået ledigt i Tidsskrift for Jordemødre i 1924 (note 12), hvoraf fremgår, at der i distriktet havde været cirka 80 fødsler om året gennem de seneste fem år. Der var ny bolig uden elektrisk lys indlagt. Der var telefon og have, men ikke badeværelse. Der ydedes ikke boliggodtgørelse. Den tidligere distriktsjordemoder vedblev ikke med at praktisere (så hun ville ikke være en konkurrent).

Gudrun Hansen er ikke fundet i bogen om Danmarks jordemødre eller i eksamensprotokollen, der kun er set til og med år 1920, så informationerne er stykket sammen

fra folketællinger med mere. Gudrun Hansen fødtes 28. september 1894 i Nykøbing Falster og var gift med Gunnar Hansen, født 10. oktober 1893 på Frederiksberg.

Manden benævnes som kunstmaler, og på Æ Fjandboarkiv er også et par tegninger, der tilskrives ham. I skattebogen for Viborg og omegns kommuner 1932-33 nævnes han som maler med 92 kroner i samlet skat. Hustruen nævnes ikke, hvilket også på den tid var almindeligt, så den samlede skat må være for hele husstanden.

Hun søgte orlov for at videreuddanne sig på Rigshospitalet fra 1. november 1930, og efter job som reservejordemoder i Hillerød ses hun i tidsskrift for jordemødre som distriktsjordemoder i Esbønderup pr. Esrom i 1939. I 1920'erne og 1930'erne var det ikke usædvanligt med fødsel under såkaldt diskret ophold hos en jordemoder eller i et fødehjem, hvoraf der i Hammershøj og Vammen var to-tre stykker.

Også hos familien Hansen kom en ugift pige og fødte, hvilket ses af kirkebogen. Barnet fødtes den 27. september 1926 og døbt Else Kirstine Pedersen. Hun blev adopteret og fik efternavnet Knudsen. Moderen var en ugift pige fra Højrup i Lejrskov sogn i Ribe Amt, som for tiden tjente hos jordemoderen i Mønsted. Barnets faddere var: moderen, kunstmaler Hansen - jordemoderens mand - og adoptivforældrene, arbejdsmand Peter Jensen Knudsen og hustru Martine Nielsen alle fra Mønsted. Æ Fjandboarkiv oplyser, at adoptivbarnet senere blev gift med sognefoged Kresten Klausen.

Også den 17. september 1927 fødte en ugift kvinde, der var hos jordemoderen i Mønsted, et barn, men dets skæbne er ukendt. Om sådanne fødsler hos jordemødre blev der lavet en film med Ib Schønberg og Lilly Broberg.

Jordemødre i distrikt Fly/Vroue/Kjeldbjerg

En Anne Marie Holm nævnes som ueksamineret ved en dødfødsel i Fly i 1814, og om hende vides ikke mere. I

*Silhuettegning af
doktor Stengel.*

tabel 2 nævnes de kendte jordemødre i distriktet, og to af disse omtales mere udførligt.

Kirsten Christensdatter (169)

Distriktsjordemoder i Fly fra senest 1821 til 1850 (169, 3).

Hun er ikke fundet i eksamensprotokollen i København. Hun var uddannet lokalt, som det ofte var tilfældet på den tid. Ved en fødsel af et dødt barn i Vridsted i 1821 anføres, at hun er eksamineret af kirurg Stengel fra Skive, så hun er senest det år blevet eksamineret jordemoder. Hvilken uddannelse, der er fulgt med og af hvem, er uoplyst.

Stengel, der var distriktskirurg i Skive fra 1804 til sin død i 1830, vaccinerede i 1818 jordemoderens datter, Inger. Fra 1820 og frem nævnes Kirsten Christensdatter adskillige gange ved dødfødsler i de tre sogne (11 af 13 i Fly, alle tre i Vroue og 13 af 14 i Vridsted).

Ved en af fødslerne i Fly deltog en jordemoder fra Haderup, mens Kirsten Christensdatter til gengæld også optræder som jordemoder ved dødfødsler i det sogn. Hun

kvitterede hun den 9. marts 1848 for nye instrumenter. Kirsten Christensdatters efterfølger blev ansat den 24. juni 1850, så det var efter et virke gennem omkring 30 år, at hun gik på pension.

Kirsten fødtes i Jebjerg omkring 1780 og blev gift med Jens Christian Jespersen, der var født i Kobberup. De havde mindst ét barn, en datter, Inger Jensdatter født i 1810, som var hjemme hos forældrene, til hun i 1857 blev gift med en yngre mand, hvor de overtog hjemmet Vinghus i Fly.

Jordemoderen og manden kom da på aftægt, som ikke varede længe, idet Jens Christian Jespersen døde den 19. oktober 1858, hvor han fire dage senere fandtes i en grøft eller vandgrav. Dødstidspunktet må være regnet fra et tidspunkt, hvor han sidst er set i live.

Kirsten Christensdatter døde knap et år senere, den 23. august 1859, 79 år gammel som enke og aftægtskone hos boelsmand Jens Christian Jensen i Vinghus i Fly sogn. Huset med navnet Vinghus eksisterer ikke længere. Til efterfølgeren var der jordemoderbolig i Fly by og fra 1855 på Vester Børsting Mark i Vroue sogn (note 8)

Ane Kirstine Christensen født Larsen eller Laursen, kendt som »Stine Jordemoder«

Distriktsjordemoder i andet distrikt fra 6. november 1877 til senest 1915 (70, 3).

Hun fik eksamen den 13. juni 1870 med første karakter, og hendes ansøgninger om optagelse på skolen er bevaret (note 13). Hun var i 1869 25 år gammel og havde været gift i fire år. Ægteparret havde to børn, hvoraf det første var død, og efter barnets død havde hun tjent som amme i Viborg.

Mandens helbred svækkedes mere og mere »så at vi så os nødsaget til at sælge vort lille hus, og derpå måtte jeg atter, efter at mit andet barn var kommet til verden, ud som amme. Det var hos proprietær Holm, hos hvem jeg fortsat opholder mig«.

»En dødsnat« var den roman, som gav Marie Bregendahl sit gennembrud som forfatter. Den baserer sig på hendes egne oplevelser, da hun som 12-årig mistede sin mor under en fødsel.

Marie Bregendahls mor døde under en fødsel

Stine Jordemoder må have deltaget i fødslen på Bregendal i Fly den 1. oktober 1879, som Marie Bregendahl beskrev i sin roman »En dødsnat« fra 1912, og jordemoderen har haft mulighed for at læse bogen, da hun først døde den 8. november 1918.

Om forfatterinden Marie Bregendahl (1867-1940) fortæller Bodil Hansen (note 14): »Som den ældste i en søskendeflok var hendes barndom fyldt med pligter men var dog harmonisk, indtil hun blev 12 år. Så indtraf katastrofen: hendes mor døde i barselsseng under forfærdelige omstændigheder. Maries sorg var ubeskrivelig, og moderens dødsnat trak skygger langt hen over hendes liv«.

Først i 1912 kunne hun skrive om det i romanen »En dødsnat«, der blev hendes egentlige gennembrud som forfatter«. Bogen er fortsat læseværdig og giver et særligt indtryk, når man ved, at det var hendes moder, der døde.

Jordemoderjournalen fra fødslen af en dreng den 1. ok-

Marie Bregendahl som ung.

tober 1879 er ikke bevaret, men moderens dødsattest er det. Af denne fremgår, at hun døde af en blodstyrtning, og det er også det, som kan læses i romanen. Læge blev først tilkaldt meget sent i forløbet.

Fødekonen, Anne Gram, der var fru på gården, ville først meget sent tillade, at han blev hentet, og gårdmanden selv var til marked og kom først hjem kort før lægens ankomst til gården. Køretøjet til at hente lægen med havde holdt foran døren klar til at køre gennem mange timer, og hesteforspandet var også blevet skiftet i ventetiden.

Dr. Schou fra Skive, der i romanen hedder dr. Lund fra Fjordby.

Distriktslæge Schou

Lægen, der i romanen kaldes dr. Lund fra Fjordby, må have været C. M. Schou (1819-1895), der praktiserede i Skive fra 1853 og var distriktslæge fra 1862. Og jordemoderen, der kaldes Madam Iversen, må have været Stine Jordemoder. Lægen var kommet til gården ved tretiden om natten, og barselskonen havde da født, men »det var

Dette imponerende gravmæle over dr. Schou er bevaret på Skive Kirkegård.

doktoren, der måtte befri den syge barselskone for »efterbyrden«; thi det havde den forfjamskede Madam Iversen, på grund af de mange andre vanskeligheder, nemlig ikke turdet, og under denne akt havde Anne Gram været ved bevidsthed og våndet sig jamrende«.

Doktor Lund beskrives, efter at han har sat sig på en gammel natstol: »Han var en sær halvkomisk størrelse, den gamle distriktslæge, der altid byltede sig ind i så

mange gamle frakker og halsklude, at han vel nok knapt vidste tal på dem. Nærsynet var han også og havde en snurrig måde at tale på, idet han bestandig gentog sine ord, så hans tale ofte kom til at lyde sludrende og vrøvlevorn.«

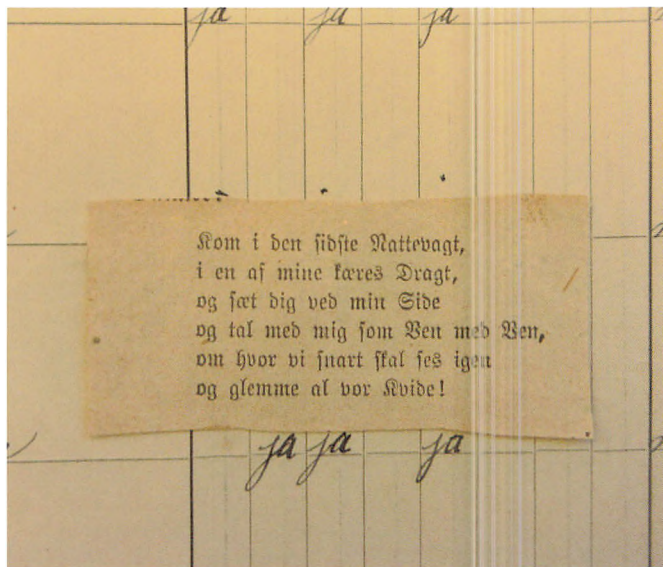
Man vidste også mange pudsige historier at fortælle om hans sult og grådighed (han fik ikke mad nok derhjemme hos konen), når han kom ud på landet, om den ugenert-hed, hvormed han forlangte mad, hvor han kom frem på sygebesøg, når han følte, han trængte til den.

Ikke desto mindre hang almuemennesker fast ved ham med største tillid og hengivenhed, mest på grund af hans jævne omgangsformer, men også fordi han hos fattigfolk var en overmåde nænsom betalingsfordrer. Også ved sin optræden den nat, da Anne Gram døde, vandt han sig venner. Sædvanligvis var han en rastløs gammel fyr, der altid for så urolig omkring på sine tynde, rappe ben.«

»Hændernes bevægelser var meget livlige, og munden løb altså også i et surrende sludder. Men i denne nat var han så stille. Da han havde endt sin grundige undersøgelse af Anne Gram, foretaget alle sine mange forskellige forsøg og omsider var kommen til klarhed over, at der ingen redning var mulig, så vendte han sig om mod de tilstedeværende og sagde til dem - ikke pjæfrende som så ofte ellers - men sjælden rolig og dybt alvorlig: »Jeg kan ikke give Dem noget som helst håb, lille venner! Og så lagde han lagen og dyne så pænt til rette over den syge og tog hendes venstre, matte hånd og lagde den ned ved siden af hende på sådan en inderlig hjælpeløs og vemodig måde«.

Ikke så påpasselig

Jordemoderen præsenteres i bogen på denne måde: »Hun (fortælleren, Lise på 12 år og ældste datter i gården, alias Marie Bregendal) så pludselig en vogn svinge ind på pladsen med en ganske usædvanlig hastværksfart, og

En jordemoder har skrevet dette vers på en løs seddel i en jordemoderprotokol.

Gravstenene for Marie Bregendahls forældre er bevaret i Lapidariet på Fly Kirtegård.

skønt der bare sad et bondsk, kysehovedet fruentimmer i den bageste agestol, rullede køretøjet alligevel op og holdt an lige for den store, stadselige herskabstrappe. Det gav et

sæt i Lise. Madam Iversen! - Å hende! - Javel, hende var det nok.«

»Se den store, sorte taske med de mange blanke lukkelser og spænder, se det brune, krumme, mærkelige folder, se kanvasposen, hun havde hængende over armen! - Javist, det var madam Iversen; - hun der kom, når de små børn kom. Men da plejede der at være fare på færde, huskede Lise. - Ikke så lidt heller.«

Senere i bogen karakteriseres jordemoderen igen, efter at barselskonen er død, og da i sammenligning med lægen: »Et helt andet indtryk gjorde jordemoderen, Madam Iversen. Hendes ansigt lå i ret forlorne folder og bar som altid præg af lavhed og last. - Desuden var hun vist bange for Dr. Lund, for der var i den senere tid forekommet et par kedelige dødsfald i forbindelse med barnefødsler. De kunne ikke ret og slet lægges hende til skyld, men videre sikker eller dygtig eller påpasselig i sit fag var hun ikke, - og nu døde altså også Anne Gram. Det så ikke godt ud.

Man kunne da også se Madam Iversen i en stadig usikkerhed og uro vimse indsmigrende rundt over det hvide gulvs mange nyvaskede fugtpletter, med en påklistret, højst uægte deltagelse i sit uædle åsyn og jævnlige lurende skæve hen imod manden på natstolen. De to var fuldkomne kontraster ---«.

Vi må her huske, at det er skrevet i romanform, hvor det skal forestille en 12-årigs oplevelser, så noget kan være ændret fra virkeligheden. For jordemoderen har situationen ikke været behagelig. Det kan være forståeligt, at en jordemoder i sin protokol har lagt en seddel med et vers.

Marie Bregendahl oplevede at hendes mor blev begravet den 8. oktober, hvor hendes nyfødte lillebror samtidig blev døbt Anton Karl Peder Sørensen Bregendahl. Den sidste af i alt otte søskende. Gravstenen er ikke nævnt i pjecen (note 15) »Bevaringsværdige gravminder på Fly kirkegård«. Den er sammen med mandens gravsten i lapidariet, og begge bør sikres bevaring.

Der var flere risici ved at føde på den tid. Om kampen mod den frygtede barselsfeber, der dog var ved at være bekæmpet, giver en indlæggelsesjournal fra Viborg Sygehus (note 16) oplysninger. Jordemoder Ane Kierstine Kristensen i Kjeldbjerg, altså Stine Jordemoder, var indlagt på sygehuset i 1890 til desinfektion efter at have behandlet en fødekone, der havde ondartet barselsfeber.

Hun var kun indlagt i et døgn, men noget tyder på, at man på sygehuset har været for hårde ved hendes tøj, thi ved sygehusudvalgets møde den 12. marts 1890 (note 17) drøftedes en klage fra jordemoder Ane Kirstine Kristensen, som ønskede erstatning for den skade, som hendes høj havde lidt ved desinfektionen. Hun blev tildelt en erstatning på 15 kroner, hvilket sygehusets forvalter »forment at være tilstrækkeligt for den skade hendes tøj havde lidt«.

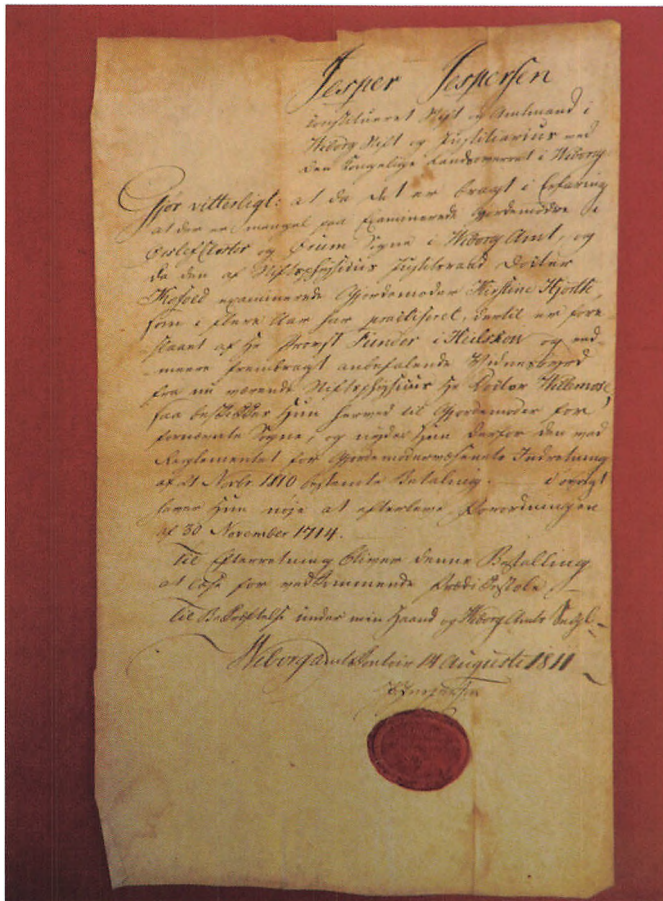
Jordemødre i Højslev

Der er lidt tvivl om, hvor mange der bør nævnes først i perioden. Bodil Cathrine Madsdatter (246, 3) var som eksamineret jordemoder til stede ved en dødfødsel den 25. december 1820. Mere vides ikke om hende, så hun har nødvendigvis ikke været fra Højslev og er derfor ikke med i tabel 3.

Selv om Kirsten Mogensdatter Bruddal ikke med sikkerhed blev eksamineret, anføres hun alligevel på listen og omtales udførligt, da hun i praksis må have fyldt en del i sognene. Endelig er der en række oplysninger om den første jordemoder i Højslev, og de uddyber forholdene på den tid.

Kirstine Nielsdatter gift Hjort

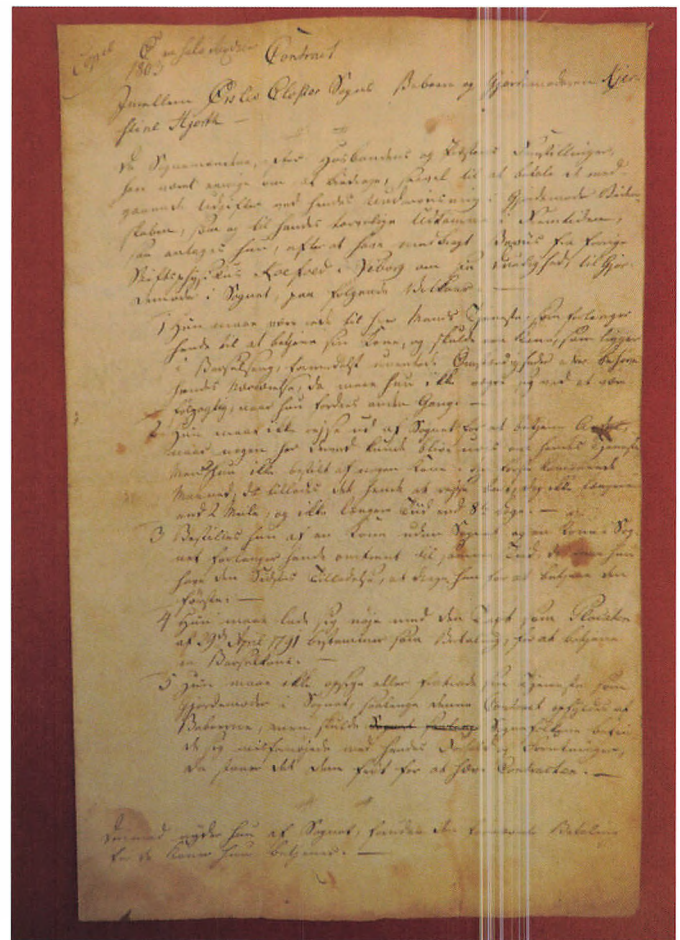
Jordemoder i Højslev fra ca. 1796 til omkring 1823 (123, 3) Før landet blev inddelt i jordemoderdistrikter kort efter år 1800, kan der have været en anden fordeling af de da få jordemødre, som virkede på landet.

Eksamensbeviset fra 1796 for jordemoder Kirstine Hjørt er bevaret.

Den første kendte i Højslev distrikt var således ansat af beboerne i Ørslevkloster sogn og siden beskikket af Viborg Amt til at virke i Ørslevkloster og Ørum sogne. Om Kirstine Nielsdatter gift Hjørt er bevaret tre sagsakter (note 18), som fortæller en masse.

Hun var uddannet i Viborg af fysikus Koefoed, der i eksamensbeviset skriver følgende: »Efter Anmodning af Hr. kammerraad Richter og Sognepræsten Hr. Halkier har jeg sidste Winter underviist Konen Kirsten Nielsdatter af ØrslevKloster Sogn i JordemoderKonsten. Jeg har i

Om det er også kontrakten om hendes ansættelse.

den Tid haft Leylighed til at (ulæseligt) hende noget gode Anlæg til at være en duelig Fødselshjælperse; tillige har hun vist sig lærevillig og opmærksom ved min Underviisning. Fra hendes Sielesørger har hun et godt Vidnedsbyrd om hende sædelige og agtværdige Opførsel. Da hendes UndervisningsTid hos mig er forbi, og hun er bestemt til Jordemoder i ØrslevKloster Sogn, saa vil jeg hermed paa bedste Maade have hende anbefalet til enhver, som hende maatte behøve, som en vel oplært og duelig Jordemoder.

Dette bevidnes under Haand og Segl.« Wiborg d 20 Maj 1796 Jens Koefoed

Den anden sagsakt er fra 1803 og er en kontrakt mellem beboerne og jordemoderen og herfra er uddrag: »Copie Contract. Imellem ØrslevCloster Sogns Beboere og Gjordemoder Kirstine Hjort. Da Sognemændene efter Hosbondens og Præstens Forestillinger har været enige om at bidrage saavel til at betale de medgaaende udgifter ved hendes Undervisning i GjordemoderVidenskaben saa og til hendes tarvelige Udkomme i Fremtiden, saa antages hun efter at have medbragt Beviis fra forrige Stiftsfysikus Koefoed i Viborg om sin Duelighed til Gjordemoder i Sognet, paa følgende Vilkaar«.

Der er nævnt syv punkter herunder betaling til bopæl og brændsel samt et beløb af hver gård i Heilshou, Lund, Bøstrup og Hald. Sognefolkene vedligeholder hendes hus på samme måde som skolehuset, og kontrakten gælder fra 1. april 1802. Endelig nævnes, at hun har krav på fri befordring frem og tilbage til fødslerne, og det gælder også transport frem og tilbage til præsten til anmeldelse af et dødfødt barn.

Kontrakten er underskrevet med de mange beboernes navne og dateret den 24. februar 1803. Fra Viborg Amt fik hun officiel beskikkelse som jordemoder i 1811:

»Jesper Jespersen constitueret Stifts- og Amtmand i Wiborg Stift og Justitiarius ved den Kongelige Landsoverret i Wiborg Gjør vitterligt, at da det er bragt i Erfaring, at der er Mangel paa examinerede Gjordemødre i ØrslevCloster og Ørum Sogne i Wiborg Amt, og da den af Stiftsfysicus Justritsraad Doctor Kofoed examinerede Gjordemoder Kirstine Hjort, som i flere Aar har practiseret, dertil er foreslaaet af Hr. Provst Funder i Heilskov og endmere frembragt anbefalende Widnedsbyrd fra nuværende Stiftsfysicus Hr. Doctor Willemose, saa beskikkes hun herved til Gjordemoder for fornævnte Sogne, og nyder hun derfor den med Reglementet for Gjordemoder-

Væsenets Indretning af 21 Novbr 1810 bestemte Betaling. I øvrigt har hun nøje at efterleve Forordningen af 30 November 1714. Til Efterretning bliver denne Bestilling at læse for vedkommende Prædikestole. Til Bekræftelse under min Haand og Wiborg Amts Segl.« Wiborg Amts-Kontoir 14 August 1811 J. Jespersen

Af disse tre akter ser vi, at Kirstine Hjort, født Nielsdatter, blev uddannet i 1796 og ansat ved kontrakt med beboerne i Ørslevkloster sogn i 1803 for til sidst af få officiel udnævnelse af amtet i 1811. Hun er født omkring 1749, idet hun ved folketællingen i 1801 var 52 år gammel. Da var hun gift med skomager Niels Hjort, der døde den 21. august 1808 i Hald, 77 år gammel.

Selv virkede hun mindst til omkring 1823, hvor sognepræsten Hr. Assens i et brev til stiftsfysikus Lind om eksamination af Kirsten Bruddal nævnte, at fru Hjort var affældig. Det er formentlig Kirstine Hjort, der som almisselem i fattighuset i Hald døde den 13. februar 1838, 89 år gammel. Det kan jo passe med følgende: »Den første jordemoderbolig i Lund har vist i tiden henimod 1800 været i den gamle skole på Kudahls mark, der senere blev Ørslevkloster sogns fattighus« (note 19).

Kirsten Mogensdatter Bruddal

Ueksamineret, virkede i Højslev 1818 - cirka. 1825. (179, 3).

I Højslev kirkebog nævnes ved de to dødfødsler i 1818 ueksamineret jordemoder Kirsten Mogensdatter, og fra 1820 nævnes Bodil Catrine Madsdatter som eksamineret. I Ørslevkloster kirkebog er i 1825 to dødfødsler, hvor Kirsten Bruddal eller Kirsten Mogensdatter Bruddal assisterede, og her nævnes hun fortsat som ueksamineret.

Pastor Assens i Heilskov havde ellers forsøgt at få Kirsten Mogensdatter eksamineret og således officiel godkendt, hvilket fremgår af et brev fra ham til landfysikus Lind i Viborg (note 20):

Jordemoderen havde sit grej med i den særlige jordemodertaske.

»Hr. Doctor Lind Overbringerinden af dette navnlig Kirsten Bruddal er den Gaardbrugers Kone i Bruddal, Høislev Sogn, om hvem jeg gav mig den Frihed mundtlig at berette Deres Velbyrdighed, at hun ofte tilforn i Nødstillfælde men formentlig i det sidste Aarstid, da baade den i Seistrup ansatte Giordemoder bortrejste og den som nu i Lund bliver aflægs, har forrettet Giordemodertjenesten saavel her i Ørsløvcløster som i Høislev Sogn.«

»Intet Uheldstillfælde er, saavidt vides, indtruffet, hvor hun har været, i det mindste ikke her i Sognet, og hun har, saavidt jeg har kunnet spore, al mindelig Tiltro blandt Folket. Da dette District ei for Tiden har anden ordentlig beskikket Giordemoder end den gamle affældige Kirsten Hjort i Lund, da en nye examineret Giordemoder vel ei saa snart kan ventes og overhovedet, da een Giordemoder

ei altid vil kunne bestride de i Districtet forefaldende Forretninger, saa var det at ønske, at denne efter min Kundskab skikkelige og ordentlige Kone, der nu allerede har saa meget Praxis, maatte vorde underkastet en Prøve til større Betryggelse for Vedkommende, og derefter naar hun befandtes duelig og kyndig authoriseret til at praktisere som Giordemoder for Enhver i Districtet, der maatte henvende sig til hende.«

»Efter at jeg har talt med hende derom, erklærer hun sig villig til at underkaste sig en Examen. Og hun kommer i dag for at udbede sig af Deres Velbyrdighed den Gunst, at hun maatte vorde examineret enten med det samme eller paa en Dag, som De selv maatte behage at beramme, og at hun saafremt hun befindes at have fornøden Kyndighed og Duelighed med Deres Anbefaling og

Skibstegning af Johannes Klyster, der var gift med jordemoderen i Fiskbæk.

Bistand maatte erholde Authorisation til at practisere som Giordemoder.«

»Jeg anbefaler i øvrigt vores Giordemodervæsen til Deres Omhue.. Deres Velbyrdigheds Ærbødigste Heilskov Præstegaard 5 Dec 1823« Underskrift (Det må være Assens, der som præst var underskriver)

På næste side står: »Tilspurgt at møde næste Løverdag.« Yderligere et bilag er gemt: »Til Hr Landphysicus Lind Velbyrdige Hr. Doctor Lind Viborg Idet jeg hermed remitterer Bilaget med hr. Landphysicus behagelige Skrivelse af 7de denne, mangler jeg ikke tjenstlig at tilmelde Dem, at jeg ikke har noget at erindre mod, at De efter den af Hr. Pastor Assens derom giorte Begiæring examinerer Konen Kirsten Bruddahl af Høyslev Sogn i Giordemoderviden-skaben. Wiborg Stiftsamthuus 10 December 1823«.

Brevet sluttet med en ulæseligt underskrift, og mere er ikke gemt. Kirsten Mogensdatter nævnes fortsat som ueksamineret i kirkebogen i 1825. Af brevet fra pastor Assens får vi også oplyst, at der har været en jordemoder

i Seistrup før 1823, men denne er rejst væk, og jordemoder Kirstine Hjort er blevet affældig.

Erhard Christian Assens var sognepræst i Ørslevkloster fra 1812 til 1824. Om han har kendt til de to dødfødsler i Højslev i 1818 er uvist, men han pointerer, at i det mindste har der ikke været uheldstilfælde her i sognet. Ved begge dødfødsler var der tale om navlesnorsfremfald, og barnet fødtes uden liv og helt sortblå. Ved navlesnorsfremfald afbrydes blodforsyningen mellem mor og barn, så barnet ikke får ilt og derfor kan dø.

Bruderovet i Højslev

Da Jeppe Aakjær som ung samlede folkeminder, skrev han om bruderovet i Højslev (note 21), og heri optræder også en jordemoder, som forbindes med gården Bruddal og med navnet Kirsten:

»En gammel jordemoder blev hentet ind i troldmandens bolig i Bruddedalene ved Højslev, da hans kone, som han havde røvet, skulle føde. Trolden havde ved byggeriet af Højslev kirke forsøgt at hindre det, men til sidst var man blevet enige om, at troldmanden måtte få den første pige, der i den nybyggede kirke skulle stå brud, mod at han opgav at modarbejde byggeriet. Og den røvede brud fik altså brug for en jordemoder«.

Ifølge Bodil Hansen (note 22) var der tale om en gammel kone på Bruddalgård, hvor konerne, alle med navnet Kirsten, altid gik ud som jordemødre på egnen, hvor der ikke var nogen oplærte jordemødre. At konen i fortællingen kaldes Kirsten Bruddal skyldes sandsynligvis, at der virkelig havde været en sådan kvinde på Bruddal, som vi med sikkerhed ved, har virket som jordemoder, ganske vist som ueksamineret.

Når vi sammenholder folketællingerne 1787, 1801 og 1834 ser vi, at Kirsten Mogensdatter i 1787 var kone på gården, 19 år gammel og gift med Chr. Christensen. På gården boede også hendes mor, Kirsten Nielsdatter, der

Fjends har stadig sin Jordemodervej, der forbinder Tastum med Iglsø.

var enke. De samme to er der også i 1801, hvor der nu også er en datter, Kirsten Christensdatter, på 13 år.

I 1834 er Ole Nielsen på 35 år gårdmand på Bruddal og gift med Kirsten Pedersdatter. I et hus boede da Kirsten Mogensdatter, der var 66 år og enke. Hos hende boede en plejesøn, Jens Christian Pedersen på seks år. Manden, Christen Christensen, var død året før den 21. april som aftægtsmand på 74 år. Kirsten Bruddals død er ikke fundet i kirkebogen i Højslev.

En jordemoder i Fiskbæk

Kirstine Caroline Støttrup gift Klysner (34, 3)

Jordemoderdistriktet i Fiskbæk har dækket lidt af Fjends Herred. Det er ikke fundet relevant at omtale alle jordemødre fra dette distrikt her, men en enkelt fortjener dog en kort omtale, idet hendes ægteskab var med en mand med en usædvanlig skæbne.

Kirstine Caroline Støttrup, dugmager Johan Klysners

hustru fra Bruunshåb i Viborg Amt, fik eksamen i København den 28. april 1841, hvor alle var duelige til at forestå et jordemoderembede. Det blev endnu ikke givet karakterer ved eksamen.

Hun var født i Viborg og blev gift i Vinkel kirke den 19. november 1836 med drejlsvæver Johannes Klysner. Efter eksamen blev hun ansat som distriktsjordemoder i Fiskbæk, hvorfra hun flyttede til Tånum i 1852, hvor hun afløste Madam Jæger (note 23).

Manden var lærersøn og skulle også have været lærer, men han havde særdeles gode evner til tegning. Da han tegnede pengesedler, blev han idømt tugthusarbejde i Viborg, hvor han imidlertid opførte sig eksemplarisk og fik en uddannelse som væver. Allerede i 1841 var han blevet løsladt og kunne gifte sig.

Familien boede først i Asmild sogn, hvor han arbejdede ved klædefabrikken og havde et par dugmagere (vævere) i huset som pensionærer. Han forsøgte at få arbejde som

lærer men kunne ikke fastansættes. Han har efterladt sig bryllups- og ligvers samt skibstegninger. Han og hustruen er omtalt af blandt andre Evald Tang Kristensen (note 24), og som kadrejtegner (tegner af skibe) omtales han i bogen om danske skibsportrætmalere 25. Kirstine Caroline Støttrup døde som enke efter væver Klysner i Tånum den 18. januar 1885.

Jordemoderveje i Fjends

Også i Fjends Herred har der været eller er der veje med navnet »Jordemodervej«. En sådan er nævnt for en markvej sydvest for Sønder Hald (note 26) og nær Hvalshøje i det nordlige af Iglsø sogn imellem Tastum og Iglsø (note 27). Sidstnævnte sted må vejen have været brugt, når jordmoderen i andet distrikt skulle hentes.

I Fjends Herred har været mange jordemødre, som alle har oplevet mange fødsler, hvoraf de fleste har været uden problemer. Fra omkring 1950 faldt antallet af hjemmefødsler, og antallet af jordemoderdistrikter indskrænkedes (note 28)

I Fjends Herred var til sidst jordemoder i Stoholm, der jo blev hovedby for en stor del af herredet. Da sygekassernes ophørte i 1973 (note 28), indførtes en centerordning med offentlig ansættelse af jordemødre under amterne.

Tabeller

Numre henviser til oversigten over jordemødre i Viborg Amt (note 3)

Tabel 1 - jordemødre i 1. jordemoderdistrikt, Mønsted

1. (242) Else Cathrine Pedersdatter, nævnt i 1814, 1819 og 1823.
2. (171) Margrethe Nielsdatter, fra 1819 til 1862
3. (191) Kirstine Andersen gift Bertelsen/Thorup, fra

1862 til 1888.

4. (85) Edel Marie Christensen gift Lorentzen, fra 1888 til 1924.
5. (218) Gudrun Hansen, fra 1924 til ca. 1934.
6. (140) Kamilla Jensen, fra 1934 til 1938.
7. (145) Julie Angelica Knudsen, fra 1938 til mindst 1940.
8. (228) Gudrun Bangsmark, til ca. 1950.

Tabel 2 - jordemødre i 2. jordemoderdistrikt, Fly/Kjeldbjerg/Vroue

- (169) Kirsten Christensdatter gift Jespersen, 1821 - ca. 1850.
- (39) Johanne Jensine Ørding/Ørting gift Andersen, 24.6.1850 til senest 1877
- (70) Ane Kirstine Larsen/Laursen gift Christensen, »Stine jordemoder«, 1877 til ca. 1915.
- (91) Ane Margrethe Pedersdatter gift Christensen, 1915 til ca. 1933.
- Karen Eriksen gift Dyrbjerg, 1933 -, senere i Stoholm.

Tabel 3, jordemødre i 3. jordemoderdistrikt, Højslev

1. (123) Kirstine Nielsdatter gift Hjort, fra ca. 1796 til omkring 1820.
2. (179) Kirsten Mogensdatter Bruddal, ueksamineret, ca 1818 til ca. 1825.
3. (170) Abalone Iversdatter, ca. 1827 til ca. 1860.
4. (50) Severine Jensen gift Mikkelsen Riisgaard, til sin død i 1874.
5. (72) Ane Marie Pedersen gift Larsen Pleidrup, fra 1874 til 1912.
6. (216) Clara Martine Nissen gift Stenbuch og senere Madsen, 1912 til 1919.
7. (220) Magdalene Hansine Mortensen senere Agersnap, 1920 til 1922.
8. (150) Johanne Elisabeth Hansen gift Lendal, 1923 til mindst 1940.

Noter

1. Thisted og Viborg amters fysikat. Protokol over fysikatets læger, jordemødre, tandlæger m.m. B118-53. Bestilles via Daisy. Peter Wilken Heiberg var stiftsfysikus fra 1893.
2. Fjends-Nørlyng Herredsfoged: Sager vedrørende jordemodervæsenet 1855- 67. Bestilles via Daisy.
3. Magne Juhl: Jordemødre fra Viborg amt. Se www.viborgslaegt.dk under medlemssider.
4. Magne Juhl: Jordemodereksamensprotokollen fra Fødselstiftelsen i København 1739 til 1920. Forventes trykt som bog.
5. Danmarks Jordemødre side 93.
6. Juhl side 108.
7. Distriktslæge Bergs protokol B149-51. Bestilles under Viborg lægedistrikt. Protokol over jordemødre, apotekere m.v. via Daisy. Han var distriktslæge fra 1853 til 1878.
8. Viborg arresthus: Arrestjournaler. Fjends-Nørlyng herreder 1840-1859 og i Fjends-Nørlyng Herredsfoged. Sager vedrørende jordemodervæsenet 1819-1867. Bestilles via Daisy.
9. Oplysninger fra Æ Fjandboarkiv 2018.
10. Distriktslæge Heibergs protokol B149-49. Bestilles under Viborg lægedistrikt. Protokol over jordemødre, apotekere etc. via Daisy. Heiberg var distriktslæge i Viborg lægedistrikt fra 1. maj 1879 til han blev stiftsfysikus i 1893.
11. Jordemoderprotokol for distriktsjordmoderen i Mønsted. Bestilles via Daisy.
12. Tidsskrift for jordemødre, 1924 side 80.
13. Ansøgninger om optagelse på jordemoderskolen i København. Bestilles via Daisy.
14. Bodil Hansen side 142.
15. Bevaringsværdige gravminder på Fly Kirkegård. Pjece tilgængelig i våbenhuset i Fly Kirke sammen med en pjece om Marie Bregendahl.
16. Journal nr. 144-90 Viborg Bys og Amts Sygehus, bestilles via Daisy.
17. Protokol over sygehusudvalgsmøder m.m. Findes på Viborg Sygehus.
18. Private personarkiver i Landsarkivet for Nørrejylland nr. 781: Hjorth Kirstine, jordemoder i Ørsløvkloster og Ørum sogn, Viborg Amt. 1796-1811, Anbefaling, kontrakt, beskikkelse. I læg. Bestilles via Daisy.
19. Skive Kommunes historie bind 2 side 38.
20. B118-5 Thisted og Viborg amters fysikat. Indkomne breve 1822-1843 (B118-5). Bestilles via Daisy.
21. Jeppe Aakjær side 23-24.
22. Bodil Hansen side 334-335.
23. Magne Juhl 2017 side 94-107.
24. Tang Kristensen side 255-257.
25. Hanne Poulsen side 60 + 116-117.
26. Bodil Hansen side 329.
27. Bodil Hansen side 162.

28. Helen Cliff side 271.

29. Helen Cliff side 272.

Litteratur/Kilder:

- Aakjær, Jeppe: Trolde og bruden. I Fra Sallingsund til Øresund. Studier fra hjemstavnen. Gyldendal 1932.
- Cliff, Helen: Fast ansat ved mysteriet. Den 'Almindelige Danske Jordemoderforening 1902-2002. København 2002.
- Hansen, Bodil: Fjends Herred - Jyllands Midtpunkt. Mellem Alhede og Limfjord. Skive Museums forlag 1999.
- Juhl, Magne: Fødselshjælp set i relation til familien Nissen i Hillerup på Ribeejeren og på Spøttrup i Salling fra omkring 1771 til 1835. Medicinhistorisk årbog 2011 side 95-115. (Kan ses på nettet under www.stenoselskabet.dk).
- Juhl, Magne: Jordemødre i tre generationer i Randers og omegn. Fra Randers Amt 2017, 111,94-107.
- Kristenen, Evald Tang: Minder og oplevelser, første bind side 255-257. Viborg 1923.
- Kromann, N. M.: Af jordemodervæsenets historie. Fra Ribe Amt 1929 side 420-427.
- Mortensen, Niels (redaktør): Skive kommunes historie fra 1880 - 1940. Skive Museums Forlag 2002
- Nellemose, W. (redaktør): Danmarks Jordemødre. Charlottenlund, 1935.
- Poulsen, Hanne: Danske skibsportrætmalere. Kunstbogklubben 1985.

Om forfatteren:

Magne Juhl, født 1947 i Jernved i Ribe Amt. Lægevidenskabelig embedseksamen 1975 og ansættelse som overlæge i Viborg fra 1988 til 2013. Foruden lægevidenskabelige arbejder, herunder licentiaatafhandling, er publiceret en række artikler og holdt foredrag om lokal-, slægts- og medi-

cinhistoriske emner. En fortegnelse kan ses på www.viborgslaegt.dk under forfatterens navn.

Er i 2014 af Historisk Samfund for Ribe Amt tildelt H.K. Kristensen-prisen for lokalhistorisk arbejde i Ribe Amt.

Adresse: Rævehøj 2, 8800 Viborg.

Thise har været beboet mere end 200 generationer tilbage i tiden

Af Peter Lundby, arkæolog, Museum Salling

Siden bondestenalderen for næsten 6000 år siden har Thise været beboet. Det viser de ældste af mange fund, som arkæologerne har gjort i det område vest for kirken, hvor Thise Mejeri skal i gang med en omfattende udvidelse. Det mest værdifulde fund er en guldbarre, som vejer 76 gram og formentlig har været anvendt som betalingsmiddel i jernalderen eller i vikingetiden.

Da Thise Mejeri i juni 2017 oplyste Museum Salling om, at man stod over for en betragtelig udvidelse af mejeriet, var det starten på et forløb, der resulterede i en større arkæologisk udgravning. Udgravningen blev afsluttet umiddelbart før sommeren 2018 og er i skrivende stund ved at blive efterbearbejdet.

Allerede nu har den bragt og vil fortsat bringe meget nyt frem i lyset om, hvorledes mennesker til forskellige tider har levet her ved Thise. Det er dog ikke første gang, der er blevet gjort arkæologiske fund og andre historiske registreringer i Thise sogn. Såvel ældre registreringer som tidligere arkæologiske undersøgelser viser, at der findes spor efter, hvorledes flere end 205 generationer har oplevet og skabt historien i Thise sogn.

Ældre registreringer og arkæologiske undersøgelser

Landsbyen i det nordøstlige Salling har en historie, der umiddelbart kun rækker henved 130 år tilbage i tiden. Først i 1880'erne og 90'erne blev der her fordelt på begge sider af Sundsøre-Skive-amtsvejen bygget en smedie, en

Fig. 1. Udgravningens placering på et kort (Højemålebordsblade) lavet i sidste halvdel af 1800-tallet. De fleste områder, der i et eller andet omfang har været våde (for eksempel moser, fugtige enge og søer), er fremhævet med blå. Kort fra Kort- og Matrikelstyrelsen.

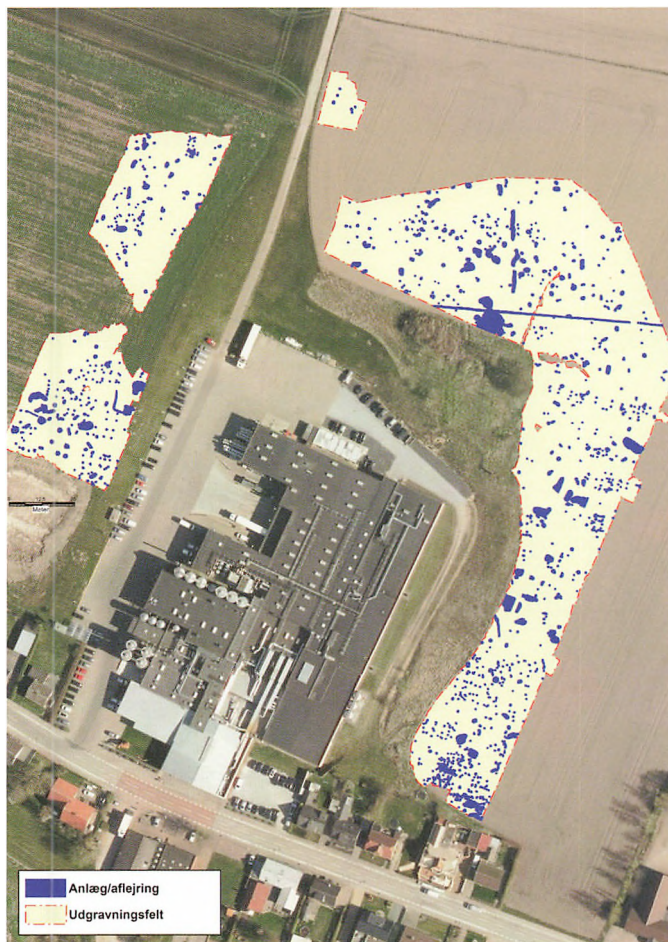

Fig. 2. Udgravningsfeltet med angivelse af alle de anlæg og aflejringer, der blev fundet. Luftfoto: Kort- og Matrikelstyrelsen.

brugsforening, enkelte beboelseshuse og et mejeri, der fik navnet »Dybbækdal Mejeri«.

Ifølge gamle kort, der blev udarbejdet i slutningen af 1700-tallet og i løbet af 1800-tallet, fandtes der før den tid ingen bebyggelse, der hvor landsbyen Thise i dag ligger (fig. 1). Af samme gamle kort ses det, at mange af gårdene i Thise sogn har en lang historie, og at de i flere tilfælde lå samlet i landsbyer som i Nørre og Sønder Thise.

Fig. 3. Udgravningsfeltet med angivelse af de anlæg, der indgår i grave, langhuse, staklader, hegn og smedjen fordelt på de perioder af historien, de umiddelbart kan relateres til. Anlæg som gruber, kogestensgruber og flere stolpehuller er ikke angivet. Luftfoto: Kort- og Matrikelstyrelsen.

At der har levet mennesker i Thise sogn længere tilbage i tiden, end disse gamle gårde og kort vidner om, ses ikke kun ved, at Thise Kirke blev bygget i 1200-tallet, men også ved tilstedeværelsen af et stort antal gravhøje, hvoraf de fleste antageligt er fra sten- eller bronzealderen.

I begyndelsen af 1900-tallet blev der registreret 52 høje i sognet, enten ved at de kunne ses med det blotte øje og/eller ved, at flere lokale kunne berette om steder, hvor der engang havde ligget gravhøje. Siden disse registreringer blev gjort og »grundlæggelsen« af Thise fandt sted, har der levet henvend fire generationer af mennesker, og antallet af synlige gravhøje er ikke længere så stort. Men i den mellemliggende tid er der andre med arkæologisk interesse, der har samlet oldsager på flere af sognets marker.

Derudover er der inden for de seneste årtier foretaget flere arkæologiske undersøgelser i området, blandt andet en mindre arkæologisk gravning, da Thise Mejeri senest lavede en udvidelse i 2005. Dengang blev der fundet enkelte bopladsspor fra yngre bronzealder samt enkelte

Fig. 4. Den 2,4x1,75 meter store grav (markeret med blå) og den i diameter på henved fire meter store grøft (markeret med rødt) i den muldafrømmede flade.

fund fra bondestenalderens første halvdel. Der blev uden held søgt efter den gravhøj, som efter sigende skulle have ligget inden for det berørte areal.

Endelig blev der i forbindelse med den nuværende udvidelse af Thise Mejeri i efteråret 2017 foretaget en arkæologisk prøvegravning på det 2,9 hektar areal, som udvidelsen af mejeriet berører. En arkæologisk prøvegravning består af forskellige tiltag, hvor museet undersøger, om der er grundlag for en egentlig arkæologisk udgravning, og i givet fald hvor omfattende den skal være.

Da prøvegravningen var tilendebragt, stod det klart, at der på alle tre sider af mejeriet var fund af arkæologisk interesse. Således var der spor efter det, der umiddelbart kunne være 17 huse samt diverse nedgravninger, som i datiden var blevet gravet i forbindelse med forskellige aktiviteter, der knyttede sig til husene og gårdene.

Disse spor kunne dels ud fra detaljer ved husenes grundplan og enkelte fund af datidens keramiske service dateres til overgangen mellem bronze- og jernalderen (500 før Kristi) - en tid hvor datidens mennesker begyndte at gøre mere brug af jern på bekostning af bronze og flint.

Der blev også fundet et par nedgravninger, der ved deres indhold af blandt andet lidt brændt knogle meget vel kunne være brandgrave, men der blev ikke gjort nogen fund i dem, så det var ikke muligt at datere dem. Ud fra resultaterne af prøvegravningen blev det besluttet, at der inden for et samlet areal på 1,8 hektar skulle foretages en egentlig arkæologisk udgravning.

Så med al denne samlede viden om Thise og Thise sogn var det med en vis forventning, at udgravningen ved Thise Mejeri tog sin begyndelse først i november 2017. Men inden der skal berettes om de foreløbige resultater

Fig. 5. Et af langhuse fra overgangen fra bronze- til jernalder i den muldafrømmede flade, efter at stolpehullerne er undersøgt ved, at den ene halvdel er gravet bort. De røde stokke markerer, hvor de tagbærende stolper har stået, mens den grønne stok markerer hvor den eneste bevarede rest af en indgangsstolpe har stået. Foto: Peter W. Lundby.

herfra, skal der kort fortælles om blot et af de mange grundvilkår alle mennesker i Thise sogn til alle tider har haft til fælles og som skulle og skal håndteres, nemlig landskabet.

Landskabet

For at give en bedre fornemmelse af, hvorledes landskabet har set ud i gammel tid, tages der udgangspunkt i høje målebordblade fra sidste halvdel af 1800-tallet, fra før dræningen af landskabet for alvor tog fart (se fig. 1). Udgravningen og Thise ses at ligge midt i et relativt højtliggende landskab i et kuperet terræn med flere fugtige lavninger. Det højtliggende landskab udgøres af det, der i dag er Thise sogn og den østlige del af Grinderslev sogn. Mod vest bliver det afgrænset af et mere eller mindre sammenhængende område, der i et eller andet omfang har været vandholdigt/fugtigt - såsom moser, fugtige enge og søer. Der var således kun ganske få smalle steder, hvor

man har kunnet komme »tørskoet« over til resten af Salling.

Mod øst er landskabet afgrænset af ofte stejle skrænter og slugter ned mod Hvalpsund og Risgårde Bredning. Det er netop for enden af en sådan meget markant slugt, at Thise ligger. Store dele af denne »ø« var i den vestlige del dækket af hede. Hvis man i datiden ville overleve, så var det dette landskab, man skulle kunne håndtere.

Udgravningen og dens resultater

Ved udgravningen blev pløjelaget, som flere steder var op til en meter tykt, fjernet på et 16.870 kvadratmeter stort område. Inden for dette område blev der i den fremkomne flade registreret henved 1290 anlæg eller aflejringer (fig. 2). Et anlæg er i denne sammenhæng et sted, hvor mennesker på et eller andet tidspunkt har gravet et hul, der er gået under pløjelaget og videre ned i råjorden. Når hullet så blev dækket til igen, vil hullet have et andet fyld og se anderledes ud end den omkringliggende råjord.

Anlæggene har i fladen forskellige størrelser alt efter, hvad de har været brugt til, og vil så, når vi i dag fjerner muldlaget, fremstå som anderledes farvede pletter i fladen af råjord. Aflejringer er steder, hvor der i lavninger er sket en aflejring af anden jord end den urørte råjord.

Dette kan være sket naturligt, som i et vådområde, eller mennesket kan have hjulpet ved for eksempel at fylde en lavning med jord. I løbet af udgravningen blev der tillige indsamlet og udtaget en større mængde fund og naturvidenskabelige prøver. De blev fundet i eller taget ud fra anlæg og aflejringer.

Fund fra bondestenalderen

Udgravningens ældste fund er en mindre samling af skår, der alle har været en del af et eller to kar. Ud fra det mønster, der er presset ind i noget af overfladen, kan de dateres til den tidligste bondestenalder (3900-3200 før Kristi)

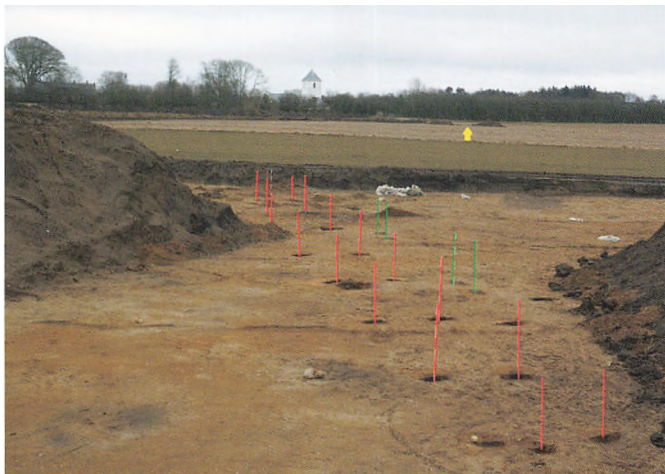

Fig. 6. Det lange langhus fra sidste del af yngre jernalder i den muld-afbrømmede flade. De røde stokke markerer, hvor de tagbærende stolper har stået, mens de grønne stokke markerer dørstolperne til to indgangsdøre. I baggrunden ses Thise Kirke. For nærmere info vedrørende den gule pil, se afsnittet: Et ekstra fund af guld. Foto: Peter W. Lundby.

- en tid hvor menneskene i nogle generationer var begyndt også at ernære sig ved landbrug. Skårene blev fundet i en rodvælter, som er det hul, der opstår, når et stort træ vælter for vinden. Der blev ikke med sikkerhed fundet andet fra denne del af bondestenalderen.

Fra en senere del af bondestenalderen, den del der kaldes for enkeltgravskulturen (2800-2400 før Kristi), blev der fundet en jordfæstegrav og en yngre ringgrøft til en anden grav, som dog ikke blev fundet (fig. 3). Ringgrøften og graven lå delvist oven i hinanden og har, da de blev anlagt, været overdækket med en høj, hvorefter der dog ikke var noget bevaret. Der blev ikke fundet nogen gravgraver, men der var spor efter det, der kunne være resterne af den gravlagtes hoved. Og hvis det er tilfældet ved man, at det var en kvinde, da kvinder på den tid blev gravlagt med hovedet mod øst.

I muldlaget et andet sted i udgravningen blev der fundet

et fragment af en økse, der ligeledes dateres til enkeltgravskulturen. Endelig blev der i det nordøstlige hjørne af udgravningen fundet en 9,5 centimeter lang flintdolk fra begyndelsen af den sidste del af bondestenalderen (2400-2200 før Kristi). Den blev fundet i en nedgravning, hvis funktion og datering stadig er noget usikker.

Fund fra overgangen fra bronze- til jernalderen

På begge sider af mejeriet blev der i alt fundet syv langhuse, som ud fra deres grundplan kan dateres til omkring overgangen fra bronze- til jernalder (tiden omkring 500 før Kristi) (fig. 4). De ses at ligge på en række, der er afbrudt af mejeriet. Langhuset var omdrejningspunktet for alt det, der skulle gøres året rundt i datidens daglige liv. Det var i disse aflange huse, hvor taget blev holdt oppe af to rækker tagbærende stolper, som stod to og to i par i husets længderetning, at datidens mennesker som oftest havde beboelse i den vestlige del og stald i den østlige del af huset. I midterdelen var der et indgangsrum, som gerne havde en udgangsdør i begge sider.

Af de her omhandlende langhuse var det alene sporene efter de tagbærende stolper, der var bevaret. Desuden havde de fleste et eller flere stolpehuller til indgangsdøre bevaret (der var ingen spor efter andre bygningsdele) (fig. 5). Husene her bestod af fire eller fem sæt tagbærende stolpehuller. Langhusene har målt fra omkring 11 til 15 meter i længden og fra 4,5 til 5,5 meter i bredden.

I fire tilfælde blev der ved den ene indgang til langhuset fundet rester af et delvist eller helt nedgravet kar. I det ene tilfælde var et mindst 40 centimeter højt kar næsten intakt (randpartiet var dog gået tabt). Karret blev taget op i et stort præparat og afventer en udgravning og tømning på museet. Hvis heldet er med os, vil indholdet kunne fortælle, hvad disse kar har været brugt til.

I tilknytning til langhusene blev der både fundet tagbærende stolpehuller til fem staklader, som er en bygning til

Fig. 7. Et af grubehusene skilte sig særligt ud. Det havde bl.a. en 35 centimeter bred og 25-30 centimeter høj jordbænk bevareret hele vejen rundt. Her har vikingetidens mennesker siddet og håndteret et håndværk. Det mørke er gulvlaget og forskellige naturvidenskabelige prøver herfra kan muligvis afsløre, hvad man har arbejdet med. De røde cirkler angiver, hvor de tagbærende stolper har stået. Grubehuset her målte 3,2x2,3 meter i den muldafrømmede flade og 2,3x1,2 meter i gulvniveauet. Foto: Birka Bitsch.

opbevaring af halm eller hø samt flere gruber, der er huller, som datidens mennesker gravede for at skaffe sig ler eller sand. Hullerne fyldte de op igen med blandt andet husaffald, herunder ituslået keramisk service så som diverse potter, kar og fade. Denne type affald kan dateres ud fra deres form, og i nogle tilfælde også måden de er dekoreret på. Her er der tale om keramisk service fra overgangen fra bronze- til jernalder.

Fund fra overgangen yngre jernalder/vikingetid

To, eller måske tre, langhuse skal ud fra deres grundplan dateres til den sidste del af yngre jernalder (550-750 efter Kristi) - det vil sige tiden lige før vikingetiden. Langhuse er ligeledes treskibede, men deres grundplan er anderledes end de ovenfor omtalte langhuse (fig. 4). Således var det ene (fundet nordøstligt i udgravningsfeltet - fig. 6) henved 38 meter langt og fem-seks meter bredt, og bestod af otte sæt tagbærende stolpehuller. Dertil kom to ind-

gangsdøre mod syd. Der var ikke bevaret andet af dette langhus.

Fra lignende fund andre steder fra ved man, at der i sådan et langhus ud over en beboelse og stald også har været flere indgangsrum og økonomirum. Et andet lignende langhus blev fundet længere mod syd i det østlige udgravningsfelt. Det var omkring 23 meter langt og bestod af otte sæt tagbærende stolper, og her kunne man se spor efter ydervæggen, der har bestået af lodrette stolper, hvor der givetvis har været vidjeflet imellem, som igen har været beklasket med lerklining.

I samme område af udgravningsfeltet, men ud mod afgrænsningen af dette, blev den østligste del af endnu et langhus fundet. Dette hus har muligvis samme datering, som det netop omtalte langhus. Ligeledes i samme område blev der ud over enkelte dele af forskellige hegnsforløb også fundet fem grubehuse. Grubehuse er mindre, runde eller firkantede bygninger, halvt nedgravet i jorden,

Fig. 8. Den mulige smedje i den muldafrømmede flade. De røde stokke markerer de tagbærende stolper, mens de grønne stokke markerer stolperne til en indgangsdør. De gule pile peger på nedgravninger, der er udfyldt med et trækulsholdigt fyld. De blå stokke markerer de tagbærende stolper til en meget lille treskibet bygning Foto: Tune Clausen.

med et tag over, som gerne blev båret af to stolper. Grubehuse er fundet ved udgravninger på bopladser fra jernalderen, vikingetiden og middelalderen (fig. 7). Inden i disse har datidens mennesker bedrevet forskellige håndværk/erhverv.

I et af grubehusene ved Thise Mejeri blev der fundet en fin lille tenvægt af ler, og i et andet grubehus blev der fundet dele af en væbevægt, hvilket viser, at datidens mennesker her i et eller andet omfang har haft en tekstilproduktion.

Ellers blev der i disse grubehuse fundet en lille glasperle, et par stykker rustent jern og enkelte potteskår, der viser, at om ikke alle grubehuse så enkelte skal dateres til vikingetiden. Ikke langt fra det lange langhus blev der ved hjælp af metaldetektor fundet et 3x3,5 centimeter stort rembeslag af bronze, der har en jernnitte i hvert hjørne. På den side, der har vendt udad, er det pyntet med et

Fig. 9. Det 76 gram tunge stykke guld. Fundet i pløjelaget mellem udgravningsfeltet og Thise kirke (se fig. 6.) Foto: Peter W. Lundby.

dyrestilsmønster, som blandt andet viser, at det er blevet lavet sidst i yngre jernalder - i samme periode som det lange langhus blev bygget.

Sen vikingetid og middelalder

Et par af langhusene skal ud fra deres grundplan dateres til at være fra sen vikingetid og/eller middelalderen. De har været omkring 10 meter lange og 6,5 meter brede. Det er dog usikkert, om der er tale om beboelseshuse eller økonomibygninger. Flere løsfundne keramikskår skal dateres inden for denne ramme, et enkelt skår skal måske endda dateres til tiden omkring 1600 efter Kristi.

Endnu ikke daterede anlæg

Blandt de mange anlæg i den muldafrømmede flade er der et større antal, som ikke umiddelbart kan dateres. Blandt disse er der en bygning, som består af fire tagbærende stolpehuller og to stolpehuller til indgangsdøre samt flere anlæg indenfor, der har et meget trækulsholdigt fyld. Tilsammen kan dette meget vel have været en smedje, der havde et trapez-formet grundplan og målte om-

Jordbunkerne voksede i takt med, at arkæologerne hele tiden fandt nye spændende spor af fortiden i området mellem Thise Kirke og mejeriet. Foto: Museum Salling.

kring 5x4x4,5 meter (fig. 8). Til »smedjen« er der knyttet et lille treskibet langhus, der kun har været omkring 5x4 meter stort. Disse to bygninger lå nordligst i udgravningen, et godt stykke fra de fleste andre bebyggelsesspor.

Af andre umiddelbart ikke daterede anlæg er et antal stolpehuller, der ses at kunne være dele af langhuse eller andet, der fortsætter uden for udgravningsfeltet, samt andre stolpehuller, der har indgået i forskellige aktivitetsområder i tilknytning til bebyggelsen på stedet.

Endelig blev der jævnt spredt i udgravningsfeltet fundet en del kogestensgruber, der har været huller, som datidens mennesker har gravet for at kunne tilberede mad. Det blev gjort ved at fylde hullerne med gløder og opvarmede sten samt en steg eller anden mad og så dække det hele til med jord. Efter en rum tid kunne man grave maden op igen, og de har haft en fest. Men hvilken del af bebyggelsen de enkelte kogestensgruber skal tilskrives, er for nuværende usikkert.

Et ekstra fund af guld

Inden mejeriets nybyggeri kunne begynde, skulle der ske en regulering af terrænet på det berørte areal. Det indebar en meget betragtelig afgravning af både muld og råjord. Mens udgravningen stod på, startede dette arbejde, og det blev besluttet, at en stor del af denne jord skulle fordeles på to af markerne mellem udgravningen og Thise Kirke på en måde, så det ikke var nødvendigt med nye arkæologiske undersøgelser.

Men med fundene fra yngre jernalder og vikingetid in mente samt Thise Kirkes nærhed, var det meget relevant med en detektorafsøgning af disse marker. Thy-Mors Detektorforening blev derfor kontaktet, som dagen efter sendte tre gode detektorfolk til Thise. De havde kun været i gang i ganske kort tid, før udgravningens i særklasse bedste genstandsfund kom frem - der var nemlig tale om guld, og ikke blot et lille stykke, men et stort stykke guld som kun meget sjældent ser sit lige (fig. 9).

Der er tale om et næsten 18 centimeter langt stykke guld, der vejer 76 gram. Det er rundt i den ene ende, hvor diameteren er 0,5 centimeter og mere rektangulært i den anden ende, hvor det måler 0,4x0,7 centimeter. Det er en guldbarre, som man i datiden har klippet mindre stykker af, som man så har kunnet bruge til betaling af varer. Stykket kan meget vel være samtidigt med det lange langhus. En afgravning af pløjelaget i et 10x10 meter stort areal omkring findestedet sammen med tre andre detektorfolk fra Thy-Mors Detektorforening gav dog ingen nye fund, så umiddelbart var guldet ikke en del af en større skat. Men undersøgelsen viste dog, at det blev fundet ved nogle stolpehuller, som har været en del af et hegn eller et langhus.

Udgravningen ved Thise Mejeri er historien om, at de ældste spor efter de mennesker, der har levet her, går henved 200 generationer tilbage i tid. Af de mange mellem-liggende generationer blev der bag mejeriet fundet spor

Store maskiner måtte tages i brug for at skrælle muldjorden af, så arkæologerne kunne gøre deres arbejde på markerne ved mejeriet. Foto: Museum Salling.

fra nogen, der levede der i yngre dele af bondestenalderen. Men mest markant var sporene fra de generationer, som levede der omkring overgangen fra bronze- til jernalder og igen i slutningen af yngre jernalder og en del af vikingetiden.

Beboelse i middelalderen

For begge perioder gælder, at deres udbredelse ikke er blevet afgrænset ved denne udgravning, og for den del, der omhandler bebyggelsen fra yngre jernalder og vikingetiden, viser det meget rige guldfund, at bebyggelsen meget vel kan have en udbredelse, der strækker sig over

til Thise Kirke 380 meter øst for udgravningsfeltet. Enkelte bygninger og fund viser, at der også her i Thise har levet generationer af mennesker i middelalderen.

Der blev udtaget en række naturvidenskabelige prøver, herunder også prøver til kulstof 14-dateringer. De er endnu ikke blevet analyseret men kan forhåbentlig blandt andet sige noget, om de hændelser der fandt sted ved begravelsen fra enkeltgravskulturen.

Andre prøver skal sammen med den afsluttende bearbejdning være med til skabe klarhed over, i hvilket omfang langhusene fra bronze- og jernalderen er samtidige, og om de kan siges at være en del af en landsby, hvor hu-

sene så er blevet skiftet ud med nye, som tiden er gået, og dermed give et indblik i, hvor mange generationer af mennesker der er tale om.

På samme måde skal prøverne og efterbearbejdningen søge at afklare det tidsrum, som fundene fra yngre jernalder og vikingetiden dækker over samt søge en forklaring på, hvad der kan have skabt den store rigdom (blandt andet repræsenteret ved guldet og bronzebeslaget), som datidens mennesker til tider kunne frembringe. I forlængelse heraf er det også væsentligt at få fundet ud af, hvor i historien den omtalte smedje og de mange kogestensgruber skal placeres.

Der er sikkert mange forklaringer på, hvorfor man til så mange tider har valgt at bo lige netop her. Den gode adgang til vand, som den markante slugt, kan have givet, den gode muld samt den beskyttelse placeringen lidt inde i landet har givet, kan alle være noget af forklaringen. Men hvorfor har disse og eventuelt andre gode grunde ikke været nok til, at der lige netop i Thise ikke boede nogen, før den nuværende landsby blev »grundlagt«?

Svaret herpå kom ikke umiddelbart frem ved udgravningen, men skal i stedet måske findes i de begivenheder, der i det hele taget fandt sted i 1600-tallets Salling med svenskekrigene.

Udgravningen ved Thise Mejeri er også historien om, hvordan de mennesker i Thise og dem, som kommer dertil udefra, både skaber og oplever historien, når de driver og udbygger mejeriet. Samtidig er det også her igennem, at erindringen om, hvorledes tidligere generationer af mennesker både skabte og oplevede historien omkring Thise, bliver fundet.

Om forfatteren

Peter Winther Lundby. Født i 1969. Cand. mag. i forhistorisk arkæologi og samfundsaglig metode fra Aarhus Universitet 2002. Bor i Lystrup nord for Århus. Arkæolog ved Museum Salling. Har siden endt uddannelse gravet for forskellige museer på Fyn og i Jylland, primært som udgravningsleder.

Tre sønner af fæstebonde fra Ramsing blev dyrlæger

Af Anders Villadsen

I begyndelsen af 1800-årene blev hele tre sønner af landsbysmed og fæstebonde sendt til Veterinærskolen i København og blev dyrlæger med første karakter. Her beretter forfatteren om sin tipoldefars bror, der var den ene af de tre brødre, Anders Johansen - hans opvækst, uddannelse, erhverv, familie og standsmæssige begravelse.

Denne artikel søger i korte træk at beskrive smedesønnen Anders Johansens opvækst i Ramsing, hans uddannelse som dyrlæge på Den Kongelige Veterinærskole i København, hans ægteskab, hans liv og virke i Hindborg, Hvidbjerg og Lund ved Skive, hans omsorg for børn og unge og ikke mindst hans begravelse, der ikke gik stille af. Oplysningerne baserer sig væsentligst på offentligt tilgængelige kilder, hvortil der henvises i teksten eller i slutnoter.

Barndom, ungdom og uddannelse

Anders Johansen blev født i 1783 i Ramsing sogn som søn af landsbysmed Johan Caspersen og hustru Maren Sørensdatter. Johan Caspersen var tillige fæster og smed på herregården Bustrup. Anders var den næst yngste i en søskendeflok på otte børn.

Som dreng boede Anders hjemme hos forældrene, medens lægsrullerne for 1795, 1798 og 1800 viser, at han har opholdssted på herregården Bustrup - altså fra han var 12 år, til han var 17 år. Ved folketællingen 1801 er Anders Johansen opført som tjenestekarl på Bustrup. Kammerråd Skou på Bustrup var i øvrigt lægdsforstander i Ramsing, og gårdejer Svenning Jensen var lægdsmand.

I 1803 er Anders Johansen flyttet til Haasum og møder igen på session, hvor det oplyses, at han er antaget til lærling på Veterinærskolen; ved sessionen måles hans højde til 62½ tommer, hvilket er lig med cirka 159 centimeter - en højde, der ikke ændrer sig ved de senere fremmøder på session.

Han beordres til at bevise ved senere sessioner, at han studerer på Veterinærskolen og får ordre til at skaffe sig et amtspas. Men amtet kræver en kaution herfor, en kaution, som Anders i første omgang ikke kan tilvejebringe. Ved sessionen i 1806 fremviser han imidlertid en kaution fra ingen ringere end lægdsmand Svenning Jensen i Ramsing.

Opholdsstedet er nu København. I perioden 1804-1808 opholder Anders sig ved Veterinærskolen mod kaution over for udskrivningsmyndigheden, der til stadighed holder øje med hans ophold på skolen, og ved flere sessioner afkræves Anders og hans kautionist forklaring om hans opholdssted af skolens forstander. Han bestod dyrlægeeksamen i 1808 med 1. karakter.

Fra Veterinærskolen, der lå på Christianshavn, kunne Anders Johansen og hans medstuderende betragte Vor Frelser Kirke med dens snoede spir, og i 1807 kunne de betragte det spektakulære men triste syn af englændernes bombardement af København. Skulle de studerende en tur i byen, kunne de passere Børsbygningen og Den røde Bygning, der dengang efter kong Frederik IV's ønske rummede hele centraladministrationen. Nu har Finansministeriet til huse i bygningen. Også de kunne huse langs

Tegning af Veterinærskolen på Christianshavn. Bemærk Vor Frelser Kirkes spir i baggrunden.

Gammel Strand og på Christianshavn har de unge mennesker kunnet betragte.

Anders Johansens brødre

Det er bemærkelsesværdigt, at hele tre sønner af landsbysmeden og fæsteren i Ramsing blev uddannet som dyrlæger. Brødrenes far Johan Caspersen døde i november måned 1800, og enken og husmandskonen Maren Sørensdatter stod tilbage med otte børn i alderen 14-36 år.

Hun oplevede i sin enkestand at se sine tre yngste sønner alle blive optaget som elever på Veterinærskolen og alle bestå eksamen, før hun døde i 1818. Måske har familiens tilknytning til kammerråd Skou på Bustrup, og måske har også lægdsmand Svenning Jensen spillet en rolle i forbindelse med sønnernes optagelse på Veterinærskolen.

Anders' ældre broder Christen Johansen var blevet indskrevet på Veterinærskolen i 1800 og bestod eksamen som dyrlæge i 1804 med 1. karakter, medens den yngre broder Peder Johansen blev indskrevet på skolen i 1809 og bestod eksamen som dyrlæge i 1813, ligeledes med 1. karakter.

Christen Johansen nedsatte sig om dyrlæge i Øksenvad, Dølby sogn, og Anders Johansen i Hindborg og Hvidbjerg sogne i Salling, medens Peder Johansen kom til at virke i Sahl sogn i Ringkøbing Amt.

Dyrlæge Kristen Klastrup har i sin artikel i »Maanedsskrift for Dyrlæger, 44. bind, 1932-1933« skrevet om de tre dyrlægebrødre Christen, Anders og Peder Johansen.

Artiklen beskriver, hvorledes stiftamtmanden over Viborg Stift efter et reskript af 26. oktober 1792 sørgede for at indsende husmandssønner til Den Kongelige Veterinærskole i København på stiftets bekostning mod, at de som færdiguddannede dyrlæger vendte tilbage til deres hjemegn og praktiserede der.

Som anført ovenfor opfyldte Peder Johansen ikke helt denne forpligtelse, vel sagtens også som følge af, at eksistensgrundlaget for en dyrlægepraksis i det sydlige Salling ikke var til stede, blandt andet fordi hans to brødre allerede drev praksis der.

Kristen Klastrup skriver videre, at Anders Johansen formentlig lærte smedeprofessionen, og at han sikkert blev vel modtaget af professor Erik Viborg på Veterinærskolen, der kendte ham fra broderens omtale.

Anders Johansens voksenliv - giftermål

Da Anders efter sin eksamen kom hjem til Salling, slog han sig ned i det lille samfund Hindborg, hvor der ifølge folketællingen 1834 boede 167 personer. Her blev han gift med en rig pige, Else Andersdatter, der var født i Hindborg som datter af Anders Jensen og Mette Hansdatter, der ikke var gift.

Else blev som ung ansat som tjenestepige hos gårdejer Christen Hansen i Hindborg, der var ugift, og hos hvem også boede hans søster Mette Hansdatter, der som nævnt var mor til Else, som således var Christens niece. Else Andersdatter arvede gården i Hindborg efter sin ugifte onkel Christen Hansen, der døde i 1819, 78 år gammel.

Else Andersdatter og Anders Johansen stod brud og brudgom i Hindborg kirke den 26. april 1821. Den nuværende altertavle er udført af maleren Arne Haugen Sørensen i 1997 og forestiller den sidste nadver.

Else Andersdatter stod brud i Hindborg kirke den 26. april 1821. Hun var ved giftermålet 48 år gammel, og Anders var 38 år gammel. Ved giftermålet blev Anders Johansen ejer af en gård på fem tønder hartkorn.

Ved at gifte sig med en gårdejerske fulgte Anders samme mønster som sin storebror Christen, der med ægteskabet med Maren Mortensdatter giftede sig til en gård i Øksenvad i Dølby sogn. Her var aldersforskellen mellem brud og brudgom 7 år med Maren som den ældste.

Anders' lillebror Peder giftede sig til en gård i Sahl sogn i Ringkøbing Amt ved at ægte enken Gjertrud Jensdatter, der var knap et år ældre end Peder.

Anders Johansen afhændede i 1832 gården i Hindborg til Anders Hansen for en salgssum på 900 rigsbankdaler.

Anders og Else flytter til Hvidbjerg sogn

Den 25. januar 1832 blev der holdt offentlig auktion over Gadegaard i Hvidbjerg, som tilhørte dødsboet efter Jens Laursen. Auktionen var blevet bekendtgjort blandt andet.

»...ved Trommeslag i Skive og ved Placater oplæste ved samtlige Jurisdictionens Kirkestævner...«.

Anders Johansen var blandt de interesserede i køb. Af konditionerne fremgik, at gården stod for hartkorn 5 tdr., 7 sk., 2 fk., 2 3/10 alb. samt, at der kunne medfølge en parcel med hartkorn 1 td., 7 sk., 2 4/10 alb. Købesummen skulle betales i rede sølvpenge og erlægges i tre rater.

Der blev afgivet mange bud samt overbud under auktionen. Anders Johansen havde antaget proprietær Dahlsgaard på Krabbesholm som kommissionær til at byde for sig. Dahlgaard blev højstbydende med en budsum på 2.260 rigsbankdaler og »... nød Hammerslag i Kommission af Selveier Anders Johansen.«

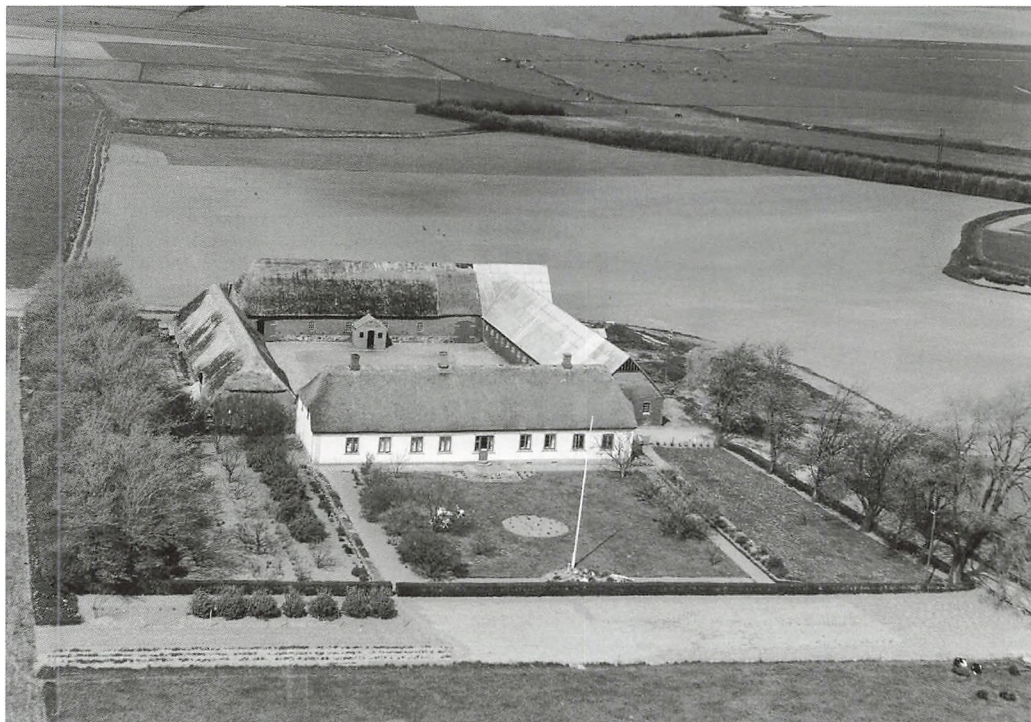
I 1833 lod Anders Johansen Gadegaard omtaksere i Landets almindelige Brandforsikring med dette resultat:

a. Stuehuset i Nord uforandret	520 Rbd. Sølv
b. Det vestre Huus de 9 nordre Fag	270 Rbd. Sølv
De syv øvrige Fag	105 Rbd. Sølv 375 Rbd. Sølv
c. Det søndre Huus uforandret uden Omtaxation efter	
Forlangende nedsat til	450 Rbd. Sølv
d. Det østre Huus 16 Fag 8½ Alen til	240 Rbd. Sølv
e. Et Huus norden for Gaarden, uden Omtaxation efter	
Forlangende nedsat, og uforandret til	15 Rbd. Sølv
Tilsammen	1600 Rbd. Sølv

Attesteret af Josephsen, Brandinspecteur

Bankhæftelsen på Gadegaard

I 1813 indtrådte statsbankerotten; kong Frederik VI udtrykte det således i sin forordning af 5. januar 1813: »... Da Statens hidtilværende Pengevæsen er rystet i sit inderste, saa have Vi (Kongen - AV) besluttet at bringe Orden og Fasthed deri tilveie, ved at sætte det paa en varig og urokkelig Grundvold...« -

*Luftfoto af Gadegaard i Hvidbjerg ca. 1946. Bemærk de strå-tækte bygninger.
Kilde: Sylvest Jensen; Det Kongelige Bibliotek.*

Regeringen måtte skride til oprettelse af Rigsbanken, der skulle afløse de eksisterende banker og skabe et solidt grundlag for pengevæsenet. Rigsbanken var baseret på den såkaldte »bankhæftelse«, som var en 1. prioritet af al fast ejendom i hele monarkiet, og som skulle forrentes med 6½ procent årligt.

Også Gadegaard måtte underkaste sig bankhæftelsen, og gården blev ved påligningen af bankhæftelsen ansat til en værdi af 3338 rigsdaler og 40 skilling. Bankhæftelsen udgjorde 6 procent heraf = 200 Rigsdaler og 29 ¼ skilling.

En sjettedel af bankhæftelsen blev tildelt den senere oprettede Nationalbank som sikkerhed for pengesedlernes værdi. For Gadegaards vedkommende var der tale om 33 rigsbankdaler og 36 skilling.

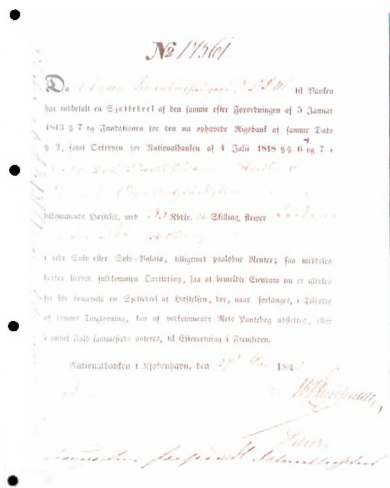
Alle, der havde ejendomme med en bankhæftelse over et bestemt minimumsbeløb, fik ret til aktier i Nationalban-

ken, hvis aktionærkreds derfor hovedsageligt bestod af landets ejendomsbesiddere. De fik dog ikke indflydelse på Nationalbankens ledelse, men havde ret til aktieudbytte.

Anders og Else i folketællingerne

Takket være folketællingerne og kirkebøgerne kan vi følge familien Anders Johansen og Else Andersdatter gennem årene. I 1834 havde den en plejedatter boende, den 24-årige Mette Hansdatter. Hun var datter af Karen Jensdatter og Hans Andersen i Oddense.

Else Andersdatter af Hindborg havde 24 år tidligere båret Mette Hansdatter ved fremstillingen i kirken og har altså sammen med sin mand taget sig af hende senere i livet. Mette Hansdatter blev i 1837 gift med enkemand Peder Geertsen i Krarup Mølle i Hvidbjerg - en nabo til Gadegaard.

Anders Johansen indbetalte i 1842 sin sjattedel af bankhæftelsen på Gadegaard med forannævnte beløb og modtog et aktiebrev (Litr. A No 13661) i Nationalbanken. Han lod aktien lyde på ihænde-haveren, hvorved den var let at omsætte. I 1842 var aktiekursen 105 og steg til 183 i 1857.

Foruden plejedatteren var der i 1834 på gården i Hindborg to tjenestefolk. I 1840 var der tre tjenestefolk i Gadegaard og i 1845 ligeledes tre tjenestefolk.

Anders Johansen sælger Gadegaard

I Hvidbjerg og omegn virkede Anders Johansen som dyrlæge i mange år, men landbruget var dog nok hans hovederhverv. Efter at have drevet Gadegaard i 15 år besluttede Else og Anders at sælge gården. Køberen var Niels Jensen Møller fra Borbjerg sogn, der i 1847 overtog gården for en købesum på 2400 rigsbankdaler, der blev betalt i tre rater.

Køberen skulle respektere Jens Christian Smeds ret til at bo i et hus, der hørte til landeriet. Det var ligeledes et vilkår for handelen, at køberen på sælgers nye bopæl i dennes livstid årligt skulle levere to læs godt færehøj og to gode læs hedetørpv á 20 snese.

Det var dog en betingelse, at køber ikke var forpligtet til at levere høet og tørvene længere end en mil fra gården. Hvis Else Andersdatter blev den længstlevende, skulle hun have ret til at konvertere disse leverancer til et kon-

stant beløb på 12 rigsbankdaler årligt. Kedler og kakkeldovn medfulgte ikke i handelen.

Køberen af Gadegaard, Niels Jensen Møller, var i 1839 blevet gift med Anders Johansens søsterdatter Øllegaard Sophie Pedersdatter, så på en måde forblev Gadegaard i familiens eje.

Fra dyrlæge og gårdejer til fæstehusmand

Efter salget af Gadegaard i Hvidbjerg flyttede Else Andersdatter og Anders Johansen til Lund i Skive landsogn. Kirkebogen for Hvidbjerg fortæller, at de flyttede i juli måned 1847, og pastor Carl Erik Kemp medgiver dem dette skudsmål: »Særdeles troværdige«.

I Lund bliver de ifølge kirkebogen modtaget af pastor Peter Deichmann Aagaard, der betegner Else og Anders som »Særdeles agtværdige Mennesker«. Med dem til Lund fulgte den 22-årige tjenestepige Anne Cathrine Pedersdatter, der var datter af Anders Johansens nevø Peder Andersen. I Lund blev Anders Johansen fæstehusmand.

Fæstebrev

Anders Johansen indgik i februar 1848 en aftale med Ludvig Andersen om fæste af dennes mindre ejendom med hartkorn 4 sk., 1 fk., 1½ alb. Den årlige fæsteafgift var fastsat til 52 rigsbankdaler.

Ejendommen tillod, at Anders kunne holde to køer og fire får med lam. Fæstebrevet er underskrevet den 2. februar 1848 og indeholder udover nogle sædvanlige bestemmelser for fæste disse særlige bestemmelser:

- Ludvig Andersen (bortfæsteren) skal årligt levere de »fornødne« læs skudtørpv á 30 snese tre rigsbankdaler
- Anders Johansens tjenestepige skal være forpligtet til at arbejde for bortfæsteren i høsttiden, dog kun når fæsteren kan undvære pigen
- Ved tørvegravningen skal fæsteren levere en pige

- For adgang og kørselsret til kålgården betaler fæsteren årligt to rigsbankdaler
- Hvis fæsteren frasiger sig jorden, skal bortfæsteren levere nogle potter mælk dagligt

Anders Johansen betragtedes ifølge Kristen Klastrup af sine samtidige som ret velhavende, og var som sin bror i Øksenvad typen på en lun og begavet jyde. I Salling var han en meget anset mand.

Såvel han som Christen Johansen var ædruelige folk, der levede deres liv yderst agtværdigt. Men åndslivlige var de, og der var »kommers« i Anders. Han havde gerne en spøg på læben. Han døde i 1862 i Lund af alderdomssvaghed.

Testamente

Anders Johansens og Else Andersdatter fik ingen børn sammen og havde dermed ingen livsarvinger. Det var måske medvirkende til, at de i 1849 oprettede og underskrev testamente, Else med påholdt pen.

Testamentets indhold er i al korthed:

- Boet skulle deles med 40/80 til Elses indsatte arvinger og 40/80 til Anders' indsatte arvinger
- Forlods skulle dog udredes 320 rigsbankdaler (rbd.) således:
 - Anders Hansens søn i Hindborg Anders Johan Andersen 160 rbd.
 - Til de fire »Elser« hver 40 rbd. således:
 - Else Hansdatter i Otting, datter af afdøde Hans Andersen
 - Else Andersdatter i Hindborg, datter af Anders Hansen
 - Else Pedersdatter i Krarup Mølle, datter af afdøde Peder Geertsen
 - Else Nielsdatter i Gadegaard, datter af Niels Jensen Møller

- Dernæst fordeltes de resterende 40/80 til Anders' arvinger således:
 - Til Peder Johansens fire børn Villads, Johannes, Johanne Cathrine og Karen fik til lige deling 19/80
 - Til afdøde Inger Johansdatters fire datterbørn Jens Peter, Christian, Inger Cathrine og Else i Gadegaard fik til lige deling 12/80
 - Ane Johansdatters datter Ellen Marie fik 6/80
 - Peder Andersen Skjelsgaards tre børn Niels Christian, Ane Cathrine og Maren fik til lige deling 3/80
- De resterende 40/80 af boet fordeltes således til Else Andersdatters indsatte arvinger:
 - Jens Andersens børn Peder Christian, Birthe, Maren og Marianne fik 5/80 således,
 - Hans Andersens ni børn Anders, Jens Christian, Birthe, Marie, Johannes, Mette, Else og Mariane fik 8/80 til nærmere indbyrdes fordeling
 - Anders Andersens to børn Niels og Anders 8/80 fik til lige deling
 - Ludvig Andersens to børn Anders og Birthe Marie 12/80 fik til lige deling
 - Laurs Jeppesens børn Anders den ældre, Christen, Maren og Birthe 4/80 fik til lige deling
 - Rogerth Andersens søn Anders fik 3/80

Det er tydeligt, at Else og Anders har keret sig om børn og unge menneskers velfærd, idet al arv er gået til børn og yngre personer i familierne og ikke til de mere økonomisk etablerede personer. De tre yngste af børnene blandt Anders' arvinger var ved testamentets oprettelse fra to til otte år gamle.

Befolkningsudvikling og lidt topografi

Nedenfor er vist udviklingen i folketallet i den periode og i de sogne, hvor Anders Johansen levede og boede.

Folketællingsår	Ramsing	Haasum	Hindborg	Hvidbjerg	Skive landsogn
1787	168	162	152	179	277
1801	146	152	162	208	309
1834	190	315	167	267	380
1840	190	337	183	274	388
1845	239	350	196	290	411
1850	294	342	187	316	440
1855	326	327	196	313	585
1860	335	340	226	329	579
Befolkningstilvækst i perioden 1787-1860	167	178	74	150	302
Tilvækst i procent	99%	110%	49%	84%	109%

Folketallet i de sogne, hvor Anders Johansen har boet og virket. Folketallet er omtrent fordoblet i sognene i perioden 1787-1860, bortset fra Hindborg sogn, der har øget sit folketal med kun 49 procent. Kilde: Rentekammeret og Danmarks Statistik.

Jens Peter Trap skriver i sin Danmarksbeskrivelse 1875 kort om de sogne Anders Johansen færdedes i:

- **Ramsing:** Bølgeformigt med sand- og lermuldede jorder
- **Haasum:** Heden er noget bakket. Jordsmonnets beskaffenhed er i den østlige del muldet med lerunderlag, i den vestlige del skarpsandet
- **Hindborg:** Består af et jævnt med dels leret, dels sandmuldet jordsmon.
- **Hvidbjerg:** Består af en fjerdedel hede og i øvrigt af bølgeformigt med ler- og sandblandede agerjorder.
- **Lund (Skive landsogn):** Jordsmonnet er del sandet, dels leret og muldet

Else Andersdatter dør

Else og Anders fik to år sammen på husmandsstedet i Lund. Else døde i november 1851, 78 år gammel. Anders forblev enkemand resten af sit liv. Som husholderske an-

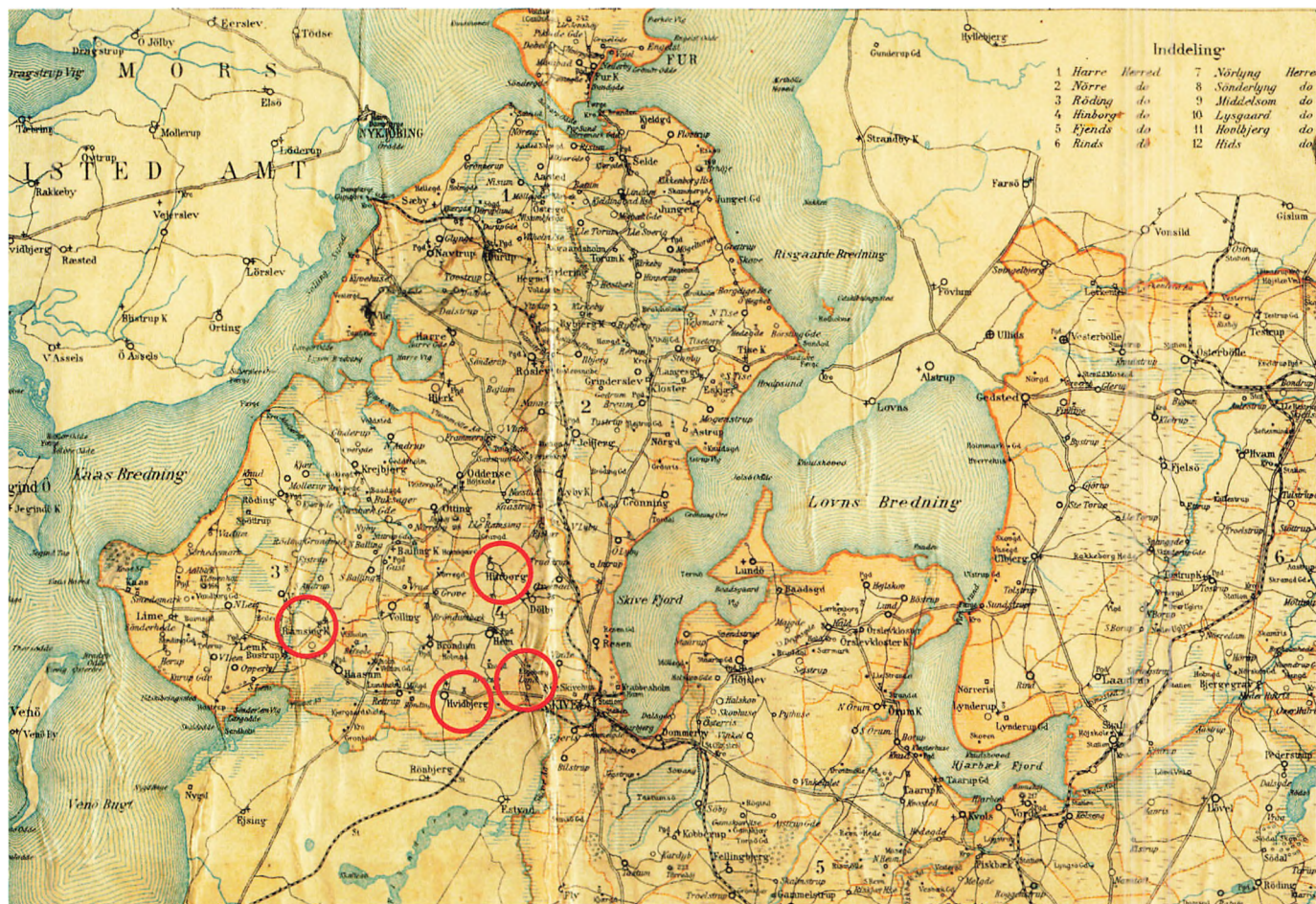
satte han Maren Ramsing Pedersdatter, en datter af hans nevø Peder Skjelsgaard Andersen. Folketællingen 1855 fortæller, at Anders er fæster og dyrlæge og lever af sin jordlod.

Anders Johansens gavebreve

Som nævnt havde Else Andersdatter og Anders Johansen oprettet fælles testamente; efter Elses død besluttede Anders at bortgive en del penge og genstande til familie-medlemmer og bekendte.

I et gavebrev af februar 1854 til Maren Ramsing Pedersdatter skænkede han hende 800 rbd. i »rede sølv«. Desuden forærede han Maren »den bedste Seng, jeg har i mit Huus, bestaaende af en Overdyne, en Underdyne, to lange Puder, samt et par Lagner.« Gaverne blev ydet udover, hvad hun tilkom efter Elses og Anders' testamente.

Nu skete det imidlertid, at Maren Ramsing Pedersdatter blev gravid og fødte datteren Else Pedersdatter den 20.

På kortet er med rødt markeret de steder, hvor Anders Johansen har virket som dyrlæge og gårdejer. Kilde: Geodatastyrelsen.

december 1855. Som udlagt far er i kirkebogen anført ungkarl Peder Pedersen Mølgaard i Hvidbjerg.

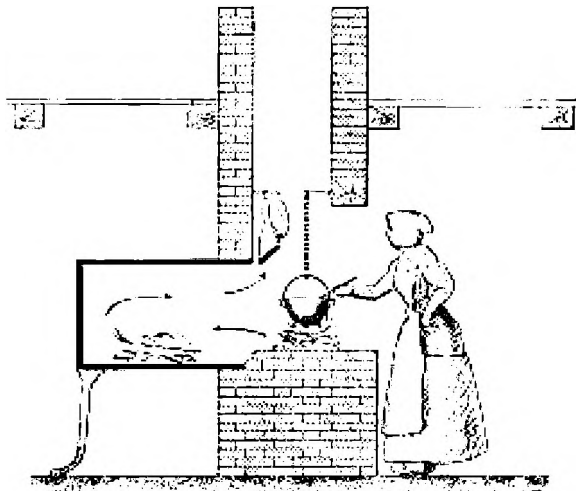
Den omstændighed gjorde, at Anders Johansen tilføjede til sit gavebrev, at Maren skulle anses som gift, samt at Else skulle have gaverne, såfremt Maren døde før Anders Johansen. Maren døde dog først i 1907 og Else i 1936.

I 1856 greb Anders Johansen til pennen igen og skrev et gavebrev til den 30-årige ugifte gårdejer Anders Ludvigsen, en søn af Ludvig Andersen i Lund, der oprindeligt

ejede det husmandssted, som Anders Johansen havde i fæste. Nu var Ludvig Andersen gået på aftægt hos sønnen, der havde overtaget gården. Gaven bestod af en jernbilæggerovn, en kobber gruekedel og en skorstensplade.

Her gengives et uddrag af gavebrevet:

»Saalænge jeg lever forbeholder jeg mig Brugen af disse Gjenstande, men saasnart jeg ved Døden afgaaer ere disse hans lovlige Eiendom, uden at komme under mit

Bilæggerovnen var datidens foretrukne til både opvarmning og madlavning.

Bos øvrige Masse, for denne Gave skal bemeldte Anders Ludvigsen besørge min Begravelse med alt hvad dertil hører, saasom: bestille min Ligkiste, indbyde Gjæsterne, besørge det Fornødne med Hensyn til Borde, Bænke og andre Indretninger i mit Hjem til Begravelsen samt besørge Indkjøb af Kjøbmandsware og andet dertil Behøvende; herover leverer han derefter specificeret Regning, som skadesløs i enhver Henseende, skal udbetales som af mit Bo...«

Anders Ludvigsen havde dermed fået opgaven at stå for Anders Johansens begravelse.

I 1857 besluttede Anders Johansen at bortgive en sukerskål af sølv mærket med hans og hans kones navne til Jens Troelsens 47-årige kone Mette Hansdatter i Krarup Mølle samt til Mette Hansdatters syv-årige søn Anders Peder Jensen et chatol med skænk.

Det var en betingelse, at genstandene først skulle overleveres efter Anders Johansens død samt, at Mette Hansdatter sammen med Ane Kathrine Pedersdatter og Maren Pedersdatter »...deltager i Opvartning med og Anordnin-

gen af Alt, hvad der vedkommer min Begravelse samt tilige for Anders Ludvigsen af Lund hvad der fornødiges til Begravelsen og hvilket han da Alt forskafter for Boets Regning...«.

Endelig udstedte Anders Johansen i 1858 et gavebrev 1858 til Ane Kathrine Pedersdatter, der i flere år havde forestået hans hus og påset hans vel - gaven var et 24 timers slag-stueur med hus til en værdi af 20 rbd.

Den 20. november 1860 skrev den 56-årige husmand Christen Nielsen i Hem dette brev til Anders Johansen; brevet kan opfattes som et vidnesbyrd om, at Anders Johansen gerne hjalp en ven.

»Gode Ven! Anders Johansen i Lund.

For flere beviiste Godhed takker jeg meget, ligesom jeg ogsaa takker dig forbindtligt for de 100 Rbder Rigmønt, som du i Dag har sendt mig tillaans, hvilken Summa jeg herved tilstaaer at have rigtig bekommet; og som Pligt at betale Renter deraf, saalænge jeg maa beholde denne. Paa din Anfordring skal denne nævnte Summa blive dig tilbagebetalt.

Hem, den 20de November 1860.

Din Forbundne

Christen Nielsen«

Anders Johansens långivning

Det skete i øvrigt ikke så sjældent, at Anders Johansen ydede lån til mennesker på egnen, for eksempel til:

Købmand Thomsen, Skive (200), C. C. Wichmann, Skive (200), Chr. Christensen, Hem (200, jvf. Ovenfor), Johan Mikkelsen af Store Peregaard i Borbjerg (1.000), Søren Andreasen af Eskier Mølle (2.000), skomager Niels A. T. Jespersen, Skive (600), købmand Schougaard, Skive (300), skomager Th. Alstrup, Skive (800), Anders Jensen Balling, Skive (150), købmand Lazarus, Skive (200), hattemager Boile Jensen, Skive (700), skrædder Bechmann,

Regning	Rigsdaler	Mark	Skilling
8 Lu 3 u Oxekjød à 16 Mark	21	5	
10 Stk. Sukkerbrød	6	4	
Liigklæder	4	4	5
14½ u Smør à 30 Sk.	4	3	3
Grøndt for 2 Mark		2	
2 Ænder à 2 Mark		4	
1½ Snese Æg à 22 Sk.		2	1
For at kaste Graven	1		
For Klokkerne		3	
For Klokkerne, Ringning		3	
5½ u Smør à 30 Sk.	1	4	5
6½ u Smør à 28 Sk.	1	5	6
6 Snese Æg à 22 Sk.	1	2	4
Til Kogekone for 6 Dage	3		
Til en Dagleier Kone for 8 Dage	2		
I alt	51		8
Nota			
An 18½ al Shirting à 16 Sk.	3		8
1 Hue		1	4
16 al Strimler à 3 Sk.		3	
4 Breve Naale			6
3 al Baand à 5 Sk.			15
2 - do. " à 3 Sk.			6
1 Lin...?		1	8
1 ¼ - Shirting à 12 Sk.		1	6
1 ½ - Blonder			4
?	4	3	9
4 al Baand à 3 Sk.			12
Betalt d. 7 Marts 1862	4	4	5
Signeret Mine? Hestbek			

Regning og nota over udgifterne ved Anders Johansens begravelse 1862. Som det fremgår, blev der sat 8 lispund à 16 pund + 3 pund = 131 pund oksekød til livs ved begravelseshøjtideligheden(erne). Der var kogekone i seks dage og en daglejerkone i otte dage! Kilde: Rigsarkivet i Viborg, Sallingland herreder, B 043 A, sager til skifteprotokollen 1863 A, pakke nr. 192.

Velkommen og velbekomme! - blev der sikkert sagt til gæsterne ved begravelseshøjtideligheden, før de tog fat på okse- og andestegene og brændevinen.

Skive (300), skrædder Bechmanns Enke, Skive (1.000) og købmand P. Brix, Skive (100). - Tallene i parentes er det udlånte beløb i rigsbankdaler.

Anders Johansens død og begravelse

I 1862 var det slut. Anders Johansen døde onsdag den 26. februar i Lund af aldersomssvaghed, 79 år gammel; han blev begravet søndag den 9. marts og lå altså lig i 12 dage efter dødsfaldet.

Havde Anders haft et jævnt og muntret liv på jord, blev hans begravelse formentlig ikke mindre munter. Det kan udledes af de dokumenter, der er bevaret i Anders Johansens skiftesag ved herredsretten i Skive.

Her findes en regning over madvarer, kokekone med mere til begravelsen samt en nota på stof, strimler, blonder og bånd til ligklæderne og kisten. Se regningen på modstående side.

Fra købmand Peder Brix i Skive foreligger en opgørelse, der dækker perioden 5. august 1861 til 12. marts 1862 og som viser, at Anders Johansen i den sidste del af sit liv

indkøbte betydelige mængder brændevin, således for eksempel 2. september 8 $\frac{3}{4}$ potter til en pris af en rbd., tre mark og 14 skilling, 22. oktober samme mængde brændevin, 25. november samme + en flaske brændevin - i alt 35 potter brændevin før dødsfaldet! - Havde Anders Johansen »hamstret« til sin begravelses-højtidelighed?

Derudover blev der købt rosiner, svesker, kage, kirsebær og puddersukker til maden, og 3. marts 1862 (altså efter Anders Johansens død) købes vine til hans begravelse for 51 rbd., fire mark og seks sk.

Gæsternes tørst ved begravelsesgildet må dog til sidst være blevet slukket, thi den 12. marts måtte seks flasker vin og 13 $\frac{1}{4}$ potter brændevin returneres til købmanden som ufortærede. Opgørelsen viser købmand Peder Brix' netto tilgodehavende hos dødsboet var 61 rbd., fire mark og fem sk.

Fra bager og konditor Harder var der nota på sukkerbrød og kransekager på seks rbd., fire mark, fra kirkesanger Givskov regning på sang og ringning seks mark og opkrævning fra J. Dahm for at kaste graven en rbd.

Boskiftet efter Anders Johansen

Behandlingen af Anders Johansens dødsbo blev omfattende.

Anders Johansen døde den 26. februar 1862 om formiddagen, og allerede kl. 15 samme dag indfandt skifteforvalteren sig i hjemmet og gik i gang med at registrere aktiverne.

Han åbnede afdødes chatol, hvori fandtes ca. 62 rbd. i kontanter og en række værdipapirer. Efter registreringen påtog Anders Ludvigsen sig at besørge begravelsen, og Maren Ramsing Pedersdatter lovede at føre tilsyn med det registrerede.

Boets aktiver blev foreløbig opgjort til 12.402 rbd., fem mark og syv sk., og med tillæg af tilgodehavender hos en huskone og almisselem, sadelmager Palmblad i Skive

Hindborg Kirke.

samt en teglbrænder blev de samlede aktiver opgjort til 12.408 rbd., tre mark og tre sk.

Disse tilgodehavender fremgik af en i chatollet opbevareret noteringsbog ført af Anders Johansen. Hertil kom enkelte andre poster således, at den samlede bomasse opgjordes til 14.468 rbd. - utvivlsomt et anseligt beløb.

Skifteforvalteren, justitsråd, by- og herredsfoged Philip Peder Rosenstand, blev sat på noget af en opgave med udredning af boet - han udstedte for en sikkerheds skyld proklama for at fremkalde eventuelle ukendte fordringshavere i boet og måtte indkalde til ikke så få skiftesamlinger, førend boet kunne slutes i 1863 med udbetaling af alle 80 af bomassens firsindstyvendele, jf. ovenfor.

Alt dette kostede penge, for eksempel en regning fra Holstebro Avis på annonce en rbd., tre mark, fra Søren Espersen regning for nummerering af boets genstande på to rbd. og fra Berlingske Tidende for annoncering en rbd., fire mark (underskrevet af selveste brødrene Berling).

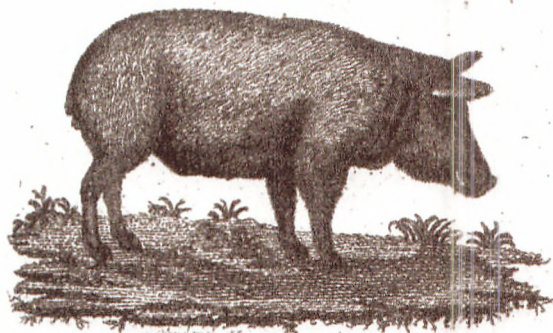
Løsøreauktion torsdag 10. april 1862

Auktionen over Anders Johansens løsøre omfattede 285 numre, og der bortauktioneredes lige fra et blå klæde-

Veiledning til Svinets Behandling

sem
Husdyr,

ved
E. Viborg.

Med Kobber.

Kjøbenhavn 1804.
Forlagt af E. M. Proft.
Proft hos B. A. Hørring.

Professor Erik Viborgs »Veiledning til Svinets Behandling som Huusdyr, Kjøbenhavn 1804«. Udlånt af Københavns Universitetsbibliotek, Det Natur- og biovidenskabelige Fakultet, Frederiksberg.

skab, et sengested, lommetørklæder til sølvteskeer.

Også et par hvide underbukser kom under hammeren og gik for to mark til slægtningen Ole Pedersen Mølgaard, der også købte blandt andet tre frakker, en stribet

olmerdugs overdyne, et halstørklæde, et høgarns lagen, en rødmalet stol, tre skilderier, en bog med prædikener, tre sølvteskeer, en kærnekedel, en skovl, en hakke og et 24 timers slagur.

Anders' gode bekendt Anders Ludvigsen købte blandt andet en rødmalet stol, en rød lænestol, et rivejern, en røggoffer, en sølvteske, et salttrug, et vaffeljern, en skovl, en hvid ko otte-ni år gammel og et ølglas.

Til Niels Christian Pedersen i Vejlgård i Rønbjerg (søn af Anders Johansens nevø Peder Andersen) solgtes en brun klædesdragt, en lædertrøje med metalknapper, et par hvide underbukser, et lommetørklæde, et rødt dagligstuebord, to salmebøger, et ølanker, to smørtruge, en kaffeværn med mere.

En bog med anvisninger af professor Erik Viborg fra Veterinærskolen gik til Mads Chr. Sørensen i Hindborg og Erik Viborgs bog »Veiledning til Svinets Behandling« gik til, Jeppe Christensen i Hem.

Købmand Brix i Skive købte ved sin fuldmægter konsul Friis et sølvbæger for ni rbd., to mark.

Effekterne blev næsten undtagelsesvist solgt til under vurderingspris. Løsøreauktionen indbragte netto 506 rbd., fem mark og fem sk. Topscoreren var den hvide ko til en pris af 57 rbd.

Det er uvist, hvor mange interesserede, der var mødt op til auktionen. 75 af de tilstedeværende fik hammerslag på en eller flere genstande. Auktionen fandt sted i Anders Johansens husmandssted i Lund. Det er let at forestille, at der må have været trængsel i huset.

Et Sallingskab

En af genstandene på løsøreauktionen var et blå klædeskab, der blev solgt som nr. et og kontant. Skabet var formentlig et såkaldt Sallingskab. I klædeskabet hang korens kjoler i de højere dele af skabet og mandens knæbukser under skænken i midten.

Et Sallingskab som dette er nu i forfatterens eje, og stammer rimeligvis fra Anders Johansens dødsbo. Skabet er formentlig fremstillet af snedkermester Niels Pedersen Dyhr i Nykøbing Mors. Skabets mål: H = 171 cm, B = 117 cm, D = 40 cm.

I skænken opbevaredes penge, papirer, klukflaske med brændevinen, glas og kaffekopper og kandis. Sallingboerne var efter sigende meget velhavende først i 1800-tallet og kunne anskaffe sig fint tøj, der ikke tålte at lægges i kister uden at krølle. Nationalmuseet har registreret 39 Sallingskabe.

Kilder

Til denne artikel er anvendt almindeligt kendte kilder som folketællinger og kirkebøger; der er ikke henvist til specifikke udtog af disse kilder. Langt de fleste øvrige oplysninger er hentet i skiftesagen efter Anders Johansen i Rigsarkivets afdeling i Viborg, Sallingland Herreder, sager til skifte-protokoller, pakke nr. 192, 1863 A.

Om begravelsesskikke kan henvises til Birgitte Kragh: »Til jord skal du blive...«, ISBN 87-7486-537-4, 2003, side 58-105 samt H. F. Feilberg: »Dansk Bondeliv«, første del, København 1922, side 401 ff.

Afslutning

Tak til Erik Møller, Viborg og Knud Mouritsen, Hvidbjerg for faglig hjælp til fremfinding og tolkning af kilder.

Jeg slutter denne artikel med at nævne, at Anders Johansen var min fjerne slægtning, idet han var bror til min tipoldefar, dyrlæge Peder Johansen i Sahl sogn.

Skulle læseren ønske et kommentere artiklen eller drøfte den med mig, er hun/han velkommen til at kontakte mig.

Anders Villadsen, Byens Mose 15, 4400 Kalundborg

Om forfatteren:

Anders Villadsen er født i Sahl Sogn i 1940, student fra Vestjysk Gymnasium i Tarm, cand. oecon fra Aarhus Universitet i 1967. Kommunaldirektør i Kalundborg 1969-

2003. Formand for Kalundborg Ældreråd og for botilbudet Esbernhus i Kalundborg. Interesse i egns- og slægts-historie og stammer på fædrene side fra Salling.

Et Sallingskab i åbnet tilstand.

Dramatisk lodtrækning om borgmesterpost i Spøttrup

Af Bodil Emtkjær

For 40 år siden måtte politikerne i Spøttrup Kommune igennem et meget dramatisk forløb med taktiske afstemninger, før det endte med, at kommunens første-mand måtte findes ved lodtrækning. Journalist Bodil Emtkjær fra Skive Folkeblad, som dækkede begivenheden dengang, fortæller her den højdramatiske historie.

Termometeret viste minus grader.

Sneen væltede ned.

Der var ingen tegn på forår i Salling den 20. marts 1978.

Og milde vinde havde der heller ikke været hverken i luften eller i den politiske verden i Spøttrup Kommune efter kommunalvalget den 7. marts. Dengang valgtes kommunalbestyrelsen pr. 1. april og ikke som i dag pr. 1. januar.

Tværtimod blev der en mere og mere anspændt stemning, som dagene gik op til mandag den 20. marts, hvor den nyvalgte kommunalbestyrelse skulle konstituere sig og vælge borgmester. Noget der efter kommunalvalgene i både 1970 og i 1974 var foregået helt udramatisk.

Begge gange blev den radikale, tidligere malermester, Svend Aage Eriksen fra Lem, valgt til borgmester uden modkandidat.

I 1970 var der afstemning, og her fik Eriksen 10 stemmer. Fem socialdemokratiske stemmer og fem fra hans partifæller. Venstres gruppe samt Svend Aage Eriksen selv undlod af stemme.

I 1974 blev der slet ikke stemt på det konstituerende møde. Fordelingen af alle poster var aftalt på forhånd i fred og fordragelighed.

Men sådan kom det ikke til at foregå på rådhuset i Ramsing denne kolde martsdag i 1978.

Dårlig kemi

Den politiske situation var spidset til og et misnøje ulmede. Den skyldtes nok mere dårlig kemi mellem enkelte personer end politisk uenighed, og som dagene gik efter valget, blev det mere og mere tydeligt, at den 20. marts kunne blive en dramatisk dag på rådhuset. Og det blev den i sandhed.

Mon ikke alle, der overværede konstitueringen, endnu husker, hvad de blev vidne til den eftermiddag for 40 år siden?

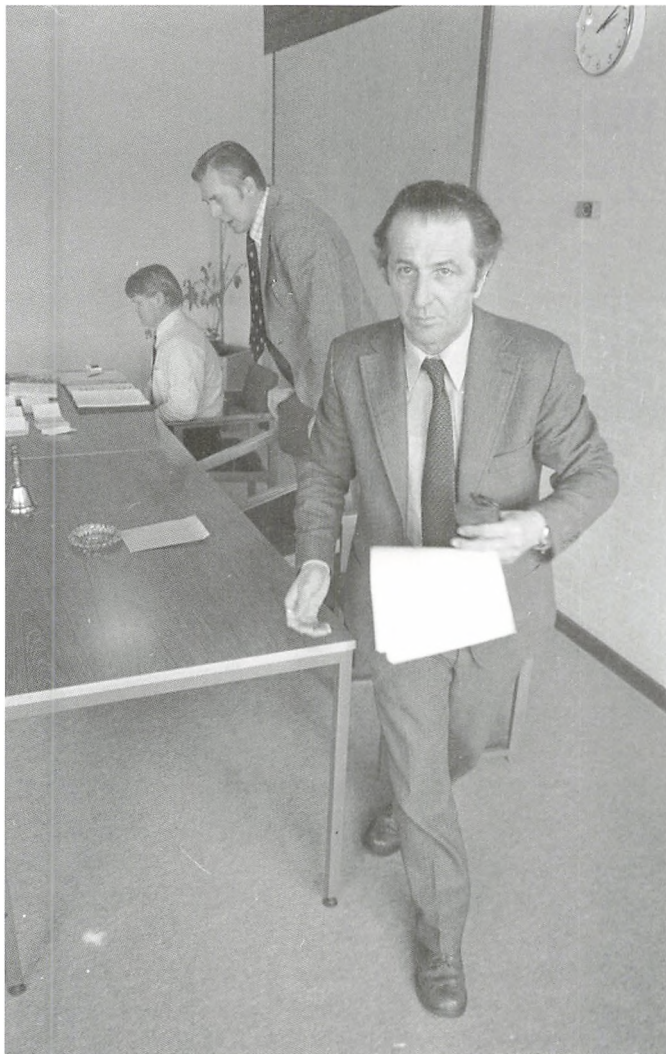
For mig står oplevelsen som noget af det mest nervepirrende og ubehagelige, jeg har oplevet i mine 50 år som journalist.

Allerede under køreturen på vej til mødet kom mine nerver på prøve, da pressefotograf Per Kolind og jeg knap én kilometer fra rådhuset i Ramsing kørte uhjælpelig fast i en snedrive. Med i bilen var også en praktikant. Praktikanten og jeg forsøgte forgæves at skubbe bilen fri.

Tiden gik, mødet skulle starte om få minutter, og jeg valgte at løbe den sidste del af vejen til rådhuset.

Jeg nåede frem våd og sort i ansigtet af en mascara, som sneen havde fået til at løbe. Og ved hoveddøren stod Svend Aage Eriksen og tog imod.

Han havde sammen med blandt andre Venstres genvalgte medlem, gårdejer Kresten Lidegaard fra Hvidbjerg, gennem rådhusets vinduer set den løbende journa-

En trist Svend Aage Eriksen på vej væk fra den plads, han havde bestridt i otte år. Vinder af lodtrækningen, Aksel Pedersen, har overtaget borgmesterstolen. Foto: Per Kolind

list. Han husker også stadig den dramatiske dag og min kamp for at nå frem.

- Du var ildrød i hovedet og løb med din hue i hånden, mindes Kresten Lidegaard.

Det lykkedes pressefotografen at få sin bil gennem sne-

Svend Aage Eriksen viser den blanke stemmeseddel, som lå i hans kuvert. Hans modstander, Aksel Pedersen (i forgrunden med hånden ved hovedet) har endnu sin kuvert liggende uåbnet foran sig. Foto: Per Kolind

masserne, så han var på rådhuset tidligt nok til at sikre billeder af den historiske begivenhed.

Kommunaldirektør Keld Jørgensen samler stemmesedlerne. Her fra Venstrefolkene Ernst Bisgaard (i.h.) Aksel Pedersen og Ingemann Jensen. Længere nede ved den anden bordside yderst til venstre Folmer Østergaard Madsen, Fremskridts-partiet. Han var placeret mellem Venstres gruppe og de radikale. Ved siden af ham ses Jens Christensen. Læg mærke til askebægrene på bor-det! Foto: Per Kolind

Godt en snes overværede mødet, deraf mange ansatte på rådhuset. Manden i den ternede skjorte, som er ved at folde sin stemmeseddel er socialdemokraten Bent Jensen, som afleverede en blank stemmeseddel og udløste lodtrækningen. Foto: Per Kolind

Tre afstemninger

Dagen kom til at byde på hele tre skriftlige og hemmelige afstemninger, uden at det lykkedes at få valgt en borgmester.

Tilbage var derfor kun én udvej: En lodtrækning.

At det kunne komme dertil, havde kommunaldirektør Keld Jørgensen forberedt sig på, og det havde nogle af de 17 kommunalbestyrelsesmedlemmer også.

Det afslørede en meget taktisk stemmeafgivelse fra ét af rådets medlemmer ved den anden af de tre skriftlige afstemninger.

Hvem taktikeren var blev aldrig kendt. Men nu 40 år efter kan det afsløres.

At det skulle ende med et så dramatisk borgmestervalg, havde ingen set komme på valgaftenen den 7. marts.

Det blev ikke lagt op til en stor kamp om borgmesterposten, da stemmerne på valgaftenen var talt op.

De radikale havde godt nok mistet et mandat og kom ned på fem, mens Socialdemokratiet og Venstre kom ud af valget med uændrede mandattal.

Venstre beholdt seks pladser i kommunalbestyrelsen og socialdemokraterne fem. Ny i det politiske selskab var Fremskridtspartiet, som blev repræsenteret ved ét mandat.

Svend Aage Eriksen var med 276 personlige stemmer den af alle opstillede, der fik det bedste valg.

Hans modkandidat, da det kom til lodtrækning om

Svend Aage Eriksens sidste minutter i borgmesterstolen. Kommunaldirektøren ved de mange stemmesedler. Yderst til højre socialdemokraterne Alex Lind og Åge Winther. Der var ingen smil i byrådssalen den dag. Foto: Per Kolind

borgmesterposten, Venstre-manden, gårdejer og folketingsmedlem Aksel Pedersen, Oddense, fik 180 personlige stemmer.

Blandt de nyvalgte i 1978 var Spøttrup's senere socialdemokratiske borgmester, lærer Alex Lind, Rødding. Han fik et forrygende valg med 270 personlige stemmer.

Alligevel var det ikke Alex Lind, som ellers stod øverst på Socialdemokratiets liste, som partiet efter valget pludselig trak op af hatten som borgmesterkandidat få dage før det konstituerende møde.

Det var derimod overlærer Åge Winther, Balling, Socialdemokratiet bragte i spil som kandidat. Han havde »kun« fået 190 personlige stemmer.

Spændt stemning

På valgnatten havde hverken Venstre eller Socialdemokratiet en kandidat til borgmesterposten.

Fra Venstre-manden, gårdejer Ingemann Jensen, Lihme, kom der denne erklæring i en udtalelse til Skive Folkeblad:

*Tillykke! Svend Aage Eriksen lykønsker sin modstander Aksel Pedersen. T.v. Ernst Bisgaard. T.h. Ingemann Jensen og Kristian Dalgaard.
Foto: Per Kolind*

- Vores nuværende borgmester har klaret det godt.
- Jeg kan personligt gå ind for Svend Aage Eriksen, men jeg tør ikke afvise, at der kan blive tale om et borgmester-skifte.
- Det er ikke mit umiddelbare ønske, men Venstre kan komme i en situation, hvor vi opfordres til at stille en borgmesterkandidat. Jeg mener imidlertid ikke, at Spøtrup trænger til at skifte borgmester.
- Fra socialdemokraternes ordfører, skolepedel Bent Jensen, Lem, var der denne melding:
 - Muligvis stiller vi med vor egen kandidat.
 - Havde vi fået valgt et sjette medlem, havde vi nok

været mere ivrige end nu, men det er muligt, at vi kommer med en kandidat - jeg vil dog ikke nævne navne nu.

Situationen ændrede sig, som dagene gik, og da de 17 politikere samledes til det konstituerende møde den 20. marts på rådhuset i Ramsing, var både radikale, Venstre og socialdemokrater klar med hver sin kandidat.

I byrådssalen var der en spændt stemning.

Ansatte på rådhuset havde fået mulighed for at overvære mødet, og det benyttede op mod en snes sig af sammen med enkelte andre, der havde forceret snedriverne for at komme til Ramsing.

Mødet blev ledet af den siddende borgmester Svend

Aage Eriksen og kommunaldirektøren uddelte stemmesedler.

Første afstemning viste ikke overraskende fem stemmer til både Åge Winther og Svend Aage Eriksen. Aksel Pedersen fik syv - sin egen gruppes stemmer plus en stemme fra Fremskridtspartiets nyvalgte mandat, hønse-riejer Folmer Østergaard Madsen fra Lem.

Taktisk stemme

Da ingen af kandidaterne havde opnået absolut flertal - ni stemmer, skulle der stemmes igen.

Denne gang var der også fem stemmer til socialdemokraten Åge Winther, men seks stemmer til Svend Aage Eriksen og det samme til Aksel Pedersen.

Altså havde enten én i Venstres gruppe eller Folmer Østergaard Madsen flyttet sin stemme fra Aksel Pedersen til radikale Svend Aage Eriksen og dermed sørget for, at Socialdemokratiets kandidat gled ud.

Havde afstemningen igen givet lige mange stemmer til Svend Aage Eriksen og Åge Winther, skulle der have været lodtrækning mellem de to. Men det forhindrede den taktiske stemmeafgiver ved at flytte sin stemme til Svend Aage Eriksen.

I byrådssalen steg spændingen. Der var så stille, at det virkede uhyggeligt, da stemmerne efter tredje afstemning blev talt op af kommunaldirektøren.

Denne gang var der otte stemmer til hver af kandidaterne, mens én stemmeseddel var blank.

Når der ikke var flertal for én af kandidaterne, skulle der trækkes lod.

Inden lodtrækningen bad Aksel Pedersen om at få mødet suspenderet. Han ønskede at drøfte situationen med sin gruppe.

Her tilbød han sine partifæller at trække sig som kandidat, og så ville Svend Aage Eriksen automatisk have været valgt, men tilbuddet blev afvist af gruppen.

Blodigt håndværk

Mødet blev genoptaget, og to lukkede kuverter, som hver indeholdt én stemmeseddel blev lagt frem. I den ene lå en blank stemmeseddel. Kandidaten, der trak kuverten med den blanke seddel, var taber.

Kuverterne lå længe på bordet. Ingen af de to kandidater havde lyst til at trække.

De tilstedeværende holdt vejret. Spændingen var uudholdelig.

Til sidst greb Svend Aage Eriksen kuverterne og rakte den ene til Aksel Pedersen, og i den lå sejren.

Få øjeblikke senere lykønskede den afgangende borgmester sin modstander med valget og overlod ledelsen af mødet til Aksel Pedersen.

De ansatte, som havde overværet valget, virkede tydeligt berørte og forlod stille byrådssalen.

Aksel Pedersen takkede kort for valget og sagde blandt andet:

- Man må høste de muligheder, der er i politik, men det er kedeligt, at dette spørgsmål skulle afgøres ved en lodtrækning. Det er ubehageligt. Det burde være den bedste, der vandt gennem en klar afstemning.

Aksel Pedersen fik otte år som borgmester.

Efter valget i 1985 var det socialdemokraten Alex Lind, der høstede de politiske muligheder i politik. Men da var der ikke lodtrækning. Alex Lind blev valgt med ni stemmer, mens syv stemte på Aksel Pedersen.

Efter at have tabt lodtrækningen og mistet posten som borgmester konstaterede Svend Aage Eriksen i en udtalelse i Skive Folkeblad:

- Politik er et blodigt håndværk, som man skal være forsigtig med. Det har jeg tænkt for lidt på i de 24 år, jeg har arbejdet med kommunalpolitik.

Dagen efter kunne Svend Aage Eriksen konstatere, at ikke færre end 249 personer havde ringet eller personligt

opsøgt ham for at tilkendegive deres medfølelse over det skete.

Et imponerende antal i 1978, hvor der hverken fandtes internet med mails eller mobiltelefon og mulighed for at sende sms.

Den blanke stemmeseddel, som udløste lodtrækningen, blev afleveret af skolepedel Bent Jensen, Lem.

Men det ville han ikke erkende, da Folkebladet bagefter foreholdt ham det og havde følgende ordveksling med ham:

- Før det konstituerende møde lagde du ikke skjul på, at du kunne komme i en situation, hvor du måtte undlade at stemme. Den situation kom tilsyneladende?

- Det vil jeg ikke svare på, men jeg har ikke lagt skjul på, at jeg ikke kunne støtte Svend Aage Eriksen, lød det fra Bent Jensen.

Han var taktikeren

Hvem den taktiske stemmeafgiver ved anden afstemning var, kan vi nu afsløre her 40 år senere:

Det var Folmer Østergaard Madsen.

Direkte adspurg, da denne artikel skulle skrives til Skivebogen, fortæller 83-årige Folmer Østergaard Madsen:

- Det var mig. Og det var for at få udelukket socialdemokraterne.

I første afstemning stemte jeg på Aksel Pedersen, men så stod det fem-fem mellem de radikale og socialdemokraterne. Det betød, at der kunne blive lodtrækning mellem dem, og så var der 50 procent chance for, at socialdemokraterne vandt. Det ville jeg undgå.

- Ved den tredje afstemning stemte jeg igen på Aksel Pedersen, beretter Folmer Østergaard Madsen.

Han vedstår gerne, at det ikke var af lyst, at han støttede en radikal kandidat, men det vigtigste for ham var at få udelukket Socialdemokratiet.

Om forfatteren

Bodil Emtkjær er uddannet journalist og har været ansat på Skive Folkeblad fra 1966 til 2013. Et af hendes stofområder var Spøttrup Kommune fra den blev dannet i 1970 til kommunalreformen i 2007. Efter 2013 har hun skrevet en række dybdeborende artikler i Skive Folkeblad om Sparbank Vest og udviklingsprojekter i Skive Kommune. For afsløringerne om fejlslagne kommunale udviklingsprojekter bragt i Skive Folkeblad hen over et halvt år, blev Bodil Emtkjær sammen med journalist Merete Just indstillet til Cavlingprisen. To gange - i 2000 og i 2013 - er hun af Dansk Journalistforbunds kreds 5 tildelt hædersprisen »Den Gyldne Blok« for sin journalistik.

Barn i Skive under besættelsen

Af Eva Dragheim

Eva Dragheim fortæller erindringer fra sin barndom i midtbyen i Skive, hvor hendes forældre havde en tandlægeklinik midt på Torvet. Selv om hun kun var fire år ved befrielsen i 1945 husker hun tydeligt de glade majdage og besøget af de engelske befriere.

Jeg er født 1. april 1941 på Skive Sygehus. Som gammel har jeg fundet ud af, at jeg var ikke helt planlagt.

Mine forældre Ruth og Ib Dragheim havde startet egen tandlægepraksis i Skive i 1940, krigen var brudt ud og min storesøster, Bitten, var bare 14 måneder gammel, da jeg blev født. Mine forældre har altid været meget planlæggende og fornuftige indtil det forsigtige. Engang, da jeg var voksen, konfronterede jeg min far med, at jeg vist ikke var helt planlagt. »Nej«, sagde far. »Du er et kærlighedsbarn«. Det har jeg været stolt af siden.

Bitten og Eva Dragheim i karnappen ud mod Torvet.

Vi boede på Torvet i en stor gammel lejlighed ovenpå Buemanns manufakturforretning. Lejligheden var dels tandlægeklinik dels bolig. For at komme i børneværelset skulle man gå gennem klinikgangen, og vores badeværelse fungerede også som toilet for klinikken.

Husholdningen i et borgerhjem

Mange af patienterne på klinikken var fra landet, så selv om der var rationering på mangt og meget i min barndom under krigen, så led vi ingen nød. Af og til fik vi en halv gris som betaling for tandlægearbejde, gætter jeg.

Den første gang sendte min mor husbestyrerinden hjem, fordi hun ikke ville være bekendt, at hun ikke kendte til, hvordan man parterer en gris. Hun fandt sin anatomibog frem og forsøgte så godt hun kunne. Næste gang fik hus-

Torvet i Skive med karnappen over Buemanns forretning.

Bitten og Eva i fint søndagstøj, 1943.

bestyrerinden lov til selv at gå i gang. Hun kom fra landet og var hjemmevant med opgaven.

I det hele taget var der god hjælp til husførelsen. Til daglig madlavning og rengøring var der ansat en husbestyrerinde. Det var som regel en voksen kvinde, der kom fra landet, og hun boede hos os. Til at passe min søster og mig var der ansat en »ung pige«, som regel en fra byen, der oftest boede hjemme.

Når der var storvask, kom der en vaskekone og senere en stryge- og lappekone. Der var en stor gruekedel og en vridemaskine, men ellers var alt ved håndkraft. Jeg husker, hvordan vaskekældereren var hel dampet til, så man knap kunne se en hånd for sig. Om vinteren skulle alt

vasketøjet bæres op på loftet for at hænge til tørre. Senere skulle duge og sengetøj rulles i en stor rulle, der stod på loftet.

Der var centralvarme, men på grund af krigen var det svært at skaffe gode tørv. Jeg husker løbesod i køkkenet og baggangen, og vi fik flyttet børneværelset til anretteværelset, fordi der i køkkenet ved siden af ud over et gas-komfur var varme fra et brændekomfur.

I køkkenet var der også to høkasser. Når man trak ud i et håndtag under bordet, vippede en stor kasse frem fyldt med hvad vi kaldte hø, men det var nok halm. Her kunne kartofler og andet stå og koge, og samtidig spare på gas-sen.

Bitten og Eva efter befrielsen foran militærkøretøjer, vist nok i Karup.

Fra anretteværelset, hvor min søster og jeg opholdt os, var der dør til spisekammeret. Her stod utallige brune lerkrukker med fedtlåg som konservering af kød og pølser. Engang fandt vi på at slå hul på fedtlågene. Det var næsten lige så sjovt som at hoppe på vandpytter med is på - men det var ikke sjovt for husbestyrerinden, der skulle koge alt op igen!

Fyret i kælderens blev passet af en gårdmand, der også fejede og ordnede andet i gården.

Vi fik altid forret til middag, sagesuppe, vælling, kær-

nemælkssuppe og lignende til at tage den værste sult, gætter jeg, før hovedretten blev serveret. Jeg brød mig ikke ret meget om de forretter, men kærnemælkssuppe var det værste. Det var helt uspiselig for mig. Jeg skulle spise op - ellers ville jeg få næste ret oveni, sagde far.

Så langt nåede det aldrig, for jeg satte i et vræl og blev smidt ud i køkkenet. Her blev jeg modtaget af den unge pige og husassistenten: »Jamen bette Eva, kom her med den dumme suppe«. Den blev smidt ud, og jeg fik hovedret uden mere opdragelse.

I det hele taget kunne måltider godt udarte til et værre skoleridt: »sid ordentligt, albuer ind til siden, ret ryggen og så videre.« Hvis man ikke rettede ind, kunne man risikere en gaffel i ryggen eller albue, eller hvor det nu var gal.

Børneliv og lege

Min søster og jeg legede godt sammen. Der var en have bag lejligheden, og gennem en gård kom man ud på Frederiksgade. I gården havde elektriker Harald Espersen værksted - eller Hal-espersen, som vi kaldte ham.

Vi legede godt i den lille have, som jeg husker som kæmpestor. Der var et buskads, hvor der var løver, der voksede blomster, som vi spiste, fordi vi i vores fantasi var på en lang vandring i ørkenen eller urskoven. Der var et plankeværk ind til en gård hørende til ejendom mod Frederiksgade.

Her boede lærer Møller og hans drenge. Jeg husker ikke, hvor mange de var. Den yngste hed Esper, men blev kaldt Pussi. Han stod ofte bundet til et nedløbsrør, så han ikke kunne løbe ud på Frederiksgade. Vi kunne råbe sammen, og når hans storebror kom fra skole, blev han hejst over plankeværket, så han kunne lege med os.

Bag havens plankeværk til den anden side boede sparekassedirektøren, sparkastørsen, kaldte vi ham. Jeg har aldrig set ham, men han skældte af og til ud, hvis vi efter hans mening var klatret for højt op i det kastanietræ, der stod bagerst i haven. Det var vildt spændende at have sådan en bulderbasse at tage sig i agt for.

Der var mange vilde katte i og omkring haven. Af og til så vi en kat krybe ned i kælderen under verandaen. Det var altid spændende, for som regel betød det, at den skulle have killinger eller dø. Begge dele var spændende. Hvis der var killinger, blev de kælet med og kørt ture i dukkevogn. Var der en død kat, arrangerede vi en fin begravelse og et begravelsesoptog i smøgen, der gik bag alle haver, og hvor der var en fin klang for sørgesang.

Bagerst i haven var Hal-espersens udhus. Engang fik vi brækket nogle brædder løse, så vi kunne kravle ind i den herlighed af papkasser og træuld, vi lavede gange og en hule, hvor vi sad omkring et stearinlys og hyggede os. Da det blev opdaget, fik vi meget skældud.

Min søster og jeg gik i privat børnehave nede i Fredensgade hos en dame, som vist nok var enke. Vi gik gennem Sønderbyen, som jo i dag er helt raget ned. Det var lidt farligt, fordi der var en stor hund, som stod med poterne oppe på et højt stakit og gøede voldsomt - tænk hvis den kunne hoppe over plankeværket!

Det var også farligt, fordi der var nogle store drenge, som kastede med sten. Vi fortalte aldrig far og mor om den farlige vej, for så ville de bare få den unge pige til at følge os. Jeg kan ikke huske ret meget andet fra børnehaven end den farlige og dermed spændende vej. Vi syede kasser af gamle postkort og legede tagfat på gaden.

Kun få biler

Der var stort set ingen biler på det tidspunkt. Kun lægen og jordemoderen havde bil og så besættelsesmagten selvfølgelig. Jeg kan huske biler med en stor rørformet tingest på siden. Det var fordi de ikke brugte benzin som drivmiddel, men generatorgas, gas fra træ, der brændte.

Oppe på loftet var der et aflukke med hylder, hvor der var æbler, som af og til skulle vendes. Bitten og jeg legede en gang imellem i dette rum, hvor der lugtede af æbler, og vi kunne ligge på hylderne og fantasere.

Engang inviterede vi en legekammerat derop. Vi syntes hun var lidt nølle og kjælle, så hun skulle udfordres. Vi fortalte, at der boede en trolde i aflukket. og vi listede os forbi, kravlede op på en gammel kommode og ud af et tagvindue.

Vi kravlede op til tagryggen, så vi kunne se ned på Torvet, og så kurede vi ned. Det var sjovt og nu bagefter kan jeg indse - farligt. Det oplevede vi ikke. Det farligste var,

at legekammeraten havde slidt hul i underbukserne. Hun smed dem væk. At det var bedre at komme hjem uden underbukser end med bukser med hul i, forstod jeg ikke helt

Min søster læste enormt meget. Jeg var lidt langsommere, og det var meget bedre at få Bitten til at fortælle. En overgang legede vi de historier, Bitten havde læst i Inge-manns historiske romaner. Vi legede Skipper Klement og alle de andre.

Engang havde vi haft besøg af vores kusiner fra Ålestrup, og da de kom næste gang, foreslog de, at vi legede Skipper Klement. Vi kunne knap huske hvordan, for nu legede vi Bræen (af Johannes V. Jensen). Vi havde mange fantasier og jeg synes tit, at det må være kedeligt at være barn i dag, hvor man bare kigger på en skærm.

Krigen

Min far deltog i modstandsbevægelsen, men det vidste Bitten og jeg selvfølgelig ikke noget om. Der var en nat med kraftig storm, hvor vinduet i soveværelset blæste ind. Da opdagede vi, at far ikke var hjemme, men mor sagde at han var ude som CB'er.

Jeg mener, min far var medlem af CB, civil beskyttelse, men mon ikke det var et dække for illegalt arbejde? Ellers kan jeg ikke huske så meget. Men jeg vidste, at tyskerne hadede vi, og jeg kan huske engang, mor og jeg var på Topps Konditori for at købe kager, og der stod en tysk soldat.

Jeg undrede mig over, at vi overhovedet ville gå ind i butikken, når der var en tysker, men jeg sagde ingenting, for jeg ville jo gerne have kage.

Vi havde en lille ruhåret terrier, som aldrig lærte at komme, når man kaldte. Den hed Tommy (kælenavn for engelske soldater), så der blev råbt Tommy mange gange og meget højt, når vi gik tur med hunden.

Ellers kan jeg bedst huske 5. maj og dagene derefter. På

forhånd havde klinikpersonalet lært Bitten og mig at sige: »How du ju due, har du slugt en flue«. Det vakte stor succes, da vi i de glade maj-dage fik besøg af engelske soldater. Vi fik tyggegummi og chokolade.

Det var det første tyggegummi i vores liv, så det blev gemt i et glas med sukkervand og blev tygget i dagevis til det smuldrede. Vores lejlighed midt i byen gav plads til mange fester og glade mennesker i de dage - og Bitten og jeg måtte blive oppe, til vi segnede. Det var tider!

Mor og far havde længe sagt, at når krigen er forbi, skulle vi have en lillebror. Jeg vidste godt, hvordan man får børn, men jeg var usikker på, hvordan man bestilte barnet til at blive en dreng. Jeg spekulerede meget på, om det mon var noget, man kunne få hos bandagisten, der havde en vinduesudstilling med mange underlige lægging.

Knap et år efter befrielsen kom min bror Anders til verden i april 1946!

Om forfatteren:

Født 1. april 1941 i Skive. Forældre: Tandlægerne Ruth og Ib Dragheim.

Uddannet tandlæge i 1966, videreuddannet som specialtandlæge og Master of Public Health.

Har været politisk aktiv i SF siden 1966 lokalt og i centrale udvalg som eksempelvis partiets hovedbestyrelse.

Har tre børn og fem børnebørn. Bor i dag på Helgenæs og er gift med Ole Elmoose.

Historisk Samfund for Skive og Omegn 2017-2018

Af Johan Nielsen, formand for Samfundet

Johan Nielsen, formand for Samfundet.

Formandsberetning

På sidste generalforsamling 27. november 2017 udtrådte Rud Kjems af bestyrelsen efter 46 år i bestyrelsen for Samfundet. Rud Kjems har været særdeles aktiv, både som skribent inden for blandt andet lokalhistorien, som redaktør og som formand.

Helt berettiget har det mangeårige virke og den positive indsats resulteret i en udnævnelse som æresmedlem af foreningen samt tildeling af en hædersgave.

*Rud Kjems - nyt æresmedlem af
Historisk Samfund for Skive og Omegn.*

Siden generalforsamlingen har der været afholdt tre bestyrelsesmøder. Gennemgående emner har været:

- Foreningens hjemmeside, indhold og brugsværdi. Der er på siden udarbejdet en oversigt over Skivebogen, både indholdsmæssigt og historikken omkring Jeppe Aakjær og hans redaktørtid.

Desuden oversigt over Samfundets historie. Samt lokalhistorien. Der er udarbejdet en oversigt over andre historiske samfund i Danmark, herunder nyheder fra disse i det omfang, vi får kendskab til dem. Der er indlagt faktuelle oplysninger om vor egen lokale forening, vedtægter, bestyrelse. Endelig er der en oversigt over vort lokale museumsvesen.

- Skivebogen og medlemssituationen. Der har været et godt salg af Skivebogen 2017. Det er stadig et formål at få en højere grad af medlemsaktivitet, så vi kan bevare eller forøge medlemstallet.

En tidligere drøftet måde er at få udarbejdet en folder, anbragt på biblioteket og andre steder, som gør opmærksom på foreningen.

Desuden ved en forøget aktivitet i arrangementer, eventuelt i samarbejde med Skive Kulturhistoriske Museumsforening og andre kulturhistoriske interessenter. Endelig er vort største potentiale nok stadig Skivebogen, som med sit attraktive indhold skulle kunne bevare og tiltrække medlemmer.

- En mere tidssvarende medlemskommunikation, først og fremmest ved at få igangsat et gensidigt meddelelsesforum gennem medlemmernes mail-adresser.
- Situationen omkring renoveringen af Skive Museum på Havnevej. Foreningen deltog i åbningsreceptionen, som blev markeret med en sammenplantning i dagens anledning.
- Der har været drøftelser af en mere aktiv indsats i forhold til at afholde arrangementer i samarbejde med andre foreninger, som arbejder med kulturhistorien lokalt.

Samfundet har i forbindelse med vedtagelsen i Skive Kommune om at renovere det stadig mere forfaldne Skivehus givet udtryk for, at vi med glæde og tilfredshed har noteret os den beslutning, som Skive Byråd med 17 stemmer for vedtog i byrådet 18. september 2018, nemlig at renovere den gamle bindingsværksbygning til Skivehus.

Samtidig har vi givet udtryk for, at vi gerne ser, at renoveringen af den værdifulde historiske bygning kommer til at tjene centrale formål som en forbedret turismeindsats, kombineret med kulturhistoriske udstillinger, som der endnu ikke er plads til på det nyrenoverede Skive Museum.

Vi har også konstateret, at Skive Kommune medio 2018 har solgt Gl. Skivehus' Palæbygning til Hotel Skivehus, og har herunder givet udtryk for, at vi går ud fra, at der er en klar bevaringsklausul i dette salg.

Du kan melde dig ind i
Historisk Samfund ved at sende en mail til:

Histsamfskive@gmail.com

Eller ved at kontakte
et af bestyrelsens medlemmer

Historisk Samfund for Skive & Omegn
Regnskab for perioden 01.08.2017 - 31.07.2018

Indtægter

Medlemskontingenter	kr.	37.984
Salg af Skivebogen 2017	kr.	29.526
Salg af ældre årgange af Skivebogen	kr.	458
Andre indtægter	kr.	85
Årets underskud	kr.	2.686

I alt indtægter	kr.	70.740

BALANCE kr. **70.739**

Udgifter

Trykning af Skivebogen 2017	kr.	56.138
Porto og distribution	kr.	4.800
Generalforsamling	kr.	704
Kontingenter (Dansk Lokalhist. Forening m.m.)	1.716	
Annoncer	kr.	3.100
Repræsentation	kr.	662
Gebyrer	kr.	365
Kontorartikler (kuverter, FI-kort m.v.)	kr.	3.255

I alt udgifter	kr.	70.739

BALANCE kr. **70.739**

Status pr. 31.07.2018

Egenkapital pr. 31.07.2017	kr.	150.704
- Årets underskud	kr.	2.686
Egenkapital pr. 31.07.2018	kr.	148.018
Skyldig moms	kr.	7.496
BALANCE	kr.	155.514

Aktiver pr. 31.07.2018

Kontant indestående i BG Bank	kr.	64.173
Kontant indestående i Salling Bank A/S		14.041
Bostrup Tinghøj off. ejd. værdi pr. 01.10.2017		77.300

BALANCE 31.07.2017	kr.	155.514

Roslev, den 08. okt. 2018

Per T. Mouritsen

Kasserer

Revisorer:

Henning Nielsen

Hans Brunsgaard

Bemærkninger til regnskabet:

Regnskabet for året 2017/18 viser et faldende medlemstal, hvorfor medlemskontingenter er faldet fra 38.904 kroner til nu 37.984 kroner. Imidlertid er der sket det glædelige, at byens to boghandlere har solgt for 3000 kr. mere af årets Skivebogen, så salget er steget fra 26.908 kroner til 29.516 kroner. Omkostningerne til trykning af Skivebogen har været på samme niveau som året forinden.

Det hele munder dog ud i et underskud på 2.686 kroner, så Samfundets kontante formue falder til godt 78.000 kroner. Da vi i år må se i øjnene, at der vil være en portostigning ved forsendelse af bogen, vil portoudgifterne næste år blive forøget med ca. 2.500 kroner set i forhold til i år. Dette har så betinget, at vi i år foreslår en lille kontingentstigning fra 95 kroner til 110 kroner. Mens salgsprisen for Skivebogen hos boghandlerne bliver på 125 kroner. Begge priser er inklusiv moms. Kontingentstigningen slår først igennem over for medlemmerne fra 2019.

ISBN 978-87-87346-28-3